

**УПРАВЛІННЯ МОЛОДІ ТА СПОРТУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОДА
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
ГО «АСОЦІАЦІЯ ПОЛІТОЛОГІВ ТА МІЖНАРОДНИКІВ УЖНУ»**

ЄВРОПА І ПОЛІТИКА

МАТЕРІАЛИ

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «УКРАЇНА – ЄС:
ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАГОСТРЕННЯ
ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ, КОНФЛІКТУ ПОЛІТИК ПАМ'ЯТІ ТА
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН»**

Ужгород – 2018

Європа і політика. Матеріали науково-практичної конференції «Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті загострення гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин». (м.Ужгород, 3 травня 2018 року) – Ужгород. 2018. – 158 с.

ОРГКОМІТЕТ

Остапець Ю. О. – доктор політичних наук, професор, декан факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – голова оргкомітету;

Савченко І. П. – начальник відділу молодіжної політики управління у справах молоді та спорту Закарпатської обласної державної адміністрації – співголова оргкомітету;

Гиря В. І. – кандидат історичних наук, доцент, заступник декана факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – співголова оргкомітету;

Бертолон О. – ГО Асоціація випускників політологів та міжнародників Ужгородського національного університету – співголова оргкомітету;

Котигорошко В. – голова студентської ради факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член оргкомітету;

Мацко І. – голова профкому студентів факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член оргкомітету;

Райчинець Ю. – заступник голови студентського наукового товариства факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – член оргкомітету.

Відповідальні за випуск:

Вегеш М.М. – професор, доктор історичних наук, завідувач кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гиря В. І. – кандидат історичних наук, доцент, заступник декана факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

До наукового збірника ввійшли матеріали доповідей та повідомлень науково-практичної конференції «Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті загострення гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин», яка проходила 3 травня 2018 року на факультеті суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Доповіді учасників конференції присвячені актуальним питанням зовнішньої політики України, країн Європейського Союзу. Автори акцентують на проблематиці гібридної війни, феномені місцевого самоврядування, методології дослідження партійних систем тощо.

Видання розраховане на широкий читацький загал.

Друкується за рішенням
Вченої ради факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
протокол №8 від 10 травня 2018 року

ЗМІСТ

Остапець Юрій. Трансформація партійно-політичного ландшафту в країнах Вишеградської четвірки за результатами парламентських електоральних циклів 2013-2018 років.....	5
Асланов Стеллас. Етнічний конфлікт як чинник етнополітичної нестабільності (на прикладі гібридної війни в Україні	18
Тодоров Ігор. Відносини України з Європейським Союзом в контексті річної національної програми Україна-НАТО-201827	23
Юджин Беата. «Політичне русинство», атавізм етнополітичних Процесів в Україні.....	25
Бертолон Олександр. Позиція Угорщини на міжнародній арені стосовно імплементації мовної статті Закону України «Про освіту.....	32
Шафраньош Олексій. Субкультура і політичний активізм на Закарпатті	37
Барчій Іван. Політика Румунії щодо захисту мовних прав Румунської меншини в умовах прийняття Закону України «Про освіту.....	40
Токарський Олександр. «Гібридна війна» як інструмент зовнішньої політики Російської Федерації.....	44
Гиря Володимир. Угорська іредента в Карпатській Україні (1938-1939	49
Вегеш Микола. Гібридна війна польських диверсантів у Карпатській Україні (1938 – 1939.....	57
Ковальчик Януш, Ковальчик Ксенія. Захист прав національних меншин та політика пам'яті в сучасних польсько-українських відносинах в контексті російської пропаганди.....	63
Антонь Діана. Феномен місцевого самоврядування у Федеративній Республіці Німеччині як приклад для України	67
Гліба Ігор. ЗМІ як інструмент провокації та маніпулювання чи альтернативне джерело інформації	69
Лівак Євгеній. Сучасний стан релігійної ситуації в Україні	73
Мацко Інгрід. Корупція як політична практика в Україні	76
Мишко Анатолій. Фінляндія та ЄС	78
Натуркач Катерина. Вплив ідеології політичних партій Західної Європи на сучасне суспільство (На прикладі двопартійної та багатопартійної системи Великобританії, Франції та Швеції	85
Райчинець Юлія. Популізм як політичне явище: загроза чи виклик демократичній системі	89
Роман Діана. Методологія дослідження націоналізації партійних систем у політичній науці	92
Святецька Анастасія. Ідейні витоки, структура та діяльність Rotary International	96

Симулик Антоніна. Аутріч-робота як метод соціальної роботи з особами, що мають наркотичну залежність.....	99
Ступак Маріанна. Форми утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	102
Тимар Анастасія. Особливості впливу посттоталітарної системи на Україну	104
Туряниця Ніна. Права дитини відповідно до Конвенції про права дитини та законодавства України	108
Червеньяк Кристина. Поширення української мови – чинник національної консолідації у полі етнічних регіонах України.	110
Черкасов Олександр. Соціологія спорту в системі сучасного соціологічного знання.....	117
Кохан Едгар. Тоталітаризм як результат розвитку людства чи його деградація	120
Ребриш Інна. Поняття та ознаки злочину в чинному Законодавстві України	125
Котигорошко Владислав. Конфлікт як чинник розвитку політичної Системи України	129
Данко Станіслав. Концепція «Русского мира» як теоретико-ідеологічне обґрунтування гібридної війни на сучасному етапі.....	134
Логойда Володимир. Правовий статус крипто валюти в країнах ЄС	137
Лешанич Мирослав. Інституційні характеристики політичних партій у транзитних суспільствах.....	144
Манайло-Приходько Рената. Регіональні особливості структурування партійного простору України за результатами «установчих виборів»	151

Юрій Остапець,
*доктор політичних наук, професор, декан факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ЦИКЛІВ 2013-2018 РОКІВ

Розвиток партійних систем в суспільствах, що трансформуються, пов'язаний з логікою демократичного транзиту [6, с. 5–15] і закінчується, як правило, консолідацією партійної системи. Консолідація партійних систем, на думку російського дослідника А. Щербака, вимірюється двома показниками: 1) зниженням рівня фрагментації партійної системи (зменшенням кількості парламентських та електоральних партій); 2) зниженням рівня електоральної неусталеності (зменшення кількості голосів виборців, які на кожних виборах голосують за різні політичні сили) [9, с. 47].

Суттєвий вплив на еволюцію партійної системи в умовах трансформації має об'єктивний процес розвитку партійних структур в сучасному світі. Йдеться про історичні етапи інституціоналізації політичних партій. В політичній науці виокремлюють такі етапи: 1) аристократичні угруповання; 2) політичні клуби; 3) масові політичні партії; 4) всеохоплюючі політичні партії; 5) картельні політичні партії, партії «нової хвилі» (партії постматеріальних цінностей) [4, с. 23]. Відтак політичні партії, які утворюються в нових демократіях, як правило, функціонують як всеохоплюючі і картельні партії.

Німецький дослідник В. Меркель виокремлює 5 факторів, які впливають на конфігурацію партійних систем в посткомуністичних країнах [3, с. 45–46]: 1) характер трансформаційного конфлікту; 2) наявність «історичних» партій; 3) вплив політичних інститутів. Серед усіх інститутів найбільш суттєвий вплив на конфігурацію партійних систем мають форма правління (парламентська, президентська чи їх модифікації) та виборча система; 4) наявність традицій клієнталізму; 5) вплив соціально-політичних розмежувань.

На думку львівських дослідників А. Романюка і В. Литвина розвиток сучасних партійних систем у країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) окреслений трьома переломними моментами поставторитарної історії партій у регіоні: 1) колапсами авторитарних/тоталітарних режимів; 2) наслідками перших (установчих) виборів; 3) особливостями та наслідками євроінтеграційних процесів [5].

Результати виборів у контексті чергового парламентського електорального циклу у країнах Вишеградської четвірки 2013–2018 рр. з одного боку показують характерні особливості еволюції партійних систем країн ЦСЄ, а з іншого – дають можливість виокремити нові тенденції у їх функціонуванні та розвитку.

Чеська Республіка. 25 жовтня 2013 р. відбулися позачергові парламентські вибори в Чехії. Парламент складається з Палати депутатів (200 місць) та

Сенату. Виборча система до виборів у нижню палату парламенту пропорційна. 200 членів Палати депутатів обираються у 14 багатомандатних виборчих округах (від 5 до 25 мандатів) на основі відкритих списків, в яких виборці можуть подавати преференційні голоси за чотирьох кандидатів у обраному ними списку. Місця розподіляються за методом д'Ондта. Виборчий поріг становить 5 % для партій, 10 % для двопартійних альянсів, 15 % – для трипартійних альянсів і 20 % – для альянсів з чотирьох і більше партій. Кандидати, які отримали понад 5 % преференційних голосів виборців переміщуються до верхньої частини списку. А в тих випадках, коли більш ніж один кандидат отримує більше 5 % преференційних голосів, вони ранжуються в порядку зменшення отриманих голосів

Вибори до Палати депутатів у Чеській Республіці проводяться 2 дні підряд – у п'ятницю та суботу. Виборчі дільниці відкриваються у п'ятницю опівдні і закриваються о 14 годині у суботу. Це зроблено для зручності громадян, яким надається можливість проголосувати у п'ятницю після роботи і виїхати за місто.

Дострокові парламентські вибори в Чехії відбулися 25–26 жовтня 2013 р. Явка виборців була 59,48%. У виборах взяли участь 23 партії. З них до парламенту пройшло сім. Рейтинг правих партій і, насамперед, Громадянської демократичної партії (ГДП), після червневих арештів високопоставлених чиновників та відставки уряду П. Нечаса опустився до історичного мінімуму. Цим повною мірою готувалися скористатися «ліві»–соціал-демократи й комуністи, яким прогнозували перемогу на виборах. Однак настрої в чеському суспільстві виявилися дещо іншими.

Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП) отримала всього лише 20,45% голосів виборців (за прогнозу близько 30%) і матиме 50 депутатів у парламенті. Справжнім переможцем виборів виявився мільярдер і агропромисловий магнат А. Бабіш зі своїм рухом «Акція незадоволених громадян 2011» (ANO). Ця популістська політична сила ліберального спрямування, створена 2011 р., несподівано набрала 18,65%.

Саме «незадоволені громадяни» визначили перебіг чеських виборів. Протестні настрої також вивели на політичний олімп відверто популістську фігуру – чеха японського походження Т. Окамуру та його рух «За свободу і пряму демократію». Політична сила Т. Окамури, який має доволі радикальні погляди як на вирішення питань державного управління (через механізм прямої демократії), так і на міграційну політику (він закликає встановити жорсткі обмеження для мігрантів), отримала сенсаційні 6,88% голосів виборців.

Громадянська демократична партія, яка ще півроку тому була правлячою політичною силою в Чехії, отримала 7,72%, втратив ще більшість своїх виборців. Така метаморфоза чітко ілюструє трансформацію електоральних настроїв чехів: від традиційного вибору між «лівими» й «правими» до більш радикальних, протестних і менш прогнозованих уподобань.

Третьою найсильнішою партією виявились комуністи (КПЧМ), за яких проголосувало 14,91 % виборців. У новий парламент також пройшла ПП «ТОР 09» К. Шварценберга з 11,99% і християнські демократи із 6,78%.

Поza межами парламенту опинилась Партія зелених (3,19 %), Чеська піратська партія (2,66 %), Партія вільних громадян (2,46 %), і пропрезидентська «Партія громадянських прав – Земановці» (1,51 %). Інші партії набрали менше 1 % голосів[7]. Результати виборів подано в Таблиці 1.

Таблиця 1

Результати виборів до Палати депутатів чеського парламенту у 2013 році

Партії та рухи	Частка отриманих голосів виборців (%)	Кількість депутатських Мандатів
ЧСДП	20,45	50 (25 %)
ПП «АНО 2011»	18,65	47 (23,5 %)
КПЧМ	14,91	33 (16,5 %)
ПП «ТОР 09»	11,99	26 (13 %)
ГДП	7,72	16 (8 %)
ПП «За свободу і пряму демократію»	6,88	14 (7 %)
ХДС-ЧНП	6,78	14 (7%)

За результатами перемовин утворено урядову коаліцію на чолі з Б. Сobotкою у складі Чеської соціал-демократичної партії, ПП «Акція незадоволених громадян – 2011», Християнсько-демократичного союзу – Чеської народної партії.

Ідеологічний профіль партій, які отримали депутатські мандати за результатами виборів виглядав таким чином: ЧСДП (соціал-демократична партія), Комуністична партія Чехії і Моравії (комуністична партія), ПП «Акція незадоволених громадян – 2011», ПП «ТОР 09», ПП «За свободу і пряму демократію» (популістські, центристські партії), ГДП, ХДС-ЧНП (праві партії).

З часу попередніх виборів у 2013 р. на чолі держави перебувала коаліція двох найбільших партій: Чеської соціал-демократичної партії, яка висунула прем'єр-міністром Б. Сobotку та ПП «АНО 2011», очолювана екс-міністром фінансів і бізнесменом А. Бабішем, а також Християнсько-демократичний Союз – Чехословацька народна партія.

У жовтні 2016 р. чеські виборці обрали 675 членів регіональних асамблей у 13 регіонах країни (крім Праги), які потім обрали своє регіональне керівництво. АНО виграла вибори з 21,05 %, тоді як соціал-демократам вдалося виграти лише у двох регіонах – Південній Богемії та Височині та отримати 15,25 % по всій країні. КПЧМ зазнала найбільших втрат, набравши лише 10,54 % і втративши 96 місць в регіональних легіслатурах. Правоцентристську ГДП підтримали 9,47 % виборців по країні, що забезпечило їй 76 місць у регіональних зборах.

Участь у виборах 20-21 жовтня 2017 р. брали 31 партія і політичний рух, що є історичним рекордом для Чеської Республіки. Вперше витрати на виборчу кампанію в Чехії обмежені. Для кожної партії це 90 млн. крон (приблизно 3 300 000 євро). Також створено новий наглядовий орган – Управління з нагляду за фінансами політичних партій та політичних рухів.

Результати виборів до Палати депутатів 20-21 жовтня 2017 р. подано в Таблиці 2.

Таблиця 2

Результати виборів до Палати депутатів чеського парламенту у 2017 році

Партії та рухи	Частка отриманих голосів виборців (%)	Кількість депутатських мандатів
ПП «ANO 2011 (АНО)»	29,64	78
Громадянська демократична партія (ГДП)	11,32	25
Чеська партія піратів	10,79	22
ПП «За свободу і пряму демократію»	10,64	22
Комуністична партія Чехії і Моравії (КПЧМ)	7,76	15
Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП)	7,27	15
Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія (ХДС-ЧНП)	5,8	10
ПП «ТОР 09»	5,31	7
ПП «Мери та незалежність»	5,18	6

Отже, при явці виборців 60, 63 % депутатські мандати отримали 9 політичних партій. Популістична партія АНО отримала 29,64% голосів виборців і 78 із 200 місць у парламенті. Проти лідера партії А. Бабіша наразі ведеться розслідування за підозрою у зловживанні дотаціями Євросоюзу, через що він змушений був піти у відставку з посту міністра фінансів у травні цього року.

Чеські політологи звертають увагу на зміну ідеології АНО. На вибори 2013 р. ця партія йшла як ліберальна, виступаючи проти збільшення податків та акцентуючи увагу на корупції у країні. Більш того, тоді партія виступала за посилення співпраці з ЄС.

Перед нинішніми виборами АНО знову змінила риторичку, виступивши проти мігрантів та за збільшення підтримки місцевих виробників. Зокрема, сам А. Бабіш нині заявляє, що посилення Євросоюзу потрібне насамперед у питаннях захисту спільного кордону, щоб блокувати прибуття нових мігрантів.

Ще донедавна «ліберальна» АНО несподівано «полівішала» і тепер пропонує розширити бюджетні видатки, витрачаючи їх як на соціальну сферу, так і на армію.

У керівництві партії є як відверто проросійські політики, так і ті, хто підтримує Україну. Після виборів А. Бабіш заявив, що його партія є проєвропейською, і утворювати урядову коаліцію з проросійськими партіями не буде.

На другому місці – євроскептична Громадянська демократична партія (ГДП) – у неї 11,32% голосів виборців (25 депутатів). Партія декларує євроскептицизм в якості своєї ідеології.

Третьою фінішувала нова політична сила «Чеська піратська партія» – 10,79% голосів (22 депутати). Вона виступає проти обмеження громадянських

прав. Серед пунктів її програми – боротьба за вільніший доступ до інформації, легалізація легких наркотиків, заборона засобів моніторингу за громадянами тощо. Окремі провідні члени партії мають відкрито проросійські погляди, зокрема – у питанні Донбасу.

Піратські партії – це політичні партії, основною метою яких є реформування законодавства у сфері авторського права і патентів. Піратські партії відстоюють права на приватне життя, як в Інтернеті, так і в повсякденному житті, а також «прозорість» державного апарату. Першою такою партією була Шведська піратська партія, заснована 1 січня 2006 р. Головною організацією міжнародного руху піратських партій є Інтернаціонал Піратських Партій.

Праворадикальна популістська партія «За свободу і пряму демократію» фінішувала четвертою з результатом 10,64% голосів. Партія та її лідер Т. Окамура виступають за зняття санкцій із Російської Федерації та фактично не заперечують російського фінансування. Позиціонується як проросійська партія.

Комуністична партія Чехії та Моравії, яка багато місяців поспіль намагалася блокувати ратифікацію Угоди про асоціацію з Україною, посіла п'яте місце з 7,76% голосів. КПЧМ набрала за результатами виборів удвічі менше голосів ніж у 2013 р. Також є проросійською партією.

Нищівним став результат для Чеської соціал-демократичної партії, яка знаходилася при владі. Вона посіла шосте місце і отримала лише 7,27% голосів та матиме 15 депутатів у парламенті.

Отримали депутатські мандати консервативні партії Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія (10), ПП «ТОР 09» (7), а також ПП «Мери та незалежність» (6).

Партія вільних громадян, ПП «Реалісти», Партія громадянських прав, фашистська Робітничка партія соціальної справедливості (2010), Партія зелених, ПП «Референдум проти Європейського Союзу», Партія здорового глузду, ПП «Щаслива Чехія», Партія зелених, Чеський національний фронт, ПП «Блок проти Ісламізації – Захист Батьківщини» та ряд інших не змогли подолати виборчий бар'єр.

Ідеологічний профіль партій, які отримали депутатські мандати за результатами виборів виглядає таким чином: ЧСДП (соціал-демократія, панєвропеїзм), Комуністична партія Чехії і Моравії (комуністична, проросійська партія), ГДП (ліберальний консерватизм, євроскептицизм), ПП «ТОР 09» (ліберальний консерватизм, панєвропеїзм), ХДС-ЧНП (соціальний консерватизм, панєвропеїзм), ПП «За свободу і пряму демократію» (популізм, проросійська ідеологія, євроскептицизм), ПП «Мери та незалежність» (субсидіарність, панєвропеїзм), Чеська піратська партія (лібералізм). Індекс ефективної кількості парламентських партій зменшився з 5,6 до 4,4 а рівень волатильності збільшився з 20,9 до 38.

Угорська Республіка. Вибори до Державних Зборів 6 квітня 2014 р. відбулися за новою електоральною формулою і в контексті змін прийнятих у новій Конституції. У 2012 р. разом з прийняттям нової Конституції був змінений і виборчий закон. Основні зміни: а) вибори стали однотуровими; б)

скасовано обмеження явки виборців (у попередньому законі явка повинна була скласти не менше 50 % у першому турі і 25 % – у другому); в) зменшилась чисельність Державних зборів з 386 до 199 чол., з них: 106 місць розподіляються по одномандатних виборчих округах (раніше було 176), 93 місця розподіляються за партійними списками (раніше було 210 місць за регіональними і партійними списками); г) виборчий бар'єр залишається 5 %. У разі двопартійного списку – 10 %, для трьох і більше партійних списків – 15 %; д) національні меншини можуть подавати свої списки і повинні досягти виборчого бар'єру в 5 % від всіх голосів за меншини. Новою Конституцією Угорщини визнано 13 національних меншин: болгарська, грецька, хорватська, польська, німецька, вірменська, ромська, румунська, русинська, сербська, словацька, словенська та українська. Якщо список меншини не отримав потрібних 5 % голосів, то визнана конституційно меншина має право мати в парламенті свого представника з дорадчим голосом; ж) право голосу отримали закордонні угорці. Вони мають право голосувати за партійні списки. В той же час слід відмітити, що закордонні угорці не можуть мати суттєвого впливу на результат голосування. За оцінками експертів це лише 1 – 2 депутатські мандати. Відтак такий дозвіл має скоріше консолідаційний, геополітичний, ніж електоральний ефект [8, с. 75–90].

За правоцентристську коаліцію «ФІДЕС – ХДНП» проголосувало 44,87 % виборців, які взяли участь у голосуванні. Фідес (Угорський громадянський союз) – одна з найбільших політичних партій Угорщини, лідером якої є В. Орбан. За очолюваний соціалістами п'ятипартійний альянс лівоцентристів «MSZP–Egyutt–DK–PM–MLP» (Угорська соціалістична партія – Разом – Демократична коаліція – Угорська ліберальна партія – Партія угорського діалогу) виборці віддали 25,57 % голосів, праворадикальну партію «Йоббік» (ПП «За кращу Угорщину») підтримали 20,22 % виборців, ПП «Політика може бути іншою» (LMP) – 5,36 %. У голосуванні взяло участь 60,48 % виборців.

Загальні результати виборів 2014 р. до Державних Зборів Угорщини подано в Таблиці 3.

Таблиця 3

Результати виборів до Державних Зборів Угорщини 6 квітня 2014 року

Партія	Одномандатні округи, к-ть мандатів	Загально-державний округ, к-ть голосів (%), к-ть мандатів	Загальна к-ть мандатів	Відсоток мандатів, %
ФІДЕС / ХДНП	96	(44,87%) 37	133	66,83
УСП (Альянс лівоцентристських сил)	10	(25,57%) 28	38	19,10
ПП «За кращу Угорщину» («Йоббік»)		(20,22%) 5) 23	23	11,56
ПП «Політика може бути іншою»		(5,36%) 5	5	2,51
Всього	106	93	199	100

Таким чином, правляча коаліція на чолі з чинним прем'єр-міністром В. Орбаном вдруге отримала конституційну більшість у парламенті (перший раз у 2010 р.).

Відтак результати парламентських виборів 2014 р. показали еволюцію угорської партійної системи в бік системи з домінуючою партією, якою є ПП «Фідес». Ідеологічний профіль парламентських партій Угорщини є таким: ПП «Фідес» (права партія), УСП (соціалістична), ПП «Йоббік» (ультраправа партія), ПП «Політика може бути іншою» (партія постматеріальних цінностей).

Отже, за результатами виборів можна зробити висновок, що в Угорщині менше ніж за 10 років відбувся різкий зсув суспільних настроїв вправо, і як наслідок більшість у Державних Зборах належить ПП «Фідес» та ПП «Йоббік».

Чергові парламентські вибори відбулися в Угорщині 8 квітня 2018 р. У виборах взяли участь 68, 13 % виборців. Очікувану перемогу здобула партія Прем'єр-міністра В. Орбана. За правоцентристську коаліцію «ФІДЕС – ХДНП» проголосувало 49,30 % виборців, які взяли участь у голосуванні, праворадикальну партію «Йоббік» (ПП «За кращу Угорщину») підтримали 19,06 % виборців, блок соціалістів з ПП «Діалог» («MSZP–P») здобув 11,91 %, ПП «Політика може бути іншою» (LMP) отримала – 7,06 %, ПП «Демократична коаліція» – 5,37 %. Всього до виборчого бюлетеня були внесені 23 суб'єкти виборчого процесу (списки партій, виборчих блоків, національних меншин). Якщо врахувати і кількість мандатів, які здобули політичні партії у мажоритарних округах, то результати виборів будуть виглядати наступним чином: 133 депутатські мандати здобула коаліція «ФІДЕС – ХДНП», ПП «Йоббік» – 26, ВБ «MSZP–P» – 20, ПП «Демократична коаліція» – 9, ПП «Політика може бути іншою» – 8, ПП «Разом» – 1, незалежний кандидат та представник німецької меншини по 1 мандату.

Отже, за результатами виборів правоцентристські партії (ПП «Фідес», Християнсько-демократична народна партія) та крайня права (ПП «Йоббік») зміцнили свої позиції (понад 80 % парламентських місць), а ліві сили зазнали відчутної поразки (Угорська соціалістична партія, ПП «Діалог»), здобувши трохи більше 15 % голосів виборців.

Причини перемоги правих партій є наступні: а) успіх економічної політики уряду В. Орбана, зниження безробіття, підвищення доходів громадян; б) захист інтересів угорської нації, закордонних угорців; в) протидія уряду В. Орбана надмірній глобалізації та мультикультуризації; г) антимиграційна політика.

Ліві партії не порушували цих проблем у виборчій кампанії, а наголошували на домінуванні загальноєвропейських цінностей, що, як показали результати, не відповідало виборчим настроям громадян.

Відтак пріоритетом політики національного уряду Угорщини залишається збереження культури, заснованої на християнських цінностях та захист інтересів угорців в регіоні. Перемога партії В. Орбана сприятиме також активізації зовнішньої політики Угорщини, в тому числі направленої на захист прав угорських меншин, які проживають у сусідніх країнах.

Республіка Польща. 25 жовтня 2015 року відбулися вибори до польського парламенту. Нижня палата (Сейм) нараховує 460 депутатів і обирається на

пропорційній основі. Прохідний бар'єр для Сейму встановлено на рівні 5% для політичних партій та 8% для виборчих блоків, а мандати розподіляють за пропорційним принципом методом д'Ондта. Результати виборів подано в Таблиці 4.

Таблиця 4

Результати виборів до польського Сейму 25 жовтня 2015 року

Партія	Частка отриманих голосів виборців (у %)	Кількість депутатських Мандатів
ПП «Право і Справедливість»	37,58	235 (51 %)
ПП «Громадянська платформа»	24,09	138 (30 %)
ПП «Кукіз 15»	8,81	42 (9 %)
ПП «Сучасна»	7,6	28 (6 %)
Польська селянська партія	5,13	16 (3,4 %)
Німецька меншина	–	1

Напередодні парламентських виборів у травні 2015 р. у Польщі вже відбулися президентські вибори. На них переміг А. Дуда – кандидат від консервативної партії «Право і справедливість» (ПіС). Ця партія з результатом 37,5 % отримала перемогу і на парламентських виборах.

Друге місце зайняла ПП «Громадянська платформа», яка неодноразово перемагала на виборах і очолювала урядову коаліцію 8 років поспіль. За сутністю є правоцентристською партією.

Третій результат 8,81 % мала ПП «Кукіз-15», лідером якої є рок-музикант П. Кукіз (утворена 28 липня 2015 р.). На травневих президентських виборах він набрав майже 21% голосів виборців. Його порівнюють з українським О. Ляшко, але тільки не з сільською лексикою, а з орієнтацією на сучасну аполітичну молодь. Характеристики партії – популізм, жорстка емоційна критика опонентів, антисистемність.

Політична партія «Новочесна» (дослівний переклад – «Сучасна», утворена 31 травня 2015 р.) отримала четвертий результат (7,6%). Підтримує подальшу європейську інтеграцію та є ліберальною за своєю ідеологією. Її керівник Р. Петру – лідер Товариства польських економістів, яке відзначається чіткою прихильністю до ринкової економіки. Одним з його засновників є автор польських реформ Л. Бальцерович.

Польська селянська партія (ПСП) здобула 5,13 % голосів виборців і посіла п'яте місце. Політична програма ПСП заснована на аграрній доктрині. Партія виступає за державний інтервенціоналізм в економіці (особливо в галузі сільського господарства) і зниження темпу приватизації. ПСП виступає проти введення лінійного оподаткування, відновлення смертної кари, легалізації евтаназії і абортів, реєстрації гомосексуальних шлюбів, легалізації легких наркотиків та відділення церкви від держави.

Декілька слів слід сказати за Коаліцію об'єднаних лівих, яка на попередніх виборах мала 18,8 % голосів виборців (50 депутатських мандатів). Новий формат альянсу був сформований у липні 2015 року Союзом демократичних

лівих сил, «Твоїм рухом» Я. Палікота, Польською соціалістичною партією, Робітничим союзом і Партією зелених для спільної участі на парламентських виборах. Альянс не отримав місць у парламенті, оскільки набрав лише 7,55 % голосів виборців, а для проходження потрібно 8 %.

Таким чином, у Сеймі вперше з 1989 р. не будуть представлені ліві партії. Своїй поразці Об'єднана лівиця має завдячувати новій ПП «Разом», яка, яка не увійшла до коаліції і в кінцевому результаті набрала 3,6 % голосів виборців, розпорошивши таким чином голоси лівого електорату та отримавши державне фінансування.

ПП «Разом» створили молоді політики радикальних лівих переконань. Її називають партією гіпстерів і лівих ідеалістів. Про неї більшість виборців уперше почула за кілька днів перед виборами, під час дебатів за участі лідерів восьми політичних сил, переможцем яких назвали представника ПП «Разом» А. Зандберга. Він був автентичний, позитивно вирізнявся на тлі «старих» політиків, що визнавали навіть його політичні опоненти. Добрий виступ А. Зандберга спричинив те, що 1–2% виборців, які мали голосувати за Об'єднану лівицю, остаточно віддали свої голоси за ПП «Разом», а відтак до Сейму не потрапила жодна з них [1].

Таким чином, Сейм Польщі за ідеологічним спрямуванням мав такий вигляд: ПіС і ГП (правоцентристські консервативні партії), ПП «Сучасна правоцентристська ліберальна партія», ПП «Кукіз 15» (популістська партія), ПСП (центристська селянська партія).

Словацька Республіка. 5 березня 2016 року відбулися вибори до Національної Ради Словацької Республіки (150 депутатів). Виборча система пропорційна. Участь у виборах брали 23 політичні партії. З них 12 нові політичні сили. За результатами виборів 5 % бар'єр подолали 8 партій. Результати виборів до Національної Ради подано в Таблиці 5.

Таблиця 5

Результати виборів до Національної Ради Словацької Республіки
5 березня 2016 року

Партія	Частка отриманих голосів виборців (у %)	Кількість депутатських мандатів
ПП «Напря́м – СД» (Smer – SD)	28,3	49 (32,6 %)
ПП «Свобода і солідарність» (SaS)	12,1	21 (14 %)
ПП «Звичайні люди і незалежні особистості – Нова» (OL'aNO – Nova)	8,6	19 (12,6 %)
Словацька національна партія (SNS)	8,6	15 (10 %)
ПП «Народна партія – Наша Словачина» (L'SNS)	8	14 (9,3 %)
ПП «Ми – родина» (SmeRodina)	6,6	11 (7,3 %)

ПП «Міст – Гід» (Most – Hid)	6,5	11 (7,3 %)
ПП «Мережа» (Siet’)	5,6	10 (6,7 %)

Серед 8 політичних партій, які отримали депутатські мандати 6 партій дотримуються правої риторики (правоцентристські і праві партії), крім ПП «Напряма – СД» і угорської партії «Міст – Гід».

Успіх неофашистів та антисистемних партій, роздрібнений парламент, невиразний формат коаліції – ось так можна охарактеризувати результати парламентських виборів у Словацькій Республіці.

Серед 15 партій, які не подолали виборчий бар’єр, можна виокремити такі: партії угорської національної меншини в Словаччині (Угорський християнсько-демократичний альянс, Партія угорської коаліції), Християнсько-демократичний рух (партія мала депутатські мандати у всіх парламентах, починаючи з 1992 р.), Словацький демократичний і християнський союз – Демократична партія (у попередньому парламенті 11 мандатів, ПП «Чейндж»), Комуністична партія Словаччини, Партія прямої демократії та ряд інших.

Несподіванкою виборів стала перемога ультраправої проросійської «Народної партії – Наша Словаччина» (2009 р., М. Котлеба). Партія активно просуває політичні кампанії антициганського, антимігрантського і антимусульманського характеру, апелюючи при цьому до захисту словацької національної ідентичності та захисту традиційних християнських цінностей. Це антисистемна, неофашистська партія, яка ратує за вихід Словаччини з євроатлантичних структур.

Таким чином, до словацького парламенту у 2016 р. пройшли 4 нові політичні сили: Словацька національна партія, ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа», «Народна партія – Наша Словаччина».

За результатами виборів Р. Фіцо була утворена коаліція до якої увійшли ПП «Напряма – СД», Словацька національна партія, ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа» (всього 79 депутатів). Слід зазначити, що утворення коаліції – це не тільки наявність певної кількості депутатських мандатів, необхідних для формування уряду, а й нові вектори політики, нові домовленості і перспективи. Утворення такого формату коаліції вказує на такі особливості словацького політикуму:

1. Відбулося історичне примирення словацьких націоналістів (СНП) та партії угорської меншини «Міст – Гід». Починаючи з 1990 р. конфлікт з Угорщиною та угорською меншиною був однією з найгостріших тем у словацькій політиці. Антиугорська риторика була основою, сенсом існування СНП. Відповідно головним пунктом програми у свій час впливової Партії угорської коаліції була вимога створення автономної угорськомовної республіки на півдні країни. Таке примирення стало можливим завдяки зміні лідера СНП, яким став поміркований політик А. Данко. З його приходом риторика націоналістів змінилася: головним ворогом перестали бути угорці, ними стали мусульмани. Примиренню сприяли і заяви В. Орбана та Р. Фіцо, які обмінялися люб’язностями з

приводу відносин між двома країнами та особистими дружніми стосунками.

2. Слабкість опозиції. Після виборів була спроба створити й інший формат коаліції на чолі з лідером ліберальної партії «Свобода і солідарність» Р. Сулікою. До неї мали би увійти ПП «Звичайні люди і незалежні особистості» (І. Матовіч), ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа». Але дві останні партії віддали перевагу Р. Фіцо, оскільки І. Матовича вважають політичним авантюристом, а Р. Сулік був несприйнятним за його скептичне ставлення до Євросоюзу.
3. Участь у коаліції з партією Р. Фіцо ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа» стала несподіванкою для їхніх виборців, оскільки під час виборчої кампанії лідери вказаних партій позиціонували себе як альтернативу корупційному уряду Р. Фіцо. Таке позиціонування було навіть «стартовим політичним капіталом» для ПП «Мережа». Якщо таке рішення лідерів буде невдалим, то вказані партії матимуть примарні шанси отримати підтримку громадян на наступних виборах [2].

Отже, за результатами виборів до Національної Ради Словацької Республіки суттєво змінився формат партійної системи (з 6 до 8 політичних партій): партійна система залишилася без домінуючої партії, якою була за результатами парламентських виборів 2012 р. ПП «Напряв – СД» і натомість набрала обрисів двоблокової партійної системи. Ідеологічний профіль партій-переможниць є таким: ПП «Напряв – СД» (лівоцентристська партія), ПП «Мережа», ПП «Міст – Гід», ПП «Ми – родина» (правоцентристські партії), ПП «Звичайні люди і незалежні особистості», ПП «Свобода і солідарність», Словацька національна партія (праві партії), «Народна партія – Наша Словаччина» (ультраправа партія).

Висновки. Отже, у всіх країнах Вишеградської групи вирішальну вагу в електоральному процесі мають дві основні групи виборців. Перша – це електорат, який розподіляє свої симпатії між ключовими гравцями «партій влади» – консерваторами, соціал-демократами (соціалістами) і лібералами. Друга електоральна група – протестний електорат, зорієнтований як на традиційні опозиційні сили – радикал-націоналістів, радикал-соціалістів і «зелених», так і на нові протестні рухи, які не вписуються в традиційну схему партійних трендів.

Головною особливістю електорального циклу 2013–2018 рр. стало вельми очевидне підтвердження пережитих європейською політичною системою глибоких трансформацій. Їх суть полягає в неухильному розмиванні тієї незаперечної монополії на політичну владу, яку ще в недавньому минулому мали системні партії традиційного європейського політичного мейнстріму.

Практично повсюдно в ході виборів останніх років у країнах Європейського Союзу слабшають позиції системного партійно-політичного істеблїшменту і відповідно посилюється роль тих партій, які прийнято характеризувати як популістські. Сьогодні для їх позначення входить в обіг новий і більш вдалий термін – *challengerparties* («партії, які кидають виклик») [10, с. 98]. У цьому сенсі найбільш значними виглядають електоральні успіхи,

яких досягли в останні роки ліві популісти в Греції та Іспанії, а також праві популісти в Великобританії, Данії, Франції, Австрії та Швейцарії. Причини цього дуже різноманітні і в кожному конкретному випадку мають свою країнову специфіку. Разом з тим їх спільним знаменником є зростаюче невдоволення масмоделлю вироблення політичних рішень – моделлю, яка дає, як відмічають деякі політологи, «можливість громадянам міняти лише уряд, але не політику».

Емпіричні показники діяльності і функціонування партійних систем країн Вишеградської четвірки подано в Таблиці 6: індекс ефективної кількості електоральних партій (Іекеп), індекс ефективної кількості парламентських партій (Іекпп), індекс неусталеності партійних уподобань М. Педерсена (Іп), індекс фракційності (Іф), індекс агрегації (Іа), індекс диспропорційності Галлахера (Іг).

Таблиця 6

Емпіричні показники функціонування партійних систем
країн Вишеградської четвірки

Країна	Іекпп	Іекеп	Іф	Іп	Іг	Іа
Чехія, 2013	5,6	7,6	0,87	20,9	2,6	3,6
Чехія, 2017	4,4	–	0,75	38	–	4,3
Угорщина, 2014	2	3,2	0,49	3,3	2,6	8,2
Угорщина, 2018	2	–	0,52	9,0	–	–
Польща, 2015	2,7	4,6	0,65	21,6	10,5	10
Словаччина, 2016	5,8	7,6	0,84	19,7	4,7	3,2

Отже, Європа переживає зростання популярності ультраправих партій. Вони є головними євроскептиками і союзниками Кремля, а деякі займають відкрито антиукраїнські позиції. Російсько-український конфлікт лише посилив кооперацію Кремля з європейськими ультраправими. Навіть ті ультраправі, які підтримували дружні відносини з українськими націоналістами, стали на бік Росії в конфлікті з Україною. За результатами останніх парламентських виборів зросла популярність таких партій і у країнах Вишеградської четвірки: ПП «Йоббік» (Угорщина), ПП «Народна партія – Наша Словаччина» (Словаччина), ПП «За свободу і пряму демократію» (Чехія), ПП «Кукіз-15» (Польща).

Європейські ультраправі бачать у путінській Росії авторитарну і неоконсервативну модель управління, яку вони хотіли б мати у своїх країнах. Крім ідеологічного зв'язку, ультраправі Європи бачать у Росії союзника в їхніх бажаннях розвалити Європейський Союз і послабити роль НАТО в Європі. Успіхи ультраправих будуть і далі сприяти дестабілізації ситуації в Європейському Союзі.

1. Логінов Я. Польща після виборів: кінець ери Громадянської платформи. *Дзеркало тижня*. 2015. № 41 (30 жовтня – 6 листопада).

2. Логінов Я. Словаччина після виборів: успіх неофашистів і коаліційна безвихідь. *Дзеркало тижня*. 2016. № 9 (11 березня – 18 березня).
3. Михалева Г. Российские партии в контексте трансформации. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009 – 352 с.
4. Остапець Ю. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України: Монографія / Остапець Ю., Гайданка Є., Ключкович А., Марадик Н. / Серія «StudiaRegionalistica» / № 8; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». – Ужгород: ПП Данило С. І., 2014. 256 с.
5. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія / А. Романюк, В. Литвин. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.
6. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели. *Полис*. 1996. № 5. С. 5–15.
7. Самусь М. Парламентський «вінегрет» по-чеському. *Дзеркало тижня*. 2013. № 40 (1 листопада – 8 листопада).
8. Ткач Д. Влада та опозиція в Угорщині: зміна облич чи зміна курсу? *Наукові записки ІІІЕНД ім. І.Ф.Кураса*. 2014. Вип. 2 (70). С. 75–90.
9. Щербак А. Коалиционная политика и дефрагментация партийной системы: сравнительный анализ (на примере Польши, России и Украины). *Общественные науки и современность*. 2003. № 4. С. 47–62.
10. Электоральные процессы в европейском Союзе (середина второго десятилетия XXI века). М.: Ин-т Европы, 2016. – 114 с.

*Стелас Асланов,
Доктор політичних наук, доцент ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»*

ЕТНІЧНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ЧИННИК ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ)

Аналіз етнополітичної нестабільності в Україні продемонстрував, що етнічний і зокрема етнополітичний конфлікт належить до головних чинників порушення етнополітичної стабільності на локальному, державному та регіональному рівнях. Ступінь дестабілізації етнополітичної ситуації прямо залежить від форми (стадії) перебігу конфлікту. Державна етнонаціональна політика України впродовж усіх років незалежності була консервативною, характеризувалася дуже стриманим вирішенням проблем, але вважалася ефективною з огляду на відсутність конфліктів за участю етнічного чиннику. Однак дестабілізаційний ефект етнополітичного конфлікту, який став невід'ємною складовою сучасної етнополітичної ситуації в Україні, спонукає до кардинального перегляду засад та особливостей провадження етнонаціональної політики.

Етнічний конфлікт належить до головних причин порушення етнополітичної стабільності на локальному, державному, регіональному рівні – залежно від його масштабів, кількості учасників та особливостей перебігу. Попри те, що в політології, етнополітології зокрема, та суміжних науках спостерігається нагромадження термінів, якими позначають подібні конфлікти, під етнічним конфліктом розумітимемо будь-який конфлікт за участю етнічного чиннику. Як зауважують науковці, у вітчизняній і навіть західній етнополітології досі не вироблено універсальної дефініції, якою б позначалися суперечності і конфлікти у сфері етнонаціональних відносин, тому найбільш вживаним щодо них є означення «етнічний», «етнополітичний», «міжетнічний», «міжнаціональний», «конфлікт за участю етнічного фактора», які застосовуються для аналізу конфліктних ситуацій, пов'язаних із етнічністю, та змісту, який вкладають у ці поняття [1].

Аналіз напрацювань у сфері етноконфліктології засвідчив, що найбільш вдалою є конкретизація термінологічного апарату, запропонована В. Євтухом. Дослідник підкреслює, що в науковій літературі та у практиці законодавчого і виконавчого регулювання етнонаціонального розвитку поліетнічного суспільства найчастіше вживається термін «етнічний конфлікт», водночас надаючи перевагу поняттю «міжетнічний конфлікт» [2]. В. Євтух пропонує розглядати кореляцію між ними на рівні «загального – конкретного», рекомендуючи застосовувати термін «етнічний конфлікт» тоді, коли відбувається розгляд конфліктної ситуації, пов'язаної з етнічністю в загальному, адже термін «міжетнічний конфлікт» вимагає уточнення (конкретизації) етнічних учасників, тобто представників тих чи інших спільнот.

Враховуючи те, що етноконфліктологія є окремою галуззю етнополітології, рівень розробки цієї проблематики слід охарактеризувати як високий. На теренах вітчизняної науки слід відзначити доробок О. Антонюка, Є. Головахи, В. Євтуха, О. Картунова, А. Кіссе, В. Котигоренка, О. Кривицької, І. Кресіної, О. Маруховської, О. Майбороди, Л. Нагорної, О. Нельги, М. Обушного, М. Панчука, Г. Перепелиці, С. Римаренка, Ю. Римаренка, В. Ребкала, Л. Шкляра, М. Шульги. Незважаючи на те, що науковці послуговуються різними термінами для позначення етнічного конфлікту, предметом нашого дослідження буде не пошук найбільш вдалого визначення цього феномену, а вивчення його впливу на етнополітичну стабільність. Як вітчизняні, так і закордонні науковці одностайні, відзначаючи дестабілізаційні характеристики етнічного конфлікту. За визначенням В. Тішкова етнічний конфлікт – це «конфлікт з певним рівнем організованої політичної дії, громадських рухів, масових заворушень, сепаратистських виступів і навіть громадянської війни, в яких протистояння відбувається по лінії етнічної спільноти» [3]. Сепаратистські виступи, протести з елементами насильства та руйнувань, спалахи внутрішньої війни не є тотожними стану стабільності етнополітичної системи держави.

В. Євтух визначає міжетнічний конфлікт як специфічну ситуацію у стосунках між етнічними спільнотами, її частинами або окремими представниками, змістом якої є змагання за відповідні ніші у суспільному житті поліетнічної країни, у ході якого відбувається протиставлення інтересів і застосування будь-яких засобів для їх реалізації та утвердження стійких позицій своєї етнічності в етнонаціональній структурі суспільства проживання [4]. Саме протиставлення інтересів етнічними спільнотами зі застосуванням найрізноманітнішого арсеналу засобів для утвердження своєї позиції дестабілізує етнополітичну систему, негативно позначаючись на стані етнонаціональних відносин у державі.

Зауважимо, що рівень дестабілізації етнополітичної ситуації прямо залежить від форми (стадії) перебігу етнічного конфлікту. В латентній формі етнічний конфлікт, що зароджується, може жодним чином не позначатися на міжетнічній взаємодії та не порушувати етнополітичну стабільність. Якщо проаналізувати як приклад етнополітичний конфлікт на Сході України, що завершився сепаратизацією окремих частин Донецької та Луганської областей та формуванням на їх території невизнаних республік ДНР та ЛНР, його латентна стадія виглядатиме, на перший погляд, короткою і датуватиметься листопадом 2013 року – квітнем 2014 року. Саме тоді населення Півдня та Сходу України висловлювало невдоволення Революцією гідності, протестами проти євроінтеграції в Києві. Євромайдан отримав чітке засудження на територіях нинішніх ЛНР та ДНР, де ширились стереотипи про збитковість євроінтеграції для України, її негативний вплив на економіку держави та добробут громадян.

Однак латентна (прихована) стадія цього етнополітичного конфлікту (означимо його цим терміном, адже до протистояння від самого початку долучилася сусідня держава – Російська Федерація) розпочалася задовго до 2013 року. Передумови конфлікту були сформовані одразу після виходу

України зі складу СРСР. Більшість населення Сходу України не ідентифікувало себе як представників української політичної нації, зберігаючи пострадянську ідентичність; чинило опір використанню державної мови, утвердженню національної ідентичності. В межах державної етнонаціональної політики не вдалося сформувати українську політичну націю на Сході держави та в Автономній Республіці Крим. Тому конфлікт вже кілька разів переходив у відкриту стадію на тих етапах державного розвитку, на яких владу в Україні перебирали в свої руки націоналістичні проукраїнські політичні сили.

Вперше, в листопаді 2004 року під час Помаранчевої революції серед населення південно-східного регіону держави також поширилися сепаратистські настрої, які оформилися в спробу сецесії регіону на знак незгоди з переголосуванням другого туру виборів та майбутнім президентством опозиційного націоналістичного кандидата – В. Ющенко. 28 листопада 2004 року у м. Сєвєродонецьк відбувся з'їзд депутатів усіх рівнів, на якому було прийнято рішення провести Всеукраїнський референдум щодо створення Південно-Східної Автономної Республіки. Депутати Луганської обласної ради звернулися до Президента РФ із проханням про визнання Росією створюваної республіки. Однак тоді етнополітичний конфлікт вдалося врегулювати на самому початку відкритої стадії мирними засобами – шляхом поступок регіону та переговорів.

Як зауважує А. Кіссе, на прихованій стадії перебігу етнічного конфлікту в поліетнічній державі відносини між представниками етнічних груп можуть виглядати нормальними, тому нічого або дуже мало робиться для запобігання конфлікту [5]. Головними ознаками зародження конфлікту дослідник називає підвищену увагу однієї з етнічних груп до мови, традицій, символіки. Як свідчить аналіз цієї класифікації, безпосередньо дестабілізаційний вплив міжетнічний конфлікт чинить не на прихованій, а на відкритій стадії та наступній стадії – ескалації. Відкрита стадія міжетнічного конфлікту супроводжується сутичками конфліктуючих сторін, звинуваченнями влади, протестними акціями, провокаціями, які порушують етнополітичну стабільність.

У 2014 році етнополітичний конфлікт на Південному Сході України, який висловив незгоду з ротацією влади в Києві, знову перейшов у відкриту стадію розвитку. Наприкінці лютого Верховна Рада усунула Президента, який представляв інтереси Сходу на загальнонаціональному рівні, від виконання повноважень глави держави, а також призначила дострокові вибори глави держави на 25 травня 2014 року. У відповідній постанові парламент мотивував це рішення тим, що «Президент України самоусунувся від виконання конституційних повноважень, що загрожує керованості держави, територіальній цілісності і суверенітету України, масовому порушенню прав і свобод громадян» [6].

Важливою ознакою переходу конфлікту з латентної стадії у відкриту слід вважати прояви етнічного невдоволення. На Сході України вони оформилися в конкретні дестабілізаційні прояви лише наприкінці березня – на початку квітня 2014 року після анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією.

Тисячі учасників взяли участь у проросійських мітингах у Донецьку, Луганську, Харкові та інших містах Сходу України, наголошуючи на невизнанні влади Києва. Радикально налаштовані протестувальники відкрито вимагали приєднання цих регіонів до Росії, більш помірковані – федералізації. Ці мітинги відбувалися під символікою Російської Федерації, у них брали участь російські спецпризначенці, що вказувало на причетність сусідньої держави до їх організації. Я. Техау, директор Європейського відділення Центру Карнегі наголосив, що російська меншість, яка є більшістю на Сході України, ніколи не відчувала утисків, порушення своїх мовних прав, тому привід для протестів виглядає дуже штучним, нав'язаним ззовні. За словами експерта, події на Сході – це диригований рух проросійських протестувальників, за яким стоїть Москва, спрямований на поділ країни та підрив української державності [7]. Ще на початку відкритої стадії конфлікту експерти помітили, що визначальним у його ескалації є роль зовнішнього фактора, а не внутрішні чинники етнічного невдоволення.

Перехід до третьої стадії – ескалації розпочався після захоплення влади та проголошення невизнаних республік – ДНР та ЛНР у квітні 2014 року. Саме ця стадія характеризується найбільш широкомасштабними дестабілізаційними проявами. Як зазначає А. Кіссе, конфлікт може виникнути як збройне повстання меншості проти центру або як війна між етнічними групами в межах держави, які можуть спиратися на підтримку з-за кордону [8]. Неконтрольованість конфлікту є його головною ознакою перебігу на цій стадії. Можливі теракти, руйнування інфраструктури, вбивства за етнічною ознакою, етнічні чистки. Однак перехід етнічного конфлікту у стадію ескалації можливий лише тоді, якщо заходи, вжиті на попередніх етапах не дали очікуваних результатів.

Зауважимо, що влада практично не вживала заходів запобігання до моменту переходу конфлікту на Сході України в стадію ескалації. Правоохоронні органи майже не реагували на незаконні дії під час проросійських мітингів – захоплення адмінбудівель, формування самопроголошених органів влади, знищення української символіки та заміни її на російську. Жодних заходів протидії етнополітичній дестабілізації в регіоні не було вжити також тому, що Київ недостатньою мірою контролював Схід та Південь України після ротації влади. Місцева влада, силові структури та правоохоронні органи були на боці сепаратистів або симпатизували сепаратистським, проросійським настроям, а тому відмовлялися виконувати доручення центру.

Зупинити конфлікт на відкритій стадії не вдалося. Самопроголошена влада ЛНР та ДНР ініціювала проведення місцевих референдумів про відокремлення областей від України з подальшим приєднанням до Російської Федерації. Київ відповів силовою протидією сепаратизму – 13 квітня 2014 року в Донецькій області розпочалася Антитерористична операція з залученням Збройних Сил України. Між Україною та невизнаними самопроголошеними утвореннями розпочалася військові дії. Україна оголосила часткову мобілізацію до Збройних Сил, сепаратистські угруповання залучилися збройною,

фінансовою, інформаційною підтримкою Російської Федерації, яка також поповнювала їх лави російськими військовими та проводила обстріли української території. Стадія ескалації конфлікту триває й досі, перетворивши частину території Донбасу на неконтрольовану (навіть самопроголошеною владою) зону етнополітичної нестабільності, в якій точаться військові дії.

1. Правові механізми врегулювання етнополітичних конфліктів в Україні [наукова записка] / Кресіна І.О., Кубальський О.Н., Стоєцький С.В., Стойко О.М., Шемшученко Ю.С., Явір В.А. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. С.5.
2. Євтух В.Б. Соціологія міжетнічного конфлікту: теоретичний аспект *Політичний менеджмент*. 2006. № 6. С. 3.
3. Тишков В. Реквием по этносу: исследования по социально культурной антропологии. М.: Наука, 2003. С. 104.
4. Євтух В. Соціологія міжетнічного конфлікту: теоретичний аспект *Політичний менеджмент*. 2006. № 6. С. 3.
5. Асланов С.А. Етнічний конфлікт як чинник етнополітичної нестабільності (на прикладі гібридної війни в Україні) *Держава і право: збірник наукових праць*. К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2014. №66. С.314-322.
6. Кіссе А. Етнічний конфлікт: теорія і практика управління. Політологічний аналіз [монографія]. К.: Логос, 2006. С. 84.
7. Постанова Верховної Ради України «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України» *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 11. ст.158.
8. Сепаратистські заворушення на Сході відрізняються від протестів на Майдані у Києві, Я. Техау [Електронний ресурс] / Mediastar від 08.04.2014. – Режим доступу: <http://www.mediastar.net.ua/45556-separatistsk-zavorushennya-na-shod-vdrznyayutsya-vd-protestv-na-maydan-u-kiyev.html>

Ігор Тодоров,
доктор історичних наук, професор ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»

ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ В КОНТЕКСТІ РІЧНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ УКРАЇНА-НАТО – 2018

Президент України П.Порошенко наприкінці березня 2018 р. затвердив Річну національну програму під егідою Комісії Україна - НАТО на 2018 рік (РНП-2018). РНП-2018 має забезпечити виконання пріоритетних завдань спрямованих на євроатлантичну інтеграцію України. РНП-2018 є системним стратегічним документом, який не лише визначає пріоритети на 2018 рік, а й середньострокові цілі, які планується досягти до 2020 року. Принципово важливим є визначення відповідних практичних заходів у наближенні до членства України в НАТО відповідно до стандартів і рекомендацій Альянсу.

Традиційно Річна національна програма структурно побудована за аналогією з типовим Планом дій щодо членства. Вона складається з п'яти розділів: політичні та економічні, оборонні/військові, ресурсні, безпекові та правові питання [1]. Перший розділ є найбільшим за обсягом і включає в себе практичні усі напрями реформування та модернізації України. Зокрема, йдеться про пріоритети зовнішньої політики України. Міжнародна діяльність нашої держави зорієнтована на подальшу консолідацію зусиль країн – партнерів, Європейського Союзу, міжнародних та регіональних організацій з метою припинення агресії Російської Федерації проти України, зокрема в інформаційній сфері.

Розвиток відносин з Європейським Союзом в РНП-2018 передусім фіксує необхідність поглиблення співробітництва в різних сферах, спрямоване на реалізацію стратегічного курсу України щодо інтеграції в європейський політичний, економічний та правовий простір. Серед середньострокові цілі визначені забезпечення імплементації Угоди про асоціацію та продовження співробітництва між Україною та ЄС у рамках ініціативи Європейського Союзу "Східне партнерство". Пріоритетними завданнями на поточний рік вказані забезпечення належного виконання плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1106, продовження виконання заходів з метою дотримання Україною критеріїв, пов'язаних із запровадженням Європейським Союзом безвізового режиму для короткострокових поїздок для громадян України, вживання заходів для продовження політики санкцій Європейського Союзу щодо Російської Федерації у зв'язку з учиненням Російською Федерацією злочину агресії проти України та тимчасовою окупацією Російською Федерацією частини території України, забезпечення імплементації Адміністративної угоди між Міністерством оборони України та Європейським

оборонним агентством, вживання заходів для припинення реалізації енергетичного проекту "Північний потік – 2".

Отже, РНП-2018 так як і попередні Річні національні програми, змістовно відповідає стандартам Плану дій щодо членства в НАТО. Втім залишається принципова відмінність, а саме стосовно відповідальності апліката за виконання. Варто нагадати, що політичне рішення щодо членства України в НАТО Альянс ухвалив ще у 2008 році. Надання Плану дій щодо членства (ПДЧ) не є винагородою, а обов'язковим черговим кроком для роботи над відповідністю України стандартам НАТО. Щоб перейти до нього варто не лише вписати в РНП-2018 відповідні пункти, а й ретельно їх імплементувати. Тобто, Альянс має побачити і оцінити реальну політичну волю з боку української влади і суспільства на повноцінну євроатлантичну інтеграцію. В цьому контексті Річна національну програму мала б називатися не «під егідою Комісії Україна – НАТО», а підготовки до вступу в НАТО (як це було в 2009-2010 рр.).

1. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік. Указ Президента України №89/2018. Офіційне інтернет-представництво Президента України / <http://www.president.gov.ua/documents/892018-23882>

Беата Юджін

*Люблінський державний університет ім. М.Кюрі-Склодовської
(м. Люблін, Польща)*

«ПОЛІТИЧНЕ РУСИНСТВО», АТАВІЗМ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Американський вчений Бенедикт Андерсон у праці «Уявлені спільноти» дав визначення нації як «уявленої політичної спільноти - при тому уявлена як генетично обмежена і суверенна. Вона уявлена тому, що представники навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості зі своїх співвітчизників, не зустрінуть і навіть не чутимуть нічого про них, і все ж в уяві кожного житиме образ їх співпричетності».

До уявлених спільнот Б. Андерсона належать як «старі нації» такі як французи чи англійці, так і відносно «нові нації» як чехи, словаки або ж серби. У нашій статті мова про націю не йде, тому що її автор переконана, русини не відносяться до націй. «Русини як нація» є абсолютно вигаданим, тільки уявлення це не спільноти, а поодиноких політичних лідерів, що за підтримки ззовні, уявили і створили неіснуючу націю [1].

Ми вважаємо, що русини не належать, ані до окремої нації, ані до національної меншини. Русини України – етнографічна назва українців. Тому саме ця точна зору буде визначальною у формулюванні всіх інших тверджень.

У даній статті, за головну мету, ми визначили опис такого явище як «політичне русинство» і сепаратистські тенденції, що пов'язані з ним. Проте, дії окремих русинських лідерів в Закарпатській області радше носять назву не сепаратизму, а колабораціонізму. Головний акцент буде зроблено на 2013-2014 рр., саме в цей період виникає ідея створення русинсько-угорської автономії на теренах Закарпатської області.

Із 2000 – х років новою рисою політичного русинства стало те, що до його сепаратистської діяльності активно включилася православна церква Московського патріархату. Настоятель Ужгородського Кафедрального православного Свято-Хрестовоздвиженського собору о. Димитрій Сидор претендує нині на роль одного, звичайно після Петра Гецька, головного ідеолога політичного русинства. Він щедро надає сторінки редагованої ним газетам «Новинка» і «Християнська родина» для обґрунтування існування окремої держави Підкарпатська Русь, почав друкувати свій переклад Євангелія на «русинський язык». Історія свідчить, що втручання церкви в політику ніколи не приносило добрих плодів, вважає Олекса Мишанич [6].

Дехто із вчених схильний вважати, що сучасний русинський рух явно підпадає під вплив Москви. Про це свідчать конференції та створення організацій-земляцтв в Російській Федерації, участь проросійських організацій в русинських акціях, що проводилися в Мукачеві та Ужгороді.

Крім того, діяльність о. Димитрія Сидора підтримує проурядовий російський фонд «Русский мир» Вячеслава Ніконова. Нагадаємо, що «Русский

мир» - це російська організація, що займається популяризацією російської мови і культури, а також підтримує вивчення російської мови у всьому світі. А засновниками фонду є Міністерство іноземних справ Російської Федерації та Міністерство освіти і науки Російської Федерації. Додамо, що офіційний сайт русинів Закарпаття «Карпатская Русь» не «русиномовний», а російськомовний [2].

Особливий інтерес до русинського руху також виявляє російський Інститут країн СНД, що діє за підтримки уряду Москви та Юрія Лужкова. Мають місце регулярні контакти між протоієреєм Димитрієм Сидором та керівництвом інституту Костянтином Затуліним та «хрещеним євреєм» Кирилом Фроловим.

Наприкінці 2007 р. в Мукачеві на засіданні Сойму була ухвалена декларація із вимогою незалежності. 25 жовтня 2008 р., Другий Європейський конгрес русинів у Мукачеві ухвалив «Меморандум про прийняття акта проголошення відновлення русинської державності». Громадськість дізналася про діяльність «тіньового русинського уряду», який очолив Петро Гецько. Тоді, проти о. Димитрія Сидора, а також проти голови Сойму Народної ради русинів Закарпаття, депутата Закарпатської обласної ради фракції «Наша Україна» Євгена Жупана прокуратурою Закарпатської області було відкрито кримінальну справу. Справу порушено за частиною I статті 110 КК України, замах на територіальну цілісність і недоторканість України. Судова тяганина тривала до 2012 р., за результатами якої священник Димитрій Сидор отримав три роки умовно з відтермінуванням виконання вироку на два роки та штраф у сумі 1840 грн. Цікавим є також і факт, що під час слідства, отець Димитрій намагався стати депутатом Закарпатської обласної ради, балотувавшись по мажоритарному списку від м. Берегова, де більшість мешканців становлять угорці. Увінчалася така спроба близько двадцятьма голосами виборців [5].

Щодо самої постаті Петра Гецька, чи не найактивнішого лідера «політичного русинства» на сьогодні, то варто зауважити, що проти нього 20 березня 2014 р. слідчим відділом Управління служби безпеки України в Закарпатській області було відкрито кримінальну справу за ч. II ст.110 КК України, «посягання на територіальну цілісність і недоторканність України вчинене повторно за попередньою змовою групою осіб». Наразі одіозний лідер перебуває у розшуку, а за даними закарпатських ЗМІ Петро Гецько переховується у Росії [4].

Розслідуванням було встановлено, що упродовж січня-березня 2014 року, так званим самопроголошеним прем'єр-міністром Республіки Підкарпатська Русь Петром Гецьком з групою поплічників в мережі Інтернет розповсюдили статтю, в якій міститься звернення русинів Закарпаття до Президента РФ Володимира Путіна з проханням здійснити миротворчу операцію, відновити та визнати державність Республіки Підкарпатська Русь.

Проте сепаратистка діяльність Петра Гецька однією статтею не обмежуються, лідер русинів активно роздає інтерв'ю російським і угорським ЗМІ. Можна виділити кілька головних тез, за що «бореться» Петро Гецько.

1. Головною вимогою русинів є надання Підкарпатській Русі автономії у складі України. Щодо державного устрою України, то П. Гецько повідомив, що це має бути конфедерація, бо на «федерацію вони вже не згодні», хоча повністю такий

варіант не виключають. На його думку, питання автономії на Закарпатті повинно бути вирішене шляхом референдуму.

2. Головним лобістом русинів на Закарпатті є Угорщина. І це стосується не лише націоналістичної партії «Йоббік», але і інших політичних сил країни. Зокрема, П. Гецко відзначив підтримку їхньої політики з боку прем'єр-міністра Угорщини. На думку Гецка, угорська національна меншина, що компактно заселяє Закарпатську область, теж увійде до складу Підкарпатської Русі.

3. Москва надає найбільшу підтримку русинам Закарпаття. П. Гецко та інші представники Підкарпатської Русі регулярно зустрічається із російськими чиновниками та діляться своїми думками щодо розвитку Закарпаття і України в цілому. З словами П. Гецка їхні погляди співпадають із поглядами російської влади, зокрема у їхньому стремлінні перетворити Україну на федерацію. Історія показує, що ідея федералізації України не нова і неодноразово порушувалася у виборчих програмах політичних партій, зокрема проросійської орієнтації. Цю проблематику порушує і польський дослідник, Павло Петночка у статті «Українська правиця у відношенні до русинського сепаратизму на Закарпатті». Зокрема автор статті пише, що ідея федералізації була присутньої у передвиборчій програмі Партії регіонів в 2005 р., 2006 р. - в програмі Коаліції Наталії Вітренко «Народна Опозиція», та на дострокових парламентських виборах 2007 р. знов ж таки партією Н. Вітченко Прогресивною соціалістичною партією України.

4. У липні 2014 р. повинен бути підписаний документ щодо взаємного визнання між Підкарпатською Руссю, Донецькою Народною Республікою та Луганською Народною Республікою.

5. П. Гецко вважає, що сценарій розвитку подій на Закарпатті буде таким самим як в Донецькій Народній Республіці та Луганській Народній Республіці, тобто русини візьмуть владу у свої руки, якщо не вдасться мирним шляхом, то силою створять окремі державні структури, як парламент, міністерства та ін. державні органи.

6. Русинське ополчення Закарпаття нараховує близько 3 тисячі осіб, які мають достатню кількість зброї (автомати, гранатомети, снайперські гвинтівки...). Існує спеціально розроблений мобілізаційний план, відповідно до якого вони за шість годин вони можуть зібратися для виступу проти нинішньої влади.

7. Русини спільно із угорцями планують створити на Закарпатті русинсько-угорську автономію. При цьому, ця ідея підтримується із боку Росії. Проте, кажучи про це, П. Гецко наголосив на тому, що вони розглядають варіант широкої автономії у складі України.

8. П. Гецко звинувачує українську владу в тому, що вона не визнає таку етнічну спільноту як русини.

9. За правову основу отримання автономії русини планують взяти результати закарпатського обласного референдуму 1991 р., який не був опротестований прокуратурою України, і на їхню думку, є правочинним.

10. В економічній сфері Підкарпатська Русь в першу чергу орієнтується на Митний союз, а не ЄС. Крім того, русини планують націоналізувати приватні підприємства Закарпаття, а також встановити контроль над транзитним потенціалом області, зокрема транспортно-логістичними системами [4].

Аналіз інтерв'ю Петра Гецька і його заяв дає підстави стверджувати, що лідер Підкарпатської Русі діє за підтримки Росії. Крім того, прем'єр-міністр аморфної республіки переконаний у підтримці їхньої політики націоналістичними партіями Угорщини, зокрема партією «Йобб'ік». Цікавим є і декілька фактів із біографії прем'єра-сепаратиста, а саме те, що він вчився у Московському інженерно-фізичному інституті разом із Олегом Царьовим, яким також в українській політиці вирізнявся свої сепаратистськими поглядами і перебуває у кримінальному розшуку. Зокрема, Олег Царьов 26 червня 2014 року був обраний «спікером парламенту» Союзу народних республік — об'єднання організацій ДНР і ЛНР. До слова, обоє сепаратистів Петро Гецько і Олег Царьов так само як і Президент Російської Федерації Володимир Путін захоплюються бойовим мистецтвом самбо.

Повертаючись, до самого проекту створення русинсько-угорської автономії, то він був оприлюднений на одному із угорських ревізіоністичних сайтів у листопаді 2013 р. В оприлюдненому проекті говориться ніби про одне автономне утворення на території Закарпатської області, проте відмежовано назвами: Закарпатська угорська автономія і Русинська автономія. Закарпатська угорська автономія, теоретично охоплює територію Закарпатської області з столицею у місті Берегсаз (укр. Берегово). Русинська автономія здійснюється на всій території Підкарпатської Русі із столицею у Мукачеві.

Загалом, концепцію русинсько-угорської автономії можна звести до наступних тез:

1. Закарпатська угорська автономія не повинна бути під впливом і під контролем України, тому що закарпатські угорці не мають нічого спільного із Україною.
2. Закарпатська угорська автономія має існувати як вільна економічна зона.
3. Створення Русинської автономії є зобов'язанням ЄС, тому що русинська культура є важливою спадщиною, яку потрібно зберегти. Русини не хочуть зникнути з історичної сцени. Русини – не українці й не мають жодного стосунку до українського. Їхнє народне мистецтво є особливим та унікальним, а релігія - греко-католицька.
4. Русинська автономія Підкарпатська Русь та Закарпатська угорська автономія, хоча й окремі, але дві автономії загального регіону можуть бути створені на федеральній основі з єдиним парламентом: русинсько-угорськими Національними зборами й главою держави.
5. Автономію автори проекту бачать як конфедерацію. Головний державний орган має бути Русинсько-угорські національні збори як «вищий орган законодавчої влади є вищим органом держави, що є гарантом державного суверенітету». Збори призначають урядовців, прем'єрів, посадовців на місцях, суди, комісії і обирають двох президентів – одного від русинів, другого від угорців. Протягом чотирьох років один з них половину терміну є президентом, інший – главою канцелярії, відтак на другу половину терміну просто міняються місцями. Всі призначені посадові особи складають присягу.
6. Визначена і система судів. «Негідну поведінку» членів Національних зборів має розглядати Атестаційний суд, у тому числі якщо «делегат здійснює діяльність, яка суперечить національній гідності, або отримує пропозиції по роботі поза межами Національних зборів».

7. Передбачено також Вищий дисциплінарний суд, який «підпорядковується президентові, главі канцелярії президента, обом прем'єрам, префектам, начальникам поліції, прикордонної служби, начальникам штабів армій тощо. Крім голови, Вищий дисциплінарний суд складається ще з 24 членів [4].

Проблема створення русинсько-угорської автономії також порушувалося у Будапешті 8 серпня 2014 р. на Конгресі представників русинської та угорської общин Закарпаття. Окрім того, учасники Конгресу виступили із закликом припинення воєнних дій на Сході України, «припинення діяльності екстремістських, особливо фашистських угруповань, а також реалізації ідеї децентралізації країни, і створення демократичної федерації. Для цього треба припинити насильну мобілізацію, особливо угорців і русинів у військові групування, які проводять військові операції на Сході України». На Конгресі також йшлося, що вони представляють близько одного мільйону жителів Закарпатської області, і вимагають ще й створення русинсько-угорської автономії.

Та не всі представники русинства на Закарпатті підтримують сепаратистські настрої та ідею створення русинсько-угорської автономії. Тому, у відповідь керівники деяких русинських організацій, зокрема Микола Бобинець – очільник Крайового общества подкарпатських русинів; Юрій Продан - Закарпатське обласне науково-культурологічне товариство ім. Духновича; Микола Староста - Народна рада Подкарпатської Русі, звернулися до мешканців Закарпаття із заявою не піддаватися на провокації будапештського конгресу і вважають, що він не є легітимним, оскільки реально не був представленим мешканцями області. Керівники справжніх русинських організацій підкреслили, що подібні провокації відбуваються на в догоду Путіну і Кремля і проведена за фінансової підтримки останнього.

Підкріплюючи ідею впливу російського фактора на роздмухування «політичного русинства» на Закарпатті, згадаємо про клуб «Содержательное единство», що виступає активним захисником ідеї СРСР. Сам клуб був створений 1993 р. Сергієм Кургін'яном, завданням якого став аналіз ключових політичних, економічних, ідеологічних та інших процесів Росії і світу. Саме це представники цього інтелектуального клубу експертів розробили проект федералізації України і її поділ на чотири умовні блоки: Новоросію, Україну (центральні області), Галиччина та Закарпаття, таким чином приготувавши теоретичне підґрунтя для дестабілізації ситуації в Україні [3].

Отже, явище «політичного русинства», під яким ми розуміємо сепаратистські стремління деяких представників русинів Закарпаття у їхньому прагненні створити русинську автономію у складі України, а останнім часом русинсько-угорської автономії, загострилося на рубежі 2013 -2014 рр.

Ідея угорсько-русинської автономії і заяви поодиноких лідерів, зокрема Петра Геца щодо використання русинами Закарпаття насильницьких методів боротьби за державність, відбулися у період розгортання ситуації на Сході України і початку антитерористичної операції і формування зони АТО. Передували розгортанню військового конфлікту, фактично не проголошеної громадянської війни в Україні, події Євромайдану у Києві, що розпочалися у листопаді 2013 р. і фактично були використані як привід для проведення

Російською Федерацією масштабних воєнних і пропагандистських дій, направлених на руйнування української державності.

Та Сходом України, підбивна діяльність Кремля не завершилася. Для дестабілізації ситуацій на Заході України в чергове використали русинську карту, проте цього разу заручившись підтримкою Угорщини, принаймні представників її націоналістичних сил партії «Йоббік».

Не варто перебільшувати можливості російсько-угорської діяльності на території Закарпатської області і створення русинсько-угорської автономії, проте останні події викликають занепокоєння і вимагають відповідних дій з боку України. І такі дії вже були прийняті, зокрема, мова йде про оголошення Петра Геца у розшук та закриття фонду «Йоббік» на Закарпатті у жовтні 2014 р.

Впродовж останніх років офіційний Будапешт та Москва регулярно піднімали питання про те, що права національних меншин не забезпечуються в Закарпатській області, що привело до дискримінації і утисків з боку місцевих влад, угорської та русинської меншини, і це в свою чергу інспірує автономістсько-сепаратистські настрої у середовищі громад. Крім того, де-факто на території Закарпатської області поширеним є подвійне громадянство, зокрема українське і угорське, хоча подвійне громадянство в Україні заборонене, проте механізмів виявлення такого явища в українському законодавстві не має. Цей факт може стати додатковою підставою для втручання Угорщини у політичну долю Закарпаття.

Кінцевою метою, яку переслідує певні політичні сили Угорщини і Росії, є проведення нового референдуму щодо самовизначення населення Закарпаття. Для цього Угорщина та русинські організації планують заручитися як політичною підтримкою Москви, так і достатньо лояльною позицією з даного приводу нового Європарламенту, в якому Кремль, за сприяння в тому числі «Йоббік», планує створити лояльну до їхньої політики групу із представників як правих і лівих сил, яка б підтримувала їхню політику і виправдала б агресивні дії щодо Росії. Для підтвердження останньої тези і те що така група існує, наведемо приклад голосування в Європарламенті щодо асоціації з Україною у вересні 2014 року, коли 137 депутатів Європарламенту, в основному представники крайніх лівих та правих сил, голосували проти асоціації.

1. Андерсон Бенедикт. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / пер. с англ. В. Николаева; вступ. ст. С. П. Баньковской. М.: Кучково поле, 2016. 416 с.
2. Баган О. Загрози сепаратизму: закарпатський варіант [Електронний ресурс] / Науково-ідеологічний центр імені Дмитра Донцова. Режим доступу: <http://dontsovnics.org.ua/index.php?m=content&d=view&cid>
3. Белей Л. Неорусинський проект [Електронний ресурс] // Тиждень. 2009. 04 грудня. Режим доступу <http://tyzhden.ua/Publication/3516>
4. Белей Л. «Учуйте русинов!», або Сепаратизм по-закарпатськи. Як і для чого формувалося сучасне нео- русинство [Електронний ресурс] Тиждень. 2015. 17 грудня. Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/153578>
5. Зан М. Русинський сепаратизм, Закарпаття: історія, політика, культура: 1919-2009 рр. / під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. Ужгород, 2010. с. 512

6. Мишанич О. Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела закарпатського регіонального сепаратизму[Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com>
7. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін : зб. наук. праць / Інститут соціології НАН України. Вип. 2 (16). К., 2015. С. 555.

Олександр Бертолон,
ГО «Асоціація політологів та міжнародників Ужгородського національного університету»

ПОЗИЦІЯ УГОРЩИНИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ СТОСОВНО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МОВНОЇ СТАТТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»

Мовне питання в Україні починаючи із часу отримання незалежності традиційно є політизованим. У зв'язку з ухваленням нового Закону «Про освіту» Верховною радою України 05 вересня 2017 року, мовне питання знову опинилося на перших шпальтах суспільного дискурсу, як усередині країни, так і на міжнародній арені.

Даним законом, серед іншого, було визначено, що мовою освітнього процесу в навчальних закладах в Україні є державна мова. Нова редакція закону "Про освіту" передбачає, що діти, які підуть до школи з 1 вересня 2018 року, матимуть можливість навчатися рідною мовою тільки в початковій школі - перші чотири роки. З п'ятого класу всі предмети повинні викладатися українською мовою. Особам, які належать до національних меншин, гарантується право на навчання рідною мовою поряд з українською мовою в окремих класах (групах) комунальних закладах дошкільної та початкової освіти. При цьому представники нацменшин, які почали навчання в школі до 2018 року, продовжать його отримувати за старими нормами, з поступовим збільшенням кількості предметів українською мовою [1].

Особливо гостро на ухвалення нового Закону України «Про освіту» відреагував уряд Угорщини, зокрема практично одразу ж міністр зовнішньої економіки та закордонних справ Угорщини - Пейтер Сійярто заявив, що "зміни в українському законі про освіту унеможливають отримання нацменшинами України, включаючи 150-тисячну угорську нацменшину, освіти рідною мовою". При цьому, глава МЗС одночасно наголосив, що Угорщина голосніше за всіх підтримувала введення безвізу для України, одна з перших ратифікувала угоду про асоціацію між ЄС і Україною та прийняла на своїй території для лікування постраждалих дітей із зони АТО [2].

У свою чергу, вітчизняні політичні аналітики назвали однією із причин гострої критики Угорщини, наближення у країні дати парламентських виборів, які мали відбутися квітні 2018 року, тому діюча угорська влада намалася порушувати питання, які можуть забезпечити підтримку електорату під час виборчої кампанії.

Уряд В.Орбана починаючи із моменту приходу до влади в Угорщині у 2010 році постійно приділяв велику увагу для підтримки своєї закордонної діаспори, зокрема вкладаючи величезні кошти в розвиток угорськомовних сіл у Закарпатській області. Кредити та дотації для розвитку бізнесу в угорськомовних селах регіону стали звичною справою, офіційний Будапешт доплачує вчителям угорськомовних шкіл, ремонтує та будує нові.

Владна партія В.Орбана «Фідес», конкурувала на парламенстких виборах у колі патріотично налаштованого електорату із радикальною партією «Йоббік». Представники згаданої угорської радикальної сили одразу ж назвали ухвалення Закону про освіту «провалом політики Віктора Орбана щодо України».

Експерти також відзначили тактику офіційного Будапешта перевести вирішення конфлікту із Україною із формату двосторонніх відносин на міжнародний рівень через здійснення тиску на нашу державу із боку міжнародних організацій із метою внесення змін до мовної статті Закону «Про освіту».

Зокрема, за особистою вказівкою П.Сійярто Угорщина почала блокувати будь-які ініціативи України на міжнародній арені, а також євроатлантичну інтеграцію нашої держави. Угорський уряд також направив листи до генерального секретаря ОБСЄ, верховного комісара ООН із прав людини та комісара ЄС з питань політики сусідства, з тим щоб інформувати їх про порушення прав меншин через закон про освіту, та закликав вжити заходів, щоб цей закон не набув чинності [2].

Зважаючи на гостру реакцію сусідніх країн, серед них і Угорщини, 28 вересня 2017 року міністр закордонних справ України Павло Клімкін направив на розгляд Венеціанської комісії Закон «Про освіту», при цьому українська влада зобов'язалася врахувати оголошені комісією зауваження та виправити їх.

Окрім того, для роз'яснення суті нового українського Закону «Про освіту» П. Клімкін 12 жовтня 2017 року здійснив візит до Угорщини, де зустрівся П. Сійярто. На час візиту глави МЗС України до м. Будапешта, угорськими радикальними націоналістами під стінами українського посольства був організований мітинг під назвою «Самовизначення для Закарпаття», на якому близько 150 осіб, вимагали скасувати український освітній закон та забезпечити територіальне самовизначення регіону.

Під час переговорів двох міністрів у столиці Угорщини, угорській стороні було детально роз'яснено зміст освітньої реформи та представлено аргументи щодо безпідставності побоювань щодо забезпечення прав угорської меншини. П. Клімкін також наголосив, що документ повністю відповідає міжнародним стандартам, Україна передала освітній Закон на експертизу до Венеціанської комісії, щоб зняти будь-які занепокоєння [2].

Однак конфлікт Києва і Будапешта через Закон «Про освіту» набрав нових обертів. Зокрема, за ініціативи делегатів Угорщини у Парламентській асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) було 12 жовтня 2017 року була ухвалена резолюція щодо мовної статті освітнього закону, яка доволі жорстко засуджувала те, що Верховна рада ухвалила закон про освіту, змінивши статтю 7 (про мову освіти) без проведення попередніх консультацій з представниками національних меншин. Асамблея також звернулася до України з проханням врахувати всі без винятку майбутні рекомендації Венеціанської комісії, а також внести відповідні зміни до закону про освіту [2].

За наслідками дебатів у ПАРЄ було схвалено більшу частину пропозицій угорських депутатів. Зокрема, угорці на засіданні виступили проти ідеї

"змішаного навчання", приміром, із викладанням 60% предметів українською, а 40% - мовою меншини. Також з документа видалили всі згадки про те, що навчання "виключно мовою меншини" (без викладання частини предметів державною мовою) завдає шкоди самим дітям через зменшення їхньої конкурентності на ринку праці та ускладнення вступу до вищих навчальних закладів [2].

Не став вирішальним для виходу із кризи угорсько-українських двосторонніх відносин і оголошення висновків та рекомендацій Венеціанської комісії стосовно українського освітнього закону, яка була оприлюднена 08 грудня 2017 року.

Зокрема, Венеціанська комісія рекомендувала українській владі: повною мірою використовувати гнучкість, передбачену п. 4 ст. 7 закону про освіту, при ухваленні імплементаційного законодавства для забезпечення значного рівня викладання офіційними мовами ЄС для відповідних меншин; продовжувати забезпечувати достатню частку освіти мовами меншин у початковій та середній школі, на додаток до вивчення державної мови; покращити якість викладання державної мови (для представників меншин); внести зміни до перехідних положень закону «Про освіту», забезпечивши довший перехідний період для поступового здійснення реформи; звільнити приватні школи від нових мовних вимог відповідно до статті 13 Рамкової конвенції; розпочати в рамках виконання нового закону «Про освіту» новий діалог із представниками національних меншин та усіх зацікавлених сторін щодо мовного питання у освіті. забезпечити, щоб виконання Закону не загрожувало збереженню культурної спадщини меншин та безперервності вивчення мов меншин в традиційних школах [3].

При цьому, різне тлумачення висновків Венеціанської комісії породило подальше загострення конфлікту між офіційним Києвом та Будапештом. Зокрема, Міністерство освіти і науки України виступило із заявою у якій оголосило про те, що Венеціанська комісія не підтримала претензії Угорщини щодо того, що мовна стаття українського закону про освіту обмежує права нацменшин. У Міносвіті України також зазначили, що вважають позицію Венеціанської комісії "збалансованою та конструктивною", та погоджуються з рекомендацією про подовження перехідного терміну для імплементації мовної статті [3].

В наслідок цього, 14 лютого 2018 року Кабінет міністрів України на своєму засіданні підтримав рішення внести зміни до перехідних положень Закону «Про освіту» про продовження перехідного періоду із 2020 до 2023 року.

У той же час, Голова МЗС Угорщини після оголошення висновків Венеціанської комісії зазначив, що опубліковане сьогодні рішення Венеціанської комісії є «абсолютно однозначним» – викладені в ньому пропозиції не можуть тлумачитися двозначно. За словами Сійярто, з документа зрозуміло, що «правильне рішення» - це внесення змін у суперечливу 7 статтю закону «Про освіту». Угорський глава зовнішньополітичного відомства також заявив, що в цьому випадку уряд Угорщини має три очікування від української

влади: не обмежувати вже наявні права, вести переговори з національними меншинами в Україні та повністю виконати рекомендації Венеціанської комісії [3].

Після цього офіційний Будапешт попри прохання України та найвпливовіших членів Північноатлантичного альянсу, заблокував засідання комісії Україна-НАТО на рівні міністрів оборони, який мав відбутися у лютому поточного року.

Загострило ситуацію відносин двох країн два вкрай неприємні інциденти, навколо будівлі Товариства угорської культури Закарпаття у місті Ужгороді, які відбулися знову ж таки у лютому 2018 року.

Зокрема, одного разу в будівлю вкинули коктейль Молотова, а іншого – підклали вибухівку, яка повністю знищила перший поверх будівлі. Як засвідчили результати оперативного розслідування правоохоронців, дані злочини були спланованими акціями спецслужб РФ, метою яких мало стати створення штучних умов до подальшого загострення обстановки у регіоні та звинувачень України із боку сусідніх країн ЄС у неможливості забезпечити безпеку своїх громадян, які належать до національних меншин.

Однак згадані терористичні акти та чергові звинувачення України у відвертому не бажанні виконувати рекомендації Венеціанської комісії послужили основою для звернення глави МЗС Угорщини – П. Сійярто до Верховного комісара із питань національних меншин ОБСЄ – Л. Заньєра про можливість введення на територію Закарпатської області спеціальної моніторингової місії ОБСЄ для стеження його співробітника за ситуацією в регіоні, зокрема у контексті дотримання прав меншин [6].

Отже, відносини між Україною та Угорщиною у вересні минулого року різко загострилися через новий український закон «Про освіту», що передбачив поступове запровадження в школах переходу на навчання державною українською мовою. Будапешт побачив у цьому порушення прав угорської меншини. Київ ці звинувачення відкинув.

Від даного конфлікту точно не виграв Київ (згадаймо відносини з НАТО). Від нього зовсім не виграв Будапешт (в його активі – жодного досягнення). Представникам угорськомовної меншини також не стало легше: цьому не сприяють ані атмосфера невизначеності, ані наростаюча ворожнеча між столицями [4].

У свою чергу, скориставшись загостренням українсько-угорських відносин російська сторона через спеціальні операції своїх спецслужб намагається спровокувати загострення міжетнічної ситуації у Закарпатській області, що містить у собі загрозу підриву системи регіональної безпеки з негативними наслідками для майбутнього Європи.

Основний інтерес України на даний момент полягає в тому, щоб отримати підтримку своїх сусідів у гібридній війні на своїй території - з цієї причини вважається за доцільне продовжувати проведення консультацій між представниками Міністерства освіти і науки України та педагогічними організаціями угорської національної меншини, які розпочалися у лютому-березні цього року, для пошуку компромісного рішення, зокрема у тому числі

через ухвалення Закону України «Про середню освіту», яке б дозволило б апробацію нових форм навчання української мови для угорською молоді Закарпаття та гарантувало вільне вивчення їхньої материнської мови в Україні.

Очевидним є також використання угорською стороною риторики захисту мовних прав угорської національної меншини в Україні, як політичного стимулу для внутрішнього електорату напередодні парламентських виборів.

Зважаючи на закінчення передвиборчої боротьби в Угорщині та отримання переконливої перемоги правлячою партією «Фідес», експерти очікують зменшення гостроти антиукраїнських заяв і дій офіційного Будапешта на міжнародній арені та оголошення більшої готовності до пошуку компромісу для відновлення добросусідських відносин із Україною, у чому зацікавлені абсолютна більшість жителів обох країн.

1. Закон України, Про освіту (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380)
2. Тарасенко Н. Політичне підґрунтя суперечок навколо українського Закону «Про освіту» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3134:zakon-pro-osvitu-poshuki-kompromisu&catid=8&Itemid=350
3. Угорщина назвала три умови для подальшої підтримки України [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://zaxid.net/ugorshhina_nazvala_tri_umovi_dlya_podalshoyi_pidtrimki_ukrayini_n1443888
4. Сокира мовної війни: Угорщина та Україна не мають втратити шанс на перемир'я [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/11/7080191/>
5. Чи знайдуть порозуміння Угорщина і Україна після висновків Венеціанської комісії? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28915661.html>
6. Szijjártó az ukrán helyzetről egyeztetett az EBESZ kisebbségi főbiztosával [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/szijjarto-az-ukran-helyzetrol-egyeztetett-az-ebesz-kisebbségi-fobiztosaval/>

Олексій Шафраньош,

Відділ зв'язків з громадськістю УжНУ ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУБКУЛЬТУРИ І ПОЛІТИЧНИЙ АКТИВІЗМ НА ЗАКАРПАТТІ

Питання генези та розвитку молодіжних субкультур та контркультури на території Закарпаття нажаль ще не стало активним в середовищі наукових досліджень. Свідчення цьому – незначна наукових чи бодай науково-публіцистичних матеріалів, які б торкалися цієї тематики. Лише протягом останніх років з'являються літературні роботи Бенди Шолтеса та Олексія Тростянського, які проводять екскурс в життя субкультури на Закарпатті. Починаючи ще з радянських часів, Закарпаття стало одним з важливих місць збору тогочасної субкультурної «системи», точкою на карті, яка приваблювала, зокрема своїм природнім, етнографічним колоритом для представників неформального руху.

Загалом, одним з перших сучасних молодіжних субкультурних рухів стали бітники-хіпстери, генеза та розвиток яких припала на 40-50-ті роки ХХ століття в США. Ця субкультура здійснила неабиякий вплив покоління хіпстерів-бітників на подальші субкультурні рухи не тільки в США, але й у цілому світі. Вперше була реалізована субкультурна соціальна модель, зі своїми героями і антигероями, типом поведінки, мовою та світоглядом, що стала своєрідною моделлю для наслідування серед молодіжних субкультур. У наступному десятилітті субкультурний рух отримав активне продовження (у різних, часто неподібних одна до одної спільнот), на основі досвіду та значної частини тих цінностей, які були вже артикульовані поколінням бітників. Наймасовішою субкультурою 60-х років ХХ століття стали хіпі – рух надзвичайно строкатий за ідейними уподобаннями, групами та напрямками. Розвиваючись значною мірою на ідейній базі, яка була закладена у 40-50-х роках ХХ століття бітниками-хіпстерами, нова субкультура вивела їх на якісно новий рівень [1].

Особливо важливим є той факт, що в середовищі субкультури виникають цінності, які є контркультурними, у розумінні сукупності ідей, цінностей, світогляду, які протистоять офіційній, базовій культурі. Подальший розвиток контркультура отримала вже у 60-х роках ХХ століття, досягнувши піку свого розвитку у другій половині десятиліття, долучившись до боротьби за громадянські права, антивоєнний рух, отримавши широкий політичний розвиток, зокрема в рамках руху «нових лівих». В 70-х роках ХХ століття контркультура потрапила в період ціннісної та інституційної кризи, але процес творення нових субкультур активно тривав і надалі [2].

Слід зазначити, що не кожна субкультура несе цінності, які можна охарактеризувати як контркультурні. Субкультура, як група відмінна за стилем та ідентичністю у середовищі більшої, збірної культурної системи, дуже часто не несе цінностей, світогляду, які напряду протистоять базовій культурі. Тому в цьому сенсі важливим є питання співвідношення між субкультурою та

контркультурою. На нашу думку, краще розглядати різницю між субкультурами і контркультурою в ціннісному аспекті. Адже сукупність цінностей, притаманних контркультурі підтримувалася представниками абсолютно різних соціальних груп і субкультур. Варто зауважити, що незважаючи на те, що субкультури постійно з'являються в історії людства, але більшість з них все ж прагнуть прилаштуватися до пануючої культури. Комплекс цінностей контркультури ж навпаки, претендує на певну універсальність. Народжуючись в рамках чіткої, локальної соціальної спільноти він з часом виходить за її межі, і починає просувати нові ціннісні й практичні установки для широких соціальних верств.

Ще в період СРСР, з кінця 60-початку 70-х років ХХ століття розпочинає поширюватися субкультура хіпі, але на відміну від країн Заходу, її діяльність та активний період розвитку мав чимало специфічних рис, зумовлених особливими політичними та соціальними умовами. Вже у кінці 70-х років ХХ століття починають поширюватися субкультури панків та металістів. Закарпаття в цьому плані мало дещо особливе місце, адже близькість до кордону спричинювала більш тісний обмін інформацією, музикою та новими субкультурними стилістичними, поширеними на Заході.

У перші роки незалежності України виник фестиваль «Шипіт», на початках своєї діяльності як фестиваль хіпі, але потім - як неформальний молодіжний збір, в якому беруть участь представники різноманітних субкультур. Висловлюючись терміном дослідника А.Керві, відбувається «карнавальний архаїчний хепенінг», «змішання племен» або поява «супермаркету стилю», коли молодь може долучитися до будь-якого стилю на сучасному ринку без будь-якої спонтанності у виробленні цінностей [3].

Щодо політичної активності представників молодіжних субкультур на Закарпатті часто є поширеною думка, що представники цих спільнот є аполітичними, рідко беруть участь у політичних процесах. Але, не зважаючи на це, за останні 15 років представники субкультур взяли активну участь у вагомих суспільно-політичних подіях, зокрема «Помаранчевій революції» та Революції Гідності. Але, до прикладу, виборчий процес представників субкультур цікавив вже значно менше. Щодо ідейних переваг, то традиційно вважається, представники панк-напрямку, прихильники альтернативної музики часто є прихильниками лівих ідей, металісти, рокери - аполітичні або ж більш схильються до правих поглядів.

В ході нашого інтерв'ювання представників молодіжних спільнот, незважаючи на значні розбіжності в політичних та суспільних поглядах виявилось декілька спільних рис. Так, представник субкультури панків, музикант одного з панк-колективів Ужгорода Василь Бойчук (22 роки) зазначає, що «Революція - це одна справа. Нам у 2014 році треба було скинути тирана, побороти жажливу несправедливість та відкрити шлях до розвитку. Але політики, партії я нікому з них не вірю. Який сенс тоді йти на вибори?» Подібний погляд щодо участі у виборчому процесі висловив й прихильник важкої музики Володимир (21 рік), що після 2014 року був учасником однієї з

націоналістичних організацій: «Я не вірю у те, що вибори щось змінять. Політичний результат несе тільки пряма дія».

Підсумовуючи, слід наголосити, що тема становлення та розвитку субкультур на Закарпатті є недостатньо вивченою, та потребує ретельнішого наукового дослідження. Розвиток сучасних субкультурних рухів на Закарпатті триває більше 40 років, в останні десятиліття спостерігається процес зближення субкультур, «змішання племен». Незважаючи на відсутність яскраво вираженої контркультурної складової, представники субкультур не були осторонь вагомих суспільно-політичних процесів, які відбувалися в Україні.

1. Барчій І. М., Шафраньош О.І. Криза контркультури в США в другій половині ХХ століття. *Грані*. 2014. № 7. С. 77-82. [Електронний ресурс] http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_7_17
2. Барчій І.М., Шафраньош О.І. Становлення контркультури США в 60 – 70-х рр.. ХХ ст. *Грані. Серія Соціологія*. №9 (жовтень). 2012. С. 77 – 81.
3. Белград Д. Культура спонтанності: Імпровізація і мистецтво в повоєнній Америці / пер. з англ. К.: Факт, 2008. 528 с.
4. Керви А. Молодежные субкультуры США и Великобритании с конца 40-х по наши дни [Електронний ресурс] www.vookstock.narod.ru/diplom.html

Іван Барчій,
Голова громадської організації «Асоціація політологів та міжнародників
УжНУ»

ПОЛІТИКА РУМУНІЇ ЩОДО ЗАХИСТУ МОВНИХ ПРАВ РУМУНСЬКОЇ МЕНШИНИ В УМОВАХ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»

Серед усіх країн, які є сусідніми з Україною і одночасно членами ЄС, відносини з Румунією були найскладнішими. Територіальні суперечки, політика щодо Молдови та взаємні претензії щодо розвитку національних меншин були найбільш негативними факторами міждержавних відносин. Події в Україні в 2014 році змінили баланс сил, внаслідок чого Румунія протягом останніх років стала одним із найпоспідовніших союзників нашої країни в ЄС. Проблемні питання якщо й не вирішилися, то відійшли на другий план, а в офіційних заявах та публікаціях у пресі акценти змістились на інтегральні фактори: спільне європейське майбутнє, боротьба із схожими економічними проблемами та корупцією, новий рівень безпекової співпраці. Саме тому виникає актуальне питання чи прийняття Верховною Радою нового Закону «Про освіту» стане початком нової кризи у відносинах сусідніх держав.

На даний момент немає підстав говорити про кризу, але перша реакція румунської влади була різкою. На початку осені ситуація була найбільш напруженою. 20 вересня 2017 року обидві палати Парламенту спільно прийняли декларацію щодо освітнього закону, зокрема засуджувалася 7 стаття законодавчого акту [7]. Поряд із проханням до Президента України не підписувати законодавчий акт містилась пропозиція направити у Київ парламентську делегацію для спільного узгодження суперечностей. Президент Румунії Клаус Йоханніс 21 вересня скасував жовтневий візит до України [8]. Такі жорсткі дипломатичні демарші доповнювалися публікаціями у пресі, де прийняття нового закону однозначно трактувалось як «закриття румунських шкіл» та «обмеження 400-тисячної румунської меншини у праві на освіту». У спеціальних репортажах із Чернівців представники меншин висловлювали думки про катастрофічні наслідки, адже знищення мови призведе до знищення румунської ідентичності у регіоні [9]. Окремі громадські активісти закликали представників меншин у відповідь на утиски Києвом «мовних прав» масово приймати румунське громадянство або про те що «2017 стане третім і завершальним етапом окупації Буковини після в'їзду сталінських танків у 1940 році та підписання договору, що зафіксував діючі кордони у 1997 році» [3,9]. Депутат Партії народного руху Народного руху Константин Кодряну попередив, що його політична сила, яку створив Траян Басеску, вимагатиме відкликання міжнародної підтримки євроатлантичної інтеграції України. Депутат від президентської національно-ліберальної партії Бен-Онї Арделян після підписання парламентської декларації наголошував про бездіяльність влади та запитував «чому прем'єр ще не в літаку до Києва» [7]. Сенатор соціал-

демократ Ніколае Мога стверджує, що необхідний тиск на Україну на рівні ЄС. Навіть представник центру Карнегі назвали цей закон «невчасним» [10], хоча подібні по змісту нормативні акти діють у всіх розвинених демократичних країнах. Для нашої держави великим плюсом є те, що такі заяви є думками окремих політиків та експертів, а не офіційною позицією Бухареста. Посол України Олександр Банков під час численних зустрічей з сенаторами та депутатами запевняв, що «жодна румунська школа не закриється» [6], а краще володіння державною мовою надасть представникам меншин більше можливостей на ринку праці. Продуктивними були зустрічі та переговори на рівні міністрів освіти та закордонних справ. Ці та інші дії призвели до того, що румунська влада не використовувала риторику погроз та шантажу європейським майбутнім, на відміну від Угорщини.

Ще одним аргументом української сторони для диверсифікації позицій Угорщини та Румунії в даному питанні стала публікація висновків Венеційської комісії щодо 7 статті Закону «Про освіту», які в цілому підтримали українську позицію. Науковець та колишній президентський радник Юліан Чіфу конструктивно оцінює поправки Києва, зокрема щодо продовження перехідного періоду та навчання на недержавній мові у приватних освітніх закладах, але висловлює зауваження щодо того до якої моделі застосування і вивчення мов буде відноситись навчання у 250-тисячній спільноті молдаван, які фактично є румуномовні [6].

11 січня 2018 року в Чернівцях відбулась зустріч міністрів закордонних справ, яка обопільно оцінювалась як конструктивна [4]. Після цього рівень напруги публікацій у ЗМІ та коментарях політиків і аналітиків теж знижується. В румунському інформаційному просторі починають з'являтися матеріали про «ймовірний російський слід у скоординованому опорі національних меншин щодо освітнього закону» та «можливі провокації у румуномовних школах Чернівецької області подібні до антиугорських терактів на Закарпатті» [5]. В кінці січня 2018 року неочікувано загострився румуно-угорський конфлікт щодо секейської автономії [2]. В даному випадку подібні та значно давніші проблеми з угорською меншиною має румунська сторона, яку Будапешт так само непримиримо захищає. Це дає можливість ще в більш повній мірі стверджувати про відсутність спільної стратегії у цих двох держав щодо України.

На даний момент двосторонні консультації тривають. Питання полягає у співвідношенні між паралельним викладанням навчальних предметів у середній школі різними мовами. Позиція української сторони полягає у тому, що ключові для національної ідентичності гуманітарні дисципліни повинні викладатись державною мовою, серед них історія України, теорія держави і права тощо. Керівництво нашої держави аргументує, що незнання української мови не дає можливості представникам меншин повноцінно інтегруватись у суспільство. Міністр Лілія Гриневич зазначає, що саме так і пояснювала міністр освіти Румунії Мар'яну Попу необхідність додати україномовних предметів школам національних меншин. У відповідь на це румунський урядовець заявив, що в його державі є класи для українців, де навчаються виключно українською

мовою. Проте різниця полягає в тому, пояснює Гриневич, що в румунських школах окрім таких класів є й інші, де вчать і румунською мовою. В Україні ж зараз діють цілі школи, де вчать лише румунською. Іншими словами, представники румунської діаспори в Україні, навчаючись у таких «монокласах» не можуть потренувати українську мову навіть на перервах – вони просто відрізані від україномовного середовища [1]. Важливим етапом буде розробка нового Закону «Про загальну середню освіту» і впровадження трьох моделей застосування і вивчення мов у школах. Зокрема для Бухаресту важливим є питання під яку модель підпадає молдавська спільнота. Ці та інші положення повинні бути відображені у протоколі про співробітництво між міністерствами освіти на 2017-2020 роки. Він має передбачати взаємні гарантії мовних прав нацменшин. Окрім того, в румунські урядовці обіцяють стипендії для найкращих учнів румуномовних шкіл та фінансування підготовки вчителів. Україна, з свого боку, гарантує спільний моніторинг імплементації освітнього закону та співпрацю над новими інструментами та механізмами задля якнайшвидшого вирішення проблеми. Можливим варіантом є спільне фінансування освітніх закладів меншин.

Новий Закон «Про освіту» у нашій державі вже назрів давно. Впровадження подібних документів в інших країнах викликало подібні напруження у відносинах з сусідніми країнами. Серед держав, з якими межує наша держава, найбільш жорстку позицію демонструє Угорщина, для якої агресивна підтримка своєї діаспори є важливою складовою політики правлячої партії. По відношенню до Румунії для нашого керівництва ключовим завданням було розділити спільну позицію з Угорщиною щодо протидії освітньому закону. В значній мірі це вдалося зробити, оскільки позиція Бухаресту хоч і містить критику, але є конструктивною. Україна та Румунія показують вміння вести діалог та доносити один до одного свою позицію. Саме тому є всі підстави стверджувати, що міждержавної кризи не існує, а наявні напруження і суперечності вирішуються цивілізованим шляхом консультацій, переговорів та співпраці.

В складних умовах гібридної війни та економічних проблем керівництво України намагається втілювати важливі політико-економічних реформи, серед яких реформа освіти. Події останніх років показали, що в умовах інформаційних воєн найнадійнішим захистом є національна ідентичність, розуміння своєї держави. Тому законодавче забезпечення підтримки української мови в сфері освіти, особливо серед молодого покоління, є питанням національної безпеки і збереження державності. Питання захисту прав національних меншин не суперечить цьому процесу і є важливим фактором європейської та євроатлантичної інтеграції України.

1. Мовні претензії сусідів: Україна пояснила Румунії освітній закон [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28760977.html>
2. Тужанський Д. Вішати поруч із прапором: конфлікт Угорщини та Румунії та його 5 уроків для України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/01/24/7076511/>

3. У Румунії пропагандист закликав масово приймати подвійне громадянство [Електронний ресурс]. Режим доступу:<https://tsn.ua/politika/u-rumuniyi-propagandist-zaklikav-ukrayinciv-masovo-priymati-gromadyanstvo-krayini-cherez-zakon-pro-osvitu-1000305.html>
4. Як Україні та Румунії вирішити мовну суперечку [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42664117>
5. Ce ascunde un atentat ratat planul Moscovei tensionarea relatiilor dintre romanias i Ucraina [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ziare.com/vladimir-putin/rusia/ce-ascunde-un-atentat-ratat-planul-moscovei-tensionarea-relatiilor-dintre-romania-si-ucraina-1503623>
6. Chifu I. Legea educatiei ucrainarepararea relatiei strategice Kievului [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://adevarul.ro/news/eveniment/legea-educatiei-ucraina-repararea-relatiei-strategice-kievul-1_5a2a3d415ab6550cb8fa377e/index.html
7. Parlamentul Romaniei adopta declaratie privind legea educatiei ucrainare restrictiile azainvata manta limbaromanadelegatiei parlamentari romanimerge Ucraina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hotnews.ro/stiri-politic-22011952-parlamentul-romaniei-adoptat-declaratie-privind-legea-educatiei-ucraina-prin-care-restrictiile-aza-invata-mantul-limba-romana-delegatie-parlamentari-romani-merge-ucraina.htm>
8. Preşedintele Iohannis şi-a contramandat vizita în Ucraina ca formă de protest diplomatic la adresa Legii educaţiei din ţara vecină [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cursdeguvernare.ro/presedintele-iohannis-si-a-contramandat-vizita-in-ucraina-dupa-ce-la-kiev-s-a-adoptat-noua-lege-a-educatiei.html>
9. Reportaj reprezentantilor romanilor din Bucovina denordingrijoratisi indignati de adoptarea legii educatiei din Ucraina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.agerpres.ro/social/2017/10/03/reportaj-reprezentanti-ai-romanilor-din-bucovina-de-nord-ingrijorati-si-indignati-de-adoptarea-legii-educatiei-din-ucraina-15-31-43>
10. Sasse G. Ukraine`s poorly timed Education Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=73272>

Олександр Токарський,
магістр кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

«ГІБРИДНА ВІЙНА» ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Поняття «гібридна війна» все частіше набуває своєї популярності не тільки в роботах публіцистичного характеру, але й у наукових працях сучасних зарубіжних і вітчизняних дослідників. Вивченню її феномену вчені кінця ХХ ст. приділили чимало уваги, але аналіз відбувався виключно як нового методу ведення війни і тільки в загальних рисах виокремлювався інструментарій її здійснення. Збройні конфлікти на пострадянському просторі спонукали вчених до системного дослідження цього явища. Аналіз поглядів на таку війну військових експертів дозволяє нам більш якісно зрозуміти її природу. Вони розглядають сучасні збройні конфлікти як перехід від класичної, тринітарної війни до війни низької інтенсивності. У таких війнах ворог розглядається як цілісна система, боротьба проти якої повинна забезпечити ураження всіх її складових елементів. Однак, така думка панує не у всіх наукових колах. Вчені, об'єктом дослідження яких є сучасні збройні конфлікти, в силу своїх поглядів поділились на дві когорти: перші стверджують про якісну трансформацію сутності і методів ведення війни, а другі акцентують на тому, що аналог інструментарію «гібридної війни» ми можемо віднайти у будь-якому збройному конфлікті, що відбувався раніше.

Не зважаючи на такі кардинально різні погляди науковців, дослідження «гібридної війни» і її інструментарію не є деактуалізованим. Більше того, задля активної протидії суб'єкту ведення такої війни необхідний теоретичний аналіз його дій. Але такий аналіз ускладнює не чітко визначений понятійно-категоріальний апарат. Вчені наводять декілька понять, що у своєму змісті несуть дещо неоднорідний зміст: «змішана війна», «гібридна війна», «комбінована війна», «неконвенційна війна», «війна керованого хаосу». Однак, об'єктом всіх таких воєн є окремі елементи системи ворога, що є найбільш уразливими. На думку І. Руценка, «...тактика таких воєн полягає у тому, аби створити ситуацію хаосу, розвалити існуючий соціальний порядок...агресор готує і застосовує підривні соціальні технології, які спрямовані на руйнування єдності суспільства та захоплення територій в ідеалі без жодного пострілу, розколює соціальне середовище на ворогуючі групи, формує суб'єктів воєнних дій у вигляді агресивних соціальних рухів, тощо...» [5].

Наявність протиріч на теренах пострадянського простору збільшує ефективність застосування «гібридної війни», створивши середовище для її розвитку. В таких умовах універсальність «гібридної війни» полягає у її багатofункціональності, а саме: за умов відсутності протиріччя, його формування; за умов присутності протиріччя у суспільстві, його підсилення; «гібридна війна» як конфліктоутворюючий фактор.

В поліетнічному суспільстві саме етнос стає об'єктом впливу «гібридної війни». Як ми визначили в попередньому розділі, поліетнічний склад держави підвищує рівень її конфліктогенності. Тому підсилення диференціації між ними і є першочерговим завданням «гібридної війни». Низький рівень інтеграційних процесів і некоректна консолідуюча політика держави призводить до утворення «хитких елементів» в етносах. І. Рущенко дає тлумачення поняттю «хиткий елемент» і визначає його як національну периферію – людей, які погано усвідомлюють факт індивідуальної приналежності до держави [1]. Вони і є ціллю для агресора. Таким чином, завданням агресора за допомогою «гібридної війни» є: віднайти першопричину протиріччя і підсилити або гіперболізувати її; за умов відсутності, створити протиріччя завдяки «міфологізації»; максимально диференціювати суспільство крізь призму етнічності і(або) протиріччя; деморалізувати та дискредитувати органи державної влади; забезпечити консолідацію всередині етносу («хиткий сегмент» і аполітичне населення); сприяти політизації етносу; забезпечити латентну підтримку під час ескалації конфлікту.

Успішне їх виконання дозволяє забезпечити внутрішньодержавну конфронтацію у вигляді безстатусного конфлікту. Приблизно таких кроків дотримувалась і Російська Федерація у векторі зовнішньої політики щодо України. Підтвердженням цього є сформульовані у 2013 році начальником генерального штабу ВС РФ В. Герасимовим базові складові частини російської стратегії і тактики.

За дослідженням О. Курбана, складовими етапами гібридної війни РФ проти України були: інноваційна агресія (кібервійна, інформаційно-психологічні атаки, економічний тиск); застосування нерегулярних збройних формувань або приватних армій (партизанський, повстанський рух, тероризм). Офіційні військові дії або демонстрація сили (ідентифікована уніформа, зброя, офіційне визнання участі у конфлікті) [2].

Розробка даної етапизації дозволяє провести паралелі між механізмами агресії РФ під час збройного конфлікту на сході України.

Перший етап «гібридної війни» - інноваційний, характеризується своєю латентністю, забезпечуючи відсутність, на перший погляд, значних, видимих впливів на внутрішньодержавні процеси. За умов коректної державної політики на даному етапі ще в змозі попередити збройне протистояння, так як у суб'єкта-агресора відсутній силовий компонент на території майбутнього конфлікту. Економічний тиск і інформаційна війна стають невід'ємними його характеристиками, забезпечуючи цим самим дестабілізаційні процеси. Симбіоз цих двох елементів гібридної війни підсилює їх значимість.

Підтвердження вище сказаного ми можемо віднайти у праці «Гібридна війна: вижити і перемогти» Є. Магди. Автор стверджує про наявність інформаційного фону у процесі «газової війни», що полягав у «міфологізації». Перший міф полягає у формуванні образу України – злодія, що активно розпоширювався на теренах РФ. Основою є теза, що Україна в радянські часи отримувала великі обсяги енергоресурсів практично за безцінь. Найбільшого поширення це дезінформація набуває у активні періоди «газової війни» - у січні

2006 і 2009 років. Другий міф – Росія – енергетична наддержава. Однак, реалії 2005-2006 років показали, що РФ опустилась на «енергетичний шпагат», зіткнувшись з нестачею газу на внутрішньому ринку [3]. Енергетичний тиск ми бачимо і в зовнішній політиці проти Грузії того ж 2005 року. Підвищення цін на газ і гіперболізація ролі Грузії у транзиті, на думку уряду, символізує економічний тиск і збереження важелів впливу на країни СНД.

На першому етапі відбувається формування протиріч, або за їх наявності подальша політизація етносу, що ґрунтується на них. Прикладом цього може слугувати «мовна війна». Звичайно вона характеризується своєю відносною латентністю, однак, її можна прослідкувати за допомогою соціологічних опитувань. За даними моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України „Українське суспільство”, у квітні 2006 р. 62,3% респондентів назвали своєю рідною мовою українську (у 2005 р. таких було 64%), 36,4% — російську (у 2005 р. – 34,1%) [4]. Мовний чинник дозволив диференціювати суспільство на «Схід» і «Захід», цим самим спровокувавши загострення інших культурних протиріч і політичну ідентифікацію громадян.

За висновками цього ж дослідження констатувалось, що підтримка української мови найбільш поширена серед громадян, які поділяють новий погляд на історію України як окремого від Росії суб'єкта історії з власною історичною місією та особливим місцем у світі. Тоді як більшість прихильників підтримки російської мови розглядають Україну, як органічну компоненту російської, власне радянської історії [4].

Паралельно з цим відбувається політизація етносу, що зводиться до формування сепаратистських громадських організацій проросійського типу за підтримки РФ. На противагу Україні, такі дії не лягали в основу збройного протистояння на території Грузії, за наявності уже чітко диференційованого суспільства як за мовним, так і за етнічним критерієм.

Другий етап гібридної війни характеризується активізацією політичних дій, консолідованою групою етнічності, за умов внутрішнього соціального потрясіння. На думку О. Курбана, головними засобами здійснення гібридної війни на цьому етапі є: створення атмосфери бездуховності, накручування конфліктних ситуацій, знищення авторитету державної влади; дестабілізація політичної ситуації (конфлікти, репресії, терор); блокування інформаційної діяльності органів центральної влади та місцевого самоврядування; подрив авторитету та дискредитація органів державної влади усіх рівнів; провокування соціальних, політичних, національних, релігійних зіткнень — аж до розв'язання громадянської війни; ініціювання масових протестних акцій та безладів на вулицях, погромів офіційних установ та громадських структур [2].

Цей етап розпочався з моменту анексії Криму і триває до сьогодні, однак, зазнавши деякої трансформації. Латентне використання деяких елементів регулярної армії РФ змушує балансувати конфлікт між другим і третім етапом. Адже, використання збройних сил не є фактом початку офіційних бойових дій між державами. Каталізатором переходу до третього етапу стає легалізоване розміщення військ агресора на території конфлікту, але не як суб'єкта конфлікту, а як третьої сторони (миротворчої сили). У збройному конфлікті на

території Грузії Російська Федерація здійснила 3 чіткі кроки задля окупації Південної Осетії: «1 крок» — латентна матеріальна та військова допомога самопроголошеним республікам, що в процесі конфронтації переростає в відкриту підтримку. «2 крок» — тимчасове легальне розташування збройних сил у якості миротворчого контингенту (Відсутність воєнного стану, як однієї з головних умов для введення миротворчого контингенту. Прикладом здійснення «2 кроку» Російською Федерацією в Осетино-грузинському конфлікті стало розміщення російського батальйону на території Південної Осетії, від 14 липня 1992 року у складі Змішаних сил по підтримці миру). «3 крок» — легальне розташування збройних сил через домовленості між новоутвореними, невизнаними республіками (фактично як незалежними акторами на міжнародній арені) та РФ (18 березня 2015 р. Договір про співпрацю та інтеграцію між Південною Осетією та Росією).

Можна сміливо стверджувати про планування такого сценарію і для конфлікту в Україні. Для підтвердження цього приводимо витяг з преси: «Ледь став захлинатися «широкомасштабний наступ» російсько-терористичних військ, Путін почав розпинатися про «необхідність припинення бойових дій» в Україні. Рупор Кремля у ВР України — так званий «Опозиційний блок» — зареєстрував проект постанови ВР №1847 (значиться в порядку денному парламенту на середу), в документі значиться «проведення прямих переговорів з Російською Федерацією» і «залучення миротворчого контингенту» з зверненням до ООН для «розмежування воюючих сторін». Самі терористи теж заспівали про «миротворців» — коментує Д. Пушилин, Преса України від 03.02.2015 р.»[6].

Солідарним з О. Курбаном у такому підході до етапізації є і І. Рущенко. Він виділяє наступну структуру Російської агресії в Україні: Перша фаза (1999-2003) – концептуальна розробка стратегії гібридної війни на досвіді Другої чеченської війни. Друга фаза (2003-2005) – підготовка до зміни влади в Україні і просування Януковича на пост президента. Третя фаза (2005-2010) – розхитування ситуації в Україні, користуючись зіткненням політичних еліт, активне формування «п'ятої колони» в Східних і Південних регіонах, розв'язання газових, торгових і пропагандистських воєн.

Четверта фаза (2010-2014) – активна підготовка до демонтажу української державності з використанням усіх важелів впливу [5].

Протягом останньої, четвертої фази агресором використовувались наступні підривні соціальні технології, що є складовими гібридної війни: технологія поділу України на «Схід» і «Захід», створення «народних республік»; технологія керованого хаосу; технологія створення кримінального натовпу; технологія заколоту і захоплення влади у містах; технологія «референдум».

Таким чином, до початку третього етапу, Російська Федерація зуміла створити ідеологему війни. Основою стала розробка концепцій «Русский мир», «Російська цивілізація», «Новоросія». Було розгорнуто надпотужну систему тиражування пропаганди, ведення агітації та зомбування пересічних громадян.

Активно формувались підривні соціальні технології і окрема мережа «п'ятої колони».

1. Аклаев А. Р. Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент: учеб. пособие. М.: Дело, 2005. 472 с.
2. Курбан О. В. Теорія інформаційної війни: базові основи, методологія та понятійний апарат. Соціальні комунікації. / http://elibrary.kubg.edu.ua/11212/1/O_Kurban_TIVBOMPA_GI.pdf
3. Магда Є.В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Х.: Віват, 2015. 304 с.
4. Мовна ситуація в Україні: тенденції громадської думки у 2005-2006 рр. та пропозиції щодо державної мовної політики. http://old.niss.gov.ua/monitor/Monitor_4/03.htm
5. Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія. Х.: ФОП Павленко О. Г., 2015. 268 с.
6. Тимчук Д. Относительно дальнейшего развития ситуации на Донбассе <https://www.facebook.com/dmitry.tymchuk/posts/632456696882989>

Володимир Гиря,
кандидат історичних наук, доцент ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

УГОРСЬКА ІРЕДЕНТА В КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ (1938-1939)

Антиукраїнська пропаганда не припинялася протягом всього нетривалого існування Карпатської України. Бюлетень Пресової Служби Карпатської України повідомляв, що “Мадярщина не жаліючи грошей, людських жертв, невтомно працює надалі для досягнення своїх 20 річних цілей” [1, ф.17, оп.1, спр.9, арк.2]. А.Волошин просив своїх урядовців бути готовими до відбиття ворожої пропаганди: “Є оправдані здогади, що мадярська пропаганда захоче в короткому часі всі розбудови на піднесення недавно забраних територій перед світом представити яко вислід своєї праці. Щоби проти тій пропаганді вже тепер як слід приготувати відповідний матеріал, прошу щоби... заслано мені весь матеріал, який маєте на руці, що говорив би про це? Як вигляділа тепер відступлена територія в 1919-ому році (зокрема міста Ужгород, Мукачів та Берегово), які інвестиції пророблено на тій території до 1938 року та яким коштом. Для вияснення справи прошу заслати мені також і фотографічний матеріал, який маєте” [1, ф.3, оп.1, спр.156, арк.1]. Отже, для уряду А.Волошина не було несподіванкою різке посилення антиукраїнської пропаганди і агітації в краї.

Протягом усього досліджуваного періоду у містах і селах Карпатської України проугорськими елементами розповсюджувалися листівки і виголошувалися гасла “Вон з чехами!” і “Бийте чехів!”, які ставили собі за мету загострювати стосунки між карпатським і чехословацьким урядами. А.Волошин вимагав, щоб Міністерство внутрішніх справ Карпатської України “всяку таку протидержавну й протинародну агітацію вже в корени унеможливити й щоби інспіраторів протичеської агітації стримувати і діяти проти них енергійно” [1, ф.3, оп.3, спр.65, арк. 62–64].

Листівкова пропаганда посилилась під час підготовки до плебісциту, проведення якого вимагав угорський уряд. Так званий “Комитет незалежності русинів” закликав населення: “Братья! – нам не треба чешского и украинского панства, но мадыарскую низменность... Ми с чехами только 20 лет жили, но с мадыарами 1000 лет жили вместе. Ци хочете, чтобы этот старий щасливий свет вернулся? От вас зависит! Голосуйте на общую родину русских и мадыаров!” [1, ф.3, оп.3, спр.170, арк.5]. Той же “Комитет” переконував закарпатців у необхідності спільного співжиття з Угорщиною, бо тільки вона “дасть нам волю, заробітки і кращу будучність” [1, ф.3, оп.1, спр.24, арк.3]. Листівка “Карпаторусській Народе! Братья Карпаторуси!” закликала захистити А.Бродія, який “за нашу правду зносить переслідування... Терпить він за те, що так як ми щастія хотів карпаторусского народа, що хотів злуки Підкарпатської Руси з Угорщиною” [1, ф.4с/18, оп.1, спр.80, арк.4]. Листівка “Сестри і браття!” була видана відразу ж після виборів до Сойму Карпатської України. Її автори закликали до спільної боротьби русинів і угорців проти “Волошина, Ревая и

українського панства”, до зустрічі “наших освободителів – мадьярських гонведів” [1, ф.3, оп.2, спр.14, арк.6]. Ці ж гасла висувалися на публічних зборах фенциківців у Сваляві [1, ф.4с/18, оп.1, спр.24, арк.1–4]. Листівка під назвою “Послухайте це і запам’ятайте собі!”, видана чеською мовою, відверто закликала до терору. Вона закінчувалася словами: “Наша терпеливість закінчилася!” [1, ф.3, оп.1, спр.24, арк.3]. Чехословацька служба безпеки уважно слідкувала за політичними організаціями антиукраїнського та античеського спрямування [2, karton 642].

Існували різноманітні шляхи доставки листівок на призначені території. До Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. їх намагалися розповсюдити у містах і селах, де проживали переважно угорці. “До цих пір (2 травня 1938 р.) прибуло два повідомлення про розповсюдження листівок, – доповідав Президії крайового управління в Ужгороді начальник поліцейського управління, – із Севлюша і із Берегова, міст, в яких найбільше проживає населення угорської національності... В Севлюшському окрузі циркуляри депутата Корлата (депутат угорського парламенту, який відкрито заявляв про недалеку анексію Закарпаття – В. Г.) були таємно передані і євреям. Але євреї, за незначним виключенням, відмовились брати циркуляри. Кампанію цю перервали комуністи, які повели серед населення сильну агітацію проти угорських опозиціонерів” [1, ф.2, оп.1, спр.315, арк.28].

Листівки переправлялись своїм агентам на Закарпаття, а тут передруковувались і розповсюджувались. Чехословацька поліція встановила, що один з активістів Угорської Національної партії в Берегові Бодак “віддрукував названі листівки в типографії Меркура, яка знаходиться в одному приміщенні з секретаріатом Угорської Національної партії, склав собі список всіх угорців і євреїв, і наказав своєму слугі Антоніну Мароєк роздавати листівки від будинку до будинку в Берегові. Листівки були вкладені в синю газетну папку” [1, ф.2, оп.1, спр.315, арк.29]. Чехословацькі поліцейські довели, що “особа крайнього угорського способу мислення підписувалась повним іменем, тоді як особи, що працюють в державних установах і особи, які хитаються, підписувались різними знаками, тільки щоб в списку було зрозуміло, що вони листівки отримали” [1, ф.2, оп.1, спр.315, арк.30]. Таким чином, угорські агенти, розповсюджуючи листівки, розраховували перш за все на угорськомовне населення.

Нерідко листівки закидалися на територію краю з літаків. “Листівки на російській і українській мовах, – доповідав начальник Вишківської жандармської станиці Хустському окружному начальнику, – містять в собі заклики до тутешнього населення до виступів проти громадян чеської національності і до невиплати податків. Як було з’ясовано, листівки були скинуті 17 жовтня 1938 р. після 11 годин з зарубіжного літака, який летів вздовж державного кордону від Тячева у напрямі Хусту. Скинуті листівки потрапили на вільну територію і на недоступні місця тутешнього району і потрапили у більшості випадків в руки громадян руської національності, які проживають окремо вздовж чехословацько-румунського кордону. Населення на зміст листівок не реагує” [1, ф.17, оп.1, спр.327, арк.14].

Отже, чехословацька поліція уважно слідкувала за розповсюдженням угорських листівок і нерідко їх конфіскувала. Така доля чекала і польську листівкову продукцію. Начальник Дубриничської жандармської станиці Малек доповідав голові служби безпеки Підкарпатської Русі, що ним конфісковані польські листівки під назвами “Братья”, “Дорогие братья русини”, “Братья карпаторусси” [1, ф.18, оп.1, спр.80, арк.3]. В полі зору чехословацької поліції також знаходились польські агенти. “Ярослав Бойко з Бережанщини, – повідомляла “Нова свобода”, – є небезпечною людиною і оцею дорогою остерігаємо українське громадянство в Галичині перед ним. Кілька ілюстрацій з його діяльності: в Ужгороді зголосився він около 28.10. ц.р. (1938 р.– В.Г.) до суспільної праці як політичний в’язень, що його під час слідства вивезено до Познаня, звідки він у в’язничому одязі втік через Катовиці до Німеччини, звідки через Чехи і Словаччину на Карпатську Україну. Кілька днів пізніше зголосився він у Мукачеві, де представив себе висланим від табору українських націоналістів в Карпатських горах, що зібралися там в числі 5000 осіб і ждуть приказу до переходу через границю. Скориставшись з замішання, яке постало під час евакуації Мукачева й Ужгороду, втік через Ясіня до Львова, де крутиться біля української редакції і вишукує жертви, пропонуючи їм, що переведе їх на Карпатську Україну з найбільшою безпечністю” [6, 1938, 6 груд.].

Державна прокуратура у Великому Березному повідомляла: 22 грудня 1938 р. “був жандармською станицею в Гукливім задержаний Василь Губаній, котрий... прилюдно агітував проти влади Карпатської України а її прем’єра, при чім... роздавав часопис “Дневник” [1, ф.17, оп.2, спр.336, арк.1]. Державною прокуратурою була розпочата кримінальна справа проти осіб, які агітували проти уряду А.Волошина і за приєднання с. Підгоряни до Угорщини [1, ф.3, оп.2, спр.12, арк.2]. 30 листопада 1938 р. Юрко Гордубей переконував жителів с. Чорний Потік, що “без Ужгорода і Мукачева не можемо жити” і що в цьому винен тільки А.Волошин. [1, ф.3, оп.3, спр.83, арк.6]. Краєвий суд у Великому Березному 8 грудня 1938 р. засудив Ю. Кляйснера і Ю. Пашкуляка, “обвинених державною прокуратурою за злочин змови проти республіки з §2 закону про охорону республіки. Обох їх вислав дня 4 листопада 1938 р. з Радванки звісний фенциківець Крайняк на нашу верховину, щоби по наших селах збирали у громадян підписи за прилучення цілої Карпатської України до Мадярщини... Дав їм 12 порожніх формулярів з надписом: “Берні уряд в...”, а також передав їм список громад положених на лінії Ужгород–Ужок. На дорогу дістали також по 200 кч. і мали обходити всі села наведені у списку, скликати селян і агітувати за прилученням до Мадярщини. З тими інструкціями заїхали до Ужоку а відти пішки до Волосянки, зібрали підписи, але зараз їх жандарми арештували... Обвинені і перед жандармерією і днесь перед сенатом до вини зовсім призналися і дістали за те кожний по 2 роки в’язниці” [6, 1938, 13 груд.].

Нерідко на користь Угорщини агітували священники. Апостольський адміністратор Карпатської України Д. Няраді повідомляв відділ преси і пропаганди, що “о. Сілвай Нестор весь час пропагує поміж селянами на підставі радіоголошень з Будапешту” [1, ф.3, оп.3, спр.73, арк.30]. Пістряловський

священик Іван Йосиф 29 жовтня 1938 р. “проголосив, що солодкого чоловіка Бродія зкинули з міністерського предсідництва, а на місто нього поставили Волошина. Волошин битанг, злодій, він нас продасть. Коли би була завтра неділя, то я сам пішов би до Ужгороду і сам його заб’ю” [1, ф.3, оп.3, спр.83, арк.8]. За проугорську агітацію був затриманий ужоцький священик Золтан Шолтес [1, ф.3, оп.3, спр.170, арк.5]. 28 грудня парох із Пацканьова Іван Міня був затриманий “за злочин підготовки до зговору о республіку” [1, ф.4с/18, оп.1, спр.74, арк.1]. Священик Іжак Емерик під час богослужіння закликав людей приєднати Тячево до Угорщини [1, ф.3, оп.3, спр.73, арк.31]. І таких прикладів можна назвати чимало. Окружний начальник в Перечині 24 грудня 1938 р. пропонував А.Волошину “... щоби священики близькі духом до маляр були попеределожувані на аж третій округ, щоби прийшли між зовсім нових незнайомих людей, між якими не посміють агітовати...” [1, ф.3, оп.3, спр.73, арк.1, 2].

Державна прокуратурія у Великому Березному розпочала кримінальну справу проти окремих громадян, які звинувачувалися в образах на адресу А.Волошина та очолюваного ним уряду. Водій Філак називав уряд “українською бандою” [1, ф.3, оп.3, спр.43, арк.1], а Єлизавета Гроскопф 24 грудня 1938 р. заявила, що “Волошин дурний і ціла влада дурна” [1, ф.3, оп.3, спр.170, арк.1]. Щось подібне сказав Самуїл Швіммер, але А. Волошин заявив, що “не бажає дальшого поступовання в тій справі” [1, ф.3, оп.3, спр.83, арк.2]. Прем’єр-міністр ставив себе вище за різні плітки й інтриги, які майже не припинялися в товаристві його недругів. Однак, яким би чином не поступав А. Волошин у подібних ситуаціях, вони, без сумніву, породжували невпевненість у малосвідомих верствах населення, підривали авторитет влади. У відповідь на це, служба преси і пропаганди вела свою контрпропаганду. Саме з цієї причини з’явилися листівки, в яких возвеличувався А. Волошин, його діяльність [1, ф.3, оп.4, спр.12, арк.1, 2; оп. 3, спр. 86, арк. 6]. Необхідно відзначити, що чехословацька служба безпеки теж збирала компрометуючі матеріали на А. Волошина, як раніше на А. Бродія [2, karton 655].

Нерідко проугорськи настроєні елементи використовували методи погроз і залякування місцевих українських провідників. В. Гренджа-Донський писав, що голова Волівської окружної ради Й. Дудикевич “дуже часто одержує листи з погрозами “Завтра вечір помреш!” – підпис: “Чорна рука” (малярська). Під’юджена голота мало-що не напала на нього з сокирами”. Пресова служба Карпатської України повідомляла, що 31 жовтня 1938 р. Бодак, “котрий довгий час агітовав за Малярщиною і був членом Фенцикової партії, вибив вікна у Ригана... Згаданий був поранений сокирою в голову від Ригана” [1, ф.3, оп.1, спр.50, арк.2]. 1 листопада 1938 р. Іван Опаленик “був викинений з гостинниці... в Перечині на вулицю і розбив собі голову, а то за агітацію малярську” [1, ф.3, оп.1, спр.50, арк.3]. Аналогічні факти зафіксовані в документах празьких архівів [2, karton 606, 620].

1 січня 1939 р. С. Фенцик відвідав прем’єр-міністра Угорщини Б. Імреді. В поїзді до Будапешту його супроводжували проугорськи настроєні юристи, лікарі, судді, викладачі і представники молодіжних організацій. На глибоке

переконав С. Фенцика, “вони представляють на 90% інтереси і бажання народу, а на 100% стоять за політику, яку проводить Б. Імреді. Закарпатський народ не тільки бере до відома, але і проголошує ту ідею, яку проповідує Імреді” [5, К–429, tetel 28–30, 202 óld]. Угорський прем’єр висловив надію, що скоро буде піднято угорський прапор над Ужком.

З угорської і польської території систематично і цілеспрямовано велась радіопропаганда. Вона проводилася в кількох напрямках: по-перше, поширювалися всілякі небилиці про Карпатську Україну, в які неможливо було повірити; по-друге, Угорщина, ніби-то жаліючи населення країни, яке знаходиться на стадії вимирання, “брала в оборону” Карпатську Україну. Угорське радіо поширювало фальсифікації про різноманітні повстання та заворушення проти уряду А.Волошина. Так, зокрема, йшлося про бунти в Хусті за приєднання міста до Угорщини. Цілий ряд радіопередач був присвячений фантастичному подорожанню продуктів харчування. Необхідно відзначити, що таке явище мало місце, однак ціна хліба ніколи не досягала 20 кч., як повідомляло угорське радіо.

Ще більш сфальсифіковані й навіть безглузді сенсації передавало польське радіо. Наведемо кілька з них: 25 листопада 1938 р. Військо в Хусті збунтувалось проти влади А.Волошина, зайняло хустський замок і звідти бомбардує Прагу; 16 листопада 1938 р. в Хусті вибухнула епідемія азійської чуми. Лікарі повтікали, а населення поголовно гине. Всіх, хто виходить з міста, безпощадно розстрілюють. Трупів тисяч людей лежать на вулиці; 27 листопада 1938 р. на Підкарпатській Русі страшний голод. Хліба вже давно ніхто не бачив. Зафіксовано багато випадків людоїдства; 28 листопада 1938 р. Сьогодні вночі землетрус знищив Рахів. Ціла околиця залита водою. Ніхто з населення не врятувався.

Угорська розвідка уважно слідкувала за розвитком політичних подій у Карпатській Україні. Згідно телетайпного повідомлення Коффи від 14 січня 1939 р., із Карпатської України поступило понад 740 донесень від різних угорських агентів [4, Koffa 29, 144/1232, eln.2, vkf. ko.1938]. Коффа (кличка угорського агента – В. Г.) доносив, що “в околиці населеного пункту Гордичо з’явилися 180 українських терористів (галичан – М.В.), а в околиці Косино – 160” [4, Koffa 29, 144/1232, eln.2, vkf. ko.1938]. До Будапешту надходили постійні донесення від угорських агентів про проведення мобілізації в збройних силах Чехословаччини. Протягом 13–29 січня 1939 року агент “Коффа” передавав по телетайпу, що “всіх румун, які були в 1936–1937 рр. звільнені в запас, повернули у військові частини. Багато серед них є угорців. Всіх, що одержали повістки, просили з’явитися 15 січня 1939 р. на свої призовні пункти о шостій годині ранку. Місцезнаходження призовних пунктів нам невідомі. Відомо, що більшість із цих призовників сконцентровані в Сату-Марському окрузі” [4, Koffa 29, 144/1232, eln.2, vkf. ko.1938]. Агент “Кузьма” доносив, що “два вояки із повною амуніцією пішли на своє місце проживання. На чеській території майже всі дорослі одержали повістки для негайної появи в казармах, де вони раніше проходили військову службу. Через п’ять днів їх повинні перекинути в інші місця розташування” [4, Koffa 29, 144/1232, eln.2, vkf.

ко.1938]. Нерідко угорським агентам були відомі навіть такі дрібниці, як кількість новобранців, рівень забезпечення продуктами харчування тощо. Уже названий вище агент доповідав своєму начальству, що у брatisлавській в'язниці залишилось всього 60 чоловік, яких охороняють воїни 39-го піхотного полку. Всі решта (понад 200 чоловік) звільнені й направлені у військові частини [4, Koffa 29, 144/1232, eln.2, vkf. ko.1938].

Серед завдань, які ставились перед угорськими агентами, був збір компрометуючих матеріалів на “неблагодійних” політичних діячів, науковців і педагогів краю. Так, агент “Г” доносив про наявність у сваялівського лікаря М. Різдорфера карти Великої України, яка “крім українських земель у Польщі, Радянському Союзі також включає і територію Північно-Східної Угорщини по Дебрецен” [4, 29218/29, eln.2, vkf. ko. 1939, 525 óld]. Гортистам було відомо, що “священик В.Лар у приміщенні виноградівської вчительської семінарії роздавав зброю дівчатам для боротьби проти угорців” [4, Koffa 2921116/4, eln.2, vkf. ko. 1939]. Серед неблагонадійних називалися прізвища Ю. Перевузника, М. Долина та інших, які, на превеликий жаль угорських агентів, після окупації краю угорцями покинули Карпатську Україну [4, Koffa 2921116/4, eln.2, vkf. ko. 1939]. Вчитель малювання Й. Бокшай хоч і залишився на окупованій території, однак “вимагав українського громадянства” [4, Koffa 2921116/4, eln.2, vkf. ko. 1939].

Стеження за патріотично настроєними закарпатцями продовжувалось і після повної окупації краю угорськими військами. Невідомий угорський агент доносив, що “коли угорські частини ввійшли в Великий Березний, вчитель Патакі відмовився вивісити угорський прапор на школі” [4, Koffa 2921116/4, eln.2, vkf. ko. 1939], а “греко-католицький священик Бачинський під час проповіді в церкві не захотів виконати гімн Угорщини” [4, Koffa 2921116/4, eln.2, vkf. ko. 1939]. У Рахові “священик Волошин багато зробив шкоди Угорщині” [4, Koffa 2921116/4, eln.2, vkf. ko. 1939]. Вчитель Іванчо “під час викладання свого предмету постійно знущався над угорською історією” [4, Koffa 2921116/4, eln.2, vkf. ko. 1939], а перечинський інспектор шкіл Ю. Петенко “виступав проти мадяризації шкіл” [4, Koffa 2921116/4, eln.2, vkf. ko. 1939].

Отже, поряд з численними диверсіями терористів, внутрішній спокій в краї порушувала антиукраїнська і античеська пропаганда, заклики до скинення законної влади. Використані матеріали переконують, що в середині Карпатської України уряд А. Волошина мав серйозну опозицію в особі проугорських елементів, з якою не міг не рахуватися. Всі ці фактори діяли одночасно і постійно, чим робили внутрішньополітичне становище Карпатської України нестабільним і вибухонебезпечним. Вони прискорили встановлення в краї авторитарного режиму, якому демократичні процеси стали заважати. На засіданні УЦНР 30 грудня 1938 р. один із відомих політичних діячів краю М. Брацайко відверто заявив: “Принцип демократичний нам є шкідливий” [1, ф.1148, оп.1, спр.1, арк.1].

А.Волошин видав кілька наказів про закриття окремих видань, які не влаштовували нову владу. Така доля спіткала щоденники “Русин”,

“Карпатський Голос”, “Русский голос” [1, ф.3, оп.3, спр.48, арк.16]. Уряд А. Волошина повідомляв сваявські окружні власті, що видано наказ про негайне закриття часопису “Тиса”, який “загрожує своїм змістом публичний лад та безпеку” [1, ф.3, оп.1, спр.48, арк.1]. Причиною такому рішенню послужили всього дві статті, поміщені в цьому часописі: “Хліба і роботи, а не летючки” і “Ужгород–Мукачеве” [1, ф.4с/18, оп.1, спр.8, арк.1]. Головний редактор часопису І.Ковач і відповідальний редактор Б. Сцитовський переконували своїх читачів, що “новая республика и новая Подкарпатская Русь не обеспечит ему ту спокойную жизнь, ту русскую культуру и тот насыщенный кусок хлеба, якими он до сих пор жил” [1, ф.4с/18, оп.1, спр.80, арк.4]. Нерідко закриття русофільських газет вимагали самі закарпатці. М. Мандрик із Севлюша повідомляв відділ преси і пропаганди, що “кожна стаття газети “Дневник” гидким та підлим способом нападає на все, що українське... Необхідно застановити часопис” [1, ф.3, оп.3, спр.75, арк.4]. На території краю було заборонено розповсюджувати газети “Кіш Уйшаг”, “Пешті Гірлоп” і “Ешті Ушаг” [1, ф.3, оп.2, спр.14, арк.17]. А. Волошин сповіщав С. Сабола, що “Календар”, який він видає, надрукують тільки “під умовою, що фотографії на сторінках 39/40 і 45/46 будуть усунені” [1, ф.3, оп.2, спр.65, арк.26]. Вищеназвані факти свідчать про введення жорсткої цензури на газети і журнали, які видавалися в Карпатській Україні. Переважна більшість з них була закрита. Це стосується також і численних “Обществ им. Духновича”. Зокрема, 30 листопада 1938 р. таке “Общество” було закрито в с.Вишково [1, ф.17, оп.2, спр.320, арк.1].

20 листопада 1938 р., згідно з наказом А. Волошина у Карпатській Україні був утворений і почав діяти концентраційний табір Думен поблизу Рахова. До нього могли потрапити “дезертири та втікачі з заграниці” і “політичні провинивці з нашого краю...” [1, ф.3, оп.1, спр.16, арк.3]. Що ж являв собою цей табір? Словацький письменник Ф. Іванчо, який від другої половини грудня 1938 р. знаходився в таборі, писав, що “Думен можна назвати концтабором лише умовно... В думенському таборі бракувало те основне, без чого не обходяться справжні концтабори, якими є: подвійна огорожа з колючого дроту навколо табірної площі, навколо табору заборонна площа – зона; на вуглах табору – сторожові вишки з озброєними вартівими; страва – за процентами виконаної денної норми; робочий день – 12 годин в кожному пору року”. Інший очевидець тих подій, М. Бандусяк писав, що в таборі “охорони не було, ізольовані могли легко втекти”. Отже, думенський табір важко назвати концентраційним, на зразок фашистських чи сталінських. Його створення було актом більш символічним, ніж місцем катування і знешкодження інакомислячих. Підтвердженням цієї думки є той факт, що на Думені не засвідчено жодного вбивства засланих туди порушників закону.

Безумовно, що такі акти, як закриття друкованих органів і окремих русофільських товариств, утворення концентраційного табору, арешти неблагодійних, а насправді, угорських агентів, були недемократичними. Вони свідчили про існування держави авторитарного типу. Однак, враховуючи цілий ряд факторів (складна міжнародна обстановка, диверсії угорських і польських

терористів, активна і цілеспрямована антиукраїнська пропаганда в краї, яку проводила проугорська “п’ята колона”, заклики до скинення законного уряду), уряд Карпатської України, в інтересах збереження спокою в державі і з метою створення нормальних умов у краї, вирішив піти на певне згортання демократії і консолідувати всі патріотичні сили Закарпаття.

Отже, антиукраїнська і античехословацька діяльність угорської іреденти, яка не припинялася протягом всього міжвоєнного періоду, набула своєї кульмінації наприкінці 30-х років. Закарпаття наводнили угорські агенти, які збирали підписи за приєднання краю до Угорщини, розповсюджували листівки антиукраїнського змісту, повідомляли вісті про діяльність окремих політичних діячів Карпатської України. Систематичною і цілеспрямованою була угорська і польська радіопропаганда. Чехословацький і український уряди докладали всіх зусиль, щоб чинити опір ворожій пропаганді, однак не могли з нею не рахуватися. Діяльність проугорської “п’ятої колони” прискорила встановлення в краї авторитарного режиму, атрибутами якого стали закриття окремих друкованих органів і русофільських товариств, відкриття концентраційного табору для ізоляції внутрішніх і зовнішніх ворогів Карпатської України. Такий крок уряду А. Волошина слід вважати оправданим, що зумовлювався необхідністю створення оптимальних умов для функціонування молоді держави.

1. Державний архів Закарпатської області.
2. Archiv Ministerstva Zahranicnih Veci. Praga.
3. Vojensky Historicky Arhiv. Praga.
4. Hadtortenetí Leveltar.
5. Országos Leveltar.
6. Нова свобода.

Микола Вегеш,
доктор історичних наук, професор ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»

ГІБРИДНА ВІЙНА ПОЛЬСЬКИХ ДИВЕРСАНТІВ У КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ (1938-1939)

Позиція Німеччини щодо Карпатської України змусила уряд Угорщини дещо призупинити свої агресивні плани. Однак це не свідчило, що вона відмовилася від свого наміру організувати вторгнення в Закарпаття. Будапешт «в даний час, – писав угорський посол в Польщі А. Хорі міністру закордонних справ Угорщини К. Кані, - вважає можливим досягнути своїх цілей з допомогою дипломатичних засобів» [4, с. 134]. Польща теж, хоч її збройні сили були готові до ведення бойових дій по всьому фронту, зрозуміла, що «воєнне втручання... в значній мірі зашкодило б справі, ніж принесло б їй користь» [4, с. 134, 9, 10]. Угорщина продовжувала покладати надії на те, що «русинський уряд... попросить нас ввести угорські війська з метою підтримання порядку на ще зберігшійся русинській території» [4, с. 135]. Від Польщі вимагалось тільки «підсилити дії диверсійних загонів», а на випадок «операції в Русинській області угорський генеральний штаб просив тільки підтримки з боку одної польської дивізії» [4, с. 135].

Під час зустрічі 5 жовтня 1938 р. у Варшаві угорського та польського керівників МЗС І. Чакі та Ю. Бека було досягнуто попередньої домовленості щодо співпраці двох держав у проведенні спільної саботажно-диверсійної операції на території Карпатської України для якнайшвидшого приєднання цього краю до складу Угорщини і встановлення спільного польсько-угорського кордону в Карпатах. 10 жовтня у Варшаві відбулися польсько-угорські переговори, під час яких начальник польського генерального штабу В. Стахевич пообіцяв, що польська сторона почне таємну диверсійну акцію на території Закарпаття після відповідних дій з угорського боку. Одночасно між Варшавою та Будапештом розпочався обмін розвідувальними даними про український рух у Підкарпатській Русі [9, с. 14].

Поява угорських терористів зафіксована в першій половині жовтня 1938 р. У щоденнику В. Гренджі-Донського є такий запис: «вчорашнього дня, ранком о 4-ій годині, в нашій країні з'явилися мадярські терористи. Біля станції Бєня напали на боржавський залізничний міст, вбили одного вояка, що там був на сторожі, пошкодили міст екразитом і напали на потяг число 1108. Вбили також начальника станції, ограбили подорожніх, кілька наших вояків полонили і відвели з собою. Подалися в берегівські винниці та ліси» [5, с. 23]. Першу появу угорських терористів В. Гренджа-Донський відносить до 10 жовтня 1938 р.

В жовтні 1938 р. зафіксовано появу польських терористів. «У міжвоєнний період територія Закарпаття була регіоном, за яким влада Польщі спостерігала з особливою увагою. – писав польський історик Д. Домбровський. – Така зацікавленість була ініційована, насамперед, геополітичною роллю, яку

відігравали ці землі після Першої світової війни» [7, с. 7]. Варто погодитись із твердженням ученого, що «нелюбов до Чехословаччини у міжвоєнний період відчувалася по обидва боки кордону. Причини небажання вирішити взаємні конфлікти можна шукати як у Варшаві, так і у Празі. У тридцяті роки на взаємні суперечки накладалися амбіції архітекторів закордонної політики сусідів. Не було таємницею, що президент Бенеш і міністр Бек не симпатизували один одному. Обидва прагнули вибитися у лідери центральноєвропейських країн і таку ж роль відводили своїм державам» [7, с. 8].

Польські війська, як і угорські, не маючи офіційної згоди Гітлера на вторгнення до Карпатської України, вирішили обмежитися терористичними акціями. 27 жовтня польські диверсійні групи здійснили спробу висадити в повітря міст поблизу Жорнави [5, с. 44], а наступного дня напали на міст у Вучковому [5, с. 71–72]. У бою з ними загинув чеський жандарм Калчік та кілька закарпатців, зокрема, Й. Лой. В с. Торунь польські терористи вбили синевириця І. Костя [5, с. 72]. Однак ці перші терористичні випадки не слід розцінювати як поодинокі спроби підірвати стабільність внутрішньополітичного становища Чехословаччини й Карпатської України. Архівні джерела, введені до наукового обігу вже згадуваним польським дослідником Д. Домбровським свідчать про чітку військово-диверсійну операцію, що цілеспрямовано проводилась польськими спецслужбами і ввійшла в історію під кодовою назвою «операція Лом».

Майор Едмунд Харашкевич, який був призначений керівником акції «Лом», виділяв у ній наступні основні етапи: 1) приготування (з 7 до 22 жовтня 1938 року); 2) бойово-диверсійні дії (з 22 жовтня до 12 листопада 1938 року); 3) партизансько-диверсійні дії (з 17 до 27 листопада 1938 року); 4) закінчення дій (з 28 листопада до 31 грудня 1938 року) [7, с. 147]. Майор Фелікс Анкерштайн виділив три цикли проведення диверсійної операції: 1) підготовчий (до 20 жовтня 1938 року); 2) організація та здійснення диверсійних дій на Підкарпатській Русі разом з бойовими загонами з Розлуча та партизанськими загонами, негайно мобілізованими за допомогою Стрілецького союзу (з 20 жовтня до 10 листопада 1938 року); 3) організація і формування партизанських загонів, їх підготовчі дії в очікуванні наказу на виконання акції та завершення усієї акції (з 5 листопада до 10 грудня 1938 року) [7, с. 148]. Д. Домбровський у своїй монографії наводить склад польського командування акцією «Лом» у Карпатській Україні: майор Фелікс Анкерштайн, псевдонім «Мальський» - командуючий; капітан Ян Мельчарський, псевдонім «Бонецький» - заступник командуючого, комендант табору в Розлучі та бойової організації; капітан Александер Ромішовський, псевдонім «Флоріан» - оперативний офіцер; майор Владислав Новоженюк, псевдонім «Новий» - командуючий східною диверсійною підгрупою (Стрий – Долина – Калуш); капітан Юліан Борткевич, псевдонім «Бачинський» - командуючий західною диверсійною підгрупою (Турка – Леско – Санок); капітан Владислав Гуттри, псевдонім «Гродзький» - керівник розвідки в Карпатській Україні [7, с. 157]. Останній, який в Ужгороді прикривався дипломатичним паспортом, «починаючи з 12 жовтня 1938 року

регулярно оглядав комунікаційні мережі поблизу Великого Березного, Перечина, Ужгорода, Сваляви та Середнього. Отримані матеріали про об'єкти, які підлягали знищенню (лінії електропередач високої напруги, мости, лінії зв'язку) він відправляв дипломатичною поштою капітану Мельчарському» [7, с. 155].

10 листопада 1938 р. Пресова служба Карпатської України повідомляла, що польські терористи «затягнули до Польщі Ярослава Весецького, Вячеслава Ракоса і Ціріса, членів прикордонної сторожі, про яких й досі невідомо, чи живуть» [1, ф.3, оп.2, спр.5, арк.8]. «Нова свобода» повідомляла, що «фінансова дирекція в Хусті, посередництвом влади Карпатської України, дипломатичною дорогою домагатиметься, щоб польські уряди випустили на волю наших оборонців границь» [6, 1939, 18 лют.]. В ніч з 18 на 19 листопада 1938 р. «кількадесят польських терористів в околиці Нижніх Верецьок (Нижніх Воріт – М.В.) напали на нашу прикордонну сторожу. По перестрілці прогнано їх у напрямку польської границі. Терористи полишили одного мертвого і кілька ранених» [60, 1938, 25 лист.]. Напади польських терористів були зафіксовані 2, 3, 13, 15, 16, 18, 19, 22 листопада 1938 р. Постраждали жителі прикордонних з Польщею сіл Торунь, Присліп, Н. Студений, Синеvirська Поляна [6, 1938, 20, 25 лист.; 24, с. 77–93].

Д. Домбровський вважає, що найбільш трагічним моментом акції «Лом» була операція, здійснена під керівництвом підпоручика Владислава Вольського. Диверсанти останнього зненацька атакували у ніч з 15 на 16 листопада 1938 року поблизу села Присліп. На місці загинули три диверсанти, ще одного закатували чехословацькі жандарми. На місці сутички загинули Владислав Гурницький, Владислав Гоффман та Адам Міхалкув. Останньою фатальною смертельною жертвою акції став, за припущенням польської сторони, її командир... Доли загиблих точно не були встановлені. Відомості про їх смерть дійшли до організаторів акції «Лом» завдяки інформаторам на території Карпатської України. Місця їх поховання, найімовірніше, так і не були встановлені [7, с. 197-198]. 18 листопада 1938 року в сутичці з чехословацькими військами загинули капітан Клепацький, Роман-Юзеф Карпінський та Вавжинець Урбаняк. За повідомленням чехословацьких спецслужб загін польських диверсантів чисельністю до 100 осіб обстріляв (і закидав гранатами) будинок пошти у Торуні та пост жандармерії. Бій тривав від 02.00 до 04.30 ранку 22 листопада 1938 року. Поляки повернулися після підходу сил підтримки з Волового. Під час повернення група підірвала невеликий дорожній міст поблизу раніше знищеної пошти. Хоча у ході більш ніж двогодинного бою було підірвано близько ста гранат, людських жертв не було зафіксовано [7, с. 203].

Із телефонограми угорського посла в Польщі А. Хорі міністру закордонних справ Угорщини К. Кані від 9 листопада 1938 р. випливає, що поляки мали сумнів з приводу звуження боротьби проти Чехословаччини тільки до терористичних акцій. «Питання про Русинську область, – писав А. Хорі, – слід вирішити швидко і самим корінним чином. Можливо, що ми можемо досягти цілі виключно з допомогою повстанських загонів. Але що

відбудеться, якщо вони будуть розгромлені? Чи задовільнить нас констатація того факту, що наші спроби не вдалися? Не виключено, що наші повстанські акції будуть відбиті ударом по регулярним угорським військам» [4, с. 133; 2]. 25 листопада 1938 року генерал Владислав Лангнер видав наказ про розформування партизанських загонів. Протягом декількох днів добровольців мали звільнити і відправити додому, а до початку наступного місяця необхідно було повернути на місце обладнання, зброю та обмундирування. Непотрібний кадровий персонал і рядовий склад мали повернутися до місць дислокації. До 10 грудня 1938 року потрібно було закінчити усі розрахунки і звіти. Після отримання 25 листопада 1938 року наказу генерала Лангнера майор Анкерштайн наказав завершити акцію «Лом» [7, с. 204]. Однак необхідно погодитись із висновком Д. Домбровського, «що інформація про завершення акції надійшла пізно, наказ генерала Лангнера не міг бути одразу втілений у життя. Чехословацькі документи стверджують, що останні польські атаки тривали з 26 до 28 листопада 1938 року. Їх жертвою став один митник, який загинув неподалік від Синевирської Поляни» [7, с. 204].

Терористичні акції завдавали великої моральної і матеріальної шкоди. Лише польські терористи станом на 25 листопада 1938 р. завдали збитків на суму 277500 кч. [1, ф.3, оп.3, спр.65, арк.1]. Жителі с. Торунь повідомляли свій уряд, що «дня 5.XII наклали терористи екразит (вибухівку – М.В.) під нотарський уряд (убиток 3400 кч. частково покритися на 1500 кч.), але 22.XII уряд знову був з усіх сторін обстріляний терористами на протязі 2 год. В будову кинули 3 гранати – шкода 5 тис. кч.» [1, ф.4с/18, оп.1, спр.45, арк.1]. Майже після кожного їх нападу були людські втрати. Тільки за кілька днів листопада 1938 р. на польсько-чеському пограниччі загинули «3 вояки, 2 четники, 1 фінансовий стражник, 1 піднотар, 2 дітей» [1, ф.3, оп.3, спр.65, арк.1]. 28, 29 і 31 листопада польські терористи тричі здійснювали напади на с. Вучкове. Січовиками були затримані особи польської національності Богдан Сенчак та Рудольф Пес [2, і.с.65735/38]. Ці та інші факти знайшли відображення в доповідних записках працівників чехословацької служби безпеки. У них фіксувались озброєння, фінансування та рівень військового вишколу терористів [3, і.с.2012, kart.655]. Напади польських терористів не припинялися також в січні-лютому 1939 р. Так, на с. Присліп «напало 10 польських терористів і зайняли пошту. Будинок пошти збомбардували ручними гранатами і забили поштового урядника Калину. Разом з мужем своїм боронила пошту пані Калинова. Шматки гранати розірвали їй груди і голову» [1, ф.3, оп.3, спр.159, арк.9].

Карпато-українська влада, даючи відповідь на ноти протесту польського посла, в яких її звинувачували у сприянні антипольській пропаганді на території краю, постійно наводила факти руйнівної діяльності польських терористів. 13 листопада 1938 р. у Нижньому Студеному, при переході кордону був вбитий терорист, при якому знайшли «пістоль со значком «Церба», коробочку на сигарети, шкіряний пулярес, в нім 50 кч., 1 пол. злотий і 15 польських грошей» [6, 1938, 25 лист.]. 15 листопада 1938 р. у затриманих польських терористів відібрали ручні гранати польського зразку, годинниковий

механізм для запалювачів, запальники з надписом «Краків», польські сигарети, шоколад [6, 1938, 20 лист.].

23 листопада група закордонних журналістів відвідала закарпатські села Вучкове, Торунь, Присліп, Синевирську Поляну, які найбільше постраждали від польських нападів. До складу цієї делегації входив також німецький консул Г. Гофман, який «усе оглянув, сфотографував не тільки місця нападів, але і речі та зброю терористів, яку залишили на місцях» [5, с. 87]. 27 листопада 1938 р. «Нова свобода» повідомляла: «Влада Німеччини сьогодні вислала ноти мадярській й польській владам, у яких... протестує проти висилання терористів польським генеральним штабом з Осмолоди на Карпатську Україну» [6, 1938, 27 лист.]. Керівництво чехословацьких спецслужб високо оцінювали рівень підготовки командирів польських диверсійних груп. Згідно з їх донесеннями, «багато терористичних акцій були проведені енергійно і професійно, а їх командування мало достатньо сміливості, щоби проникати глибоко на нашу територію на декілька днів. Усі групи діяли дуже самовіддано, опікуючись хворими та пораненими». За оцінками чеських дослідників, польські диверсійні та бойові операції в Карпатській Україні були значно успішнішими за угорські [7, с. 208].

За підсумковим звітом майора Анкерштайна в результаті польських диверсійних дій на території Карпатської України було знищено (або пошкоджено) 12 автомобільних мостів, одну греблю, телефонний комутатор та будинок пошти. В одному місці були пошкоджені залізничні колії та лінії електропередач високої напруги. У 27 місцях були пошкоджені телефонні лінії. Ці дії викликали повний безлад і навіть паніку в рядах чехословацьких жандармів, військових підрозділів та прикордонних служб у північній, гористій, частині Закарпаття. За даними командуючого акцією «Лом», втрати неприятеля становили 23 вбитих, 15 поранених, 20 полонених, доставлених на територію Польщі, та 5 полонених, роззброєних і відпущених на місці. Втрати з боку учасників акції становили 11 загиблих (з них 8 вбитих та 3 розстріляних) і 7 поранених. Три особи (з них двоє поранених) потрапили у полон, а ще три – зникли безвісти [7, с. 206]. Однак ці дані важко вважати точними. Правий, безперечно, Д. Домбровський, коли стверджує: «До усієї наданої інформації як про власні втрати, так і про втрати неприятеля слід ставитися дуже обережно, оскільки вона відрізняється від зведень, складених чехословацькою стороною. Не відомо також, чи точним є список польських втрат. У зведеннях II відділу Головного штабу немає даних про долю провідників, які не були зареєстровані як учасники акції. Їхня функція часто залежала від поставлених завдань. Здається, що дехто був зацікавлений лише у позитивному результаті акцій, часто відмовляючись від участі у небезпечних або ризикованих операціях...» [7, с. 206]. Загальний баланс фінансових втрат на акцію «Лом» становив приблизно 250 тисяч злотих [7, с. 217]. Незаперечним є факт, що «гібридну війну» Польщі в Карпатській Україні не вдалося приховати. Влада Чехословаччини оприлюднила інформацію на цю тему, яка потрапила до закордонної преси, що суттєво ускладнювало тогочасні чехословацько-польські відносини. Головне, чого добивалася польська влада – встановлення спільного

угорсько-польського кордону, але цього наприкінці 1938 року досягти не вдалося. Це буде зроблено тільки в березні 1939 року, коли гортистські війська повністю захоплять територію Карпатської України.

Незважаючи на вжиті заходи по боротьбі з нападами угорських і польських терористів, А. Волошин добре розумів усю їх небезпеку. Саме з цієї причини він видав наказ про тимчасове закриття кордонів. У ньому, зокрема, говорилося: «В цілі забезпечення спокійного проведення виборів... запираю з негайною правосильністю всі демаркаційні лінії до Королівства Мадярщини й до Республіки Польської. Це запертя... триватиме до дванадцятої години понеділка 13 лютого 1939 р.» [1, ф.17, оп.2, спр.319, арк.6] Напади терористів не припинялися з жовтня 1938 р. до березня 1939 р. В. Гренджа-Донський писав, що вони «стероризували і перестрашили народ» [5, С.108]. А. Волошин заявив, що «виправи терористів не є в інтересі доброго сусідського співжиття та що є діянням рішучо незвичайним в історії міжнародних зносин» [1, ф.3, оп.1, спр.9, арк.2]. Змушений він був також визнати, що «Карпатська Україна не в силі відбити їх напади» [1, ф.3, оп.3, спр.156, арк.1]. Після вторгнення гортистських військ на територію Карпатської України, терористи масово вливалися до угорської армії і брали безпосередню участь в репресіях не тільки проти карпатських січовиків, але й мирного населення краю.

1. Державний архів Закарпатської області
2. Archiv Ministerstva Zahranicnih Veci. Praga
3. Vojensky Historicky Arhiv. Praga
4. Венгрия и вторая мировая война: Секретные дипломатические документы по истории кануна и периода войны. М.: Наука, 1962.
5. Гренджа-Донський В. Щоденник. Твори. Т. VIII. Вашингтон, 1987.
6. Нова свобода.
7. Домбровський Д. Польща і Закарпаття. 1938-1939. Київ: Темпора, 2012.
8. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993.
9. Пагіря О. Карпатська Січ: Військове формування Карпатської України. Київ: Темпора, 2010.
10. Стерчо П. Урядова координація операцій мадярських і польських терористів у Карпатській Україні в 1938–1939 рр. *Державність*. 1993. №1. С.15–24.

Януш Ковальчик (Janusz Kowalczyk), кандидат наук у галузі політології, аспірант юридичного факультету, канонічного права та адміністрації Люблінського католицького університету м. Івана Павла II (KUL Jana Pawła II), м. Люблін

Ксенія Ковальчик (Ksenia Kowalczyk), студентка психології Університету соціальних та гуманітарних наук (Uniwersytet SWPS), м. Варшава

ЗАХИСТ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ТА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ В СУЧАСНИХ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Польща та Україна пов'язані стратегічним партнерством, на базі якого лежать спільні геополітичні та економічні інтереси. Польща підтримує євроатлантичні прагнення України. Польща та поляки активно підтримували демократичні зміни у східному сусіді під час революції гідності. Влада у Варшаві була і є прихильником сильних санкцій проти Росії за анексію Криму та управління конфліктом на сході України.

На польсько-українське сусідство та співробітництво глибоку тінь кидає тако пам'ять про взаємні кривди. [3, с. 178]. У цьому контексті слід пам'ятати, що в останні кілька століть сусідні країни вплинули в значній мірі на польсько-українські справи. Вони часто визначали негативні сторони відносин між поляками та українцями [1, с. 5]. Найбільш активною була в цьому, безумовно, Росія.

Україну та Польщу об'єднує, але і ділить складна історія в якій було багато важких і трагічних моментів. Травматичні переживання, шкоди, страждання від домінуючої групи або сусідів, часто зміцнюють національну спільноту. [2, с. 84-87]. На жаль, вони дуже ускладнюють майбутнє співробітництво та взаємне виконання спільних стратегічних цілей.

Незважаючи на спільні стратегічні цілі з 2016 році розгорілися двосторонні політичні дебати щодо різних інтерпретацій історичних дискурсів і політик пам'яті, що їх провадять Польща та Україна. З польського боку Україну критикують за політику героїзації Бандери й ОУН-УПА, а також за неготовність до дискусії на історичні теми. З українського боку Польщу критикують за односторонні політичні постанови Сейму і Сенату щодо визнання Волинської різанини геноцидом, за фільм Войцеха Смажовського "Волинь" та за толерування випадків нищення українських місць пам'яті в Польщі. [8, с. 9]. Ця ситуація вигідна сучасній Росії, яка намагається посилити польсько-українські суперечки про історію. У цьому відношенні намагаються використовувати національні меншини.

Яскравим прикладом цього може бути маніпуляція у формі "Польського протесту" від 29 березня 2017 року на Львівщині, коли співробітники поліції затримали групу громадян, які намагалися влаштувати провокаційну акцію, пов'язану із розпалюванням міжнаціональної ворожнечі між поляками та українцями. Близько 150 осіб із плакатами «Припиніть геноцид поляків в Україні» перекрили трасу Львів - Рава-Руська поблизу села Гряда Жовківського

району. Співробітники міліції встановили, що учасники акції були найняті, і його організатори заплатили близько 200 гривень за участь у "польському протесті". Виявилось, що серед учасників акції не було етнічних поляків, а ті, хто приїхав, були не місцеві. [10, 11]. Представники СБУ пізніше виявили, що "протест" був замовлений російськими спецслужбами. Те ж саме було з вибухом. невстановленого вибухового предмета на «Кладовищі захисників Львова», що стався 13 березня 2018 року.

Польська національна меншина в Україні насамперед так звана територіальна меншина, предки якої жили на землях сучасної України. У свою чергу, українська національна меншина в Польщі є лише в релятивно нечисленній частині територіальною меншиною. У Польщі зростає кількість представників української діаспори, тобто осіб та нащадків людей, які виїхали з України до Польщі. [5, с. 76-80]. Польська меншина в Україні багатості лояльна до цієї держави. Аналогічно, українська меншина в Польщі. Польща в Україні та українці в Польщі не вимагають автономії, тому Росія змушена проводити подібні провокації.

XXI сторіччя не тільки полегшило доступ до інформації, але й роботу російської пропаганди. Інформаційно-психологічна війна принесла їм новий вид дії, де інформація - це зброя, та боротьбу проводиться з метою зміни суспільної свідомості. [4, с. 162]. Саме тому Росія та пов'язане з нею середовища так зацікавлені в оприлюдненні подібних інцидентів.

Співпраця України з НАТО перетворилася на важливий вектор української оборонної політики. Агресивна політика Кремля різною мірою зачіпає різні країни – члени Альянсу. Тому для Києва об'єктами першочергової стають країни Центральної та Східної Європи, які найбільше відчують загрозу з боку РФ. Поглиблюючи партнерство з Польщею та країнами Балтії, Україна отримує можливості більш тісної інтеграції до оборонної складової НАТО, спрямованої на захист її східних кордонів. [6, с. 416]. Потрібно це пам'ятати, коли намагаємось відповісти, чому Москва так зосереджена на розпалювання польсько-української напруги.

Російська Федерація - держава, яка офіційно не бере участі у конфлікті на сході України, але насправді Кремль веде гібридну війну проти Києва, що супроводжується масовою операцією з пропаганди та дезінформації, що охоплює в основному країни сусідів України та її потенційних союзників проти Росії. Кремлівська операція фокусується на існуючих конфліктах у Східній та Центральній Європі на етнічній та історичній основі, щоб паралізувати будівництво антиросійського табору та отримати підтримку для подальшого здійснення своєї діяльності. Використання проблеми польсько-українського конфлікту пам'яті, орієнтованого на питання про Волинську трагедію з боку Росії та її прихильників, є зразковим прикладом реалізації методу *divide et impera*. Слід зазначити, що російська пропаганда використовує для цілей цієї кампанії не тільки штучний, шовіністичний та фальсифікований образ, а й реальні проблеми та загрози, а також неефективність та помилки процесу примирення між двома народами, який вже триває 25 років. [9, с. 84]. Кремлівська пропаганда відбувається не відкрито для реалізації російських

інтересів, але під гаслом захисту польських національних інтересів. Не менш важливо, що поширення контенту, який ставляє українців у несприятливому світлі, ґрунтується не тільки на виготовленні неправдивих відомостей, а й на оприлюдненню та спотворенню обраних фактів. [9, с. 94].

У цьому контексті ми повинні погодитися з думкою С. Трояна, що «конструювання політики пам'яті має ґрунтуватися не на міфотворчості і неприйнятті іншої точки зору, а на максимально можливому дослідженні всієї складності історичних процесів, особливо тих, які стосуються суперечливого спільного минулого». [7, с. 236]. Це особливо важливо, коли ми розглядаємо політичний конфлікт, який зараз заважає співпраці національних Інститутів пам'яті Польщі та України. Гібридна війна Росії повинна ще більше звернути нашу увагу на необхідність польсько-українського примирення. У той же час обговорення питань примирення має бути цілісним. Це не «або, або», але «та, та», не «переможець - переможений», але «переможець - переможець». З таким підходом примирення має шанс здобути більше прихильників. [12, с. 25]. Польща та Україна не уникнуть російської пропаганди. Важливо, щоб політичні лідери, еліти, а також наші суспільства були стійкими до цього. Одним із шляхів є охолодження емоцій у взаєминах та просування загальних цінностей і спільного позитивного історичного досвіду.

Надзвичайно цікавим є набір пропозицій, представлених членами польсько-української Діалогової групи у вересні 2017 року. [8, с. 10-11]. Серед них такі:

Вшанування пам'ятників, особливо могил, має стати наріжним завданням історичної політики, зокрема:

- невідкладно легалізувати польські пам'ятники в Україні та українські в Польщі; - відбудувати пам'ятники, знищені в останні роки;
- протистояти самовільному демонтажу чи видозміні пам'яток, що нерідко відбувається за підтримки місцевої влади;
- виробити спільні стандарти реагування влади і суспільства на провокації та акти вандалізму на цвинтарях і в місцях пам'яті.

Створення польсько-українського дослідницького інституту в галузі суспільних наук та історії, фінансованого з бюджету, діяльність якого зосереджувалася б на дослідженні спільної історії.

Промоція спільної історії Польщі та України, а зокрема:

- включення тем спільної боротьби Польщі та Української Народної Республіки у війні 1920 року до заходів з нагоди 100-ї річниці відновлення польської незалежності та проголошення незалежності України;
- згадування про епізоди українсько-польської співпраці під час Другої Світової війни, у т.ч. співпраці між УПА та АК/WiN у 1945-47 роках;
- у 2018 році ми повинні разом святкувати річниці укладення Гадяцької унії та у 2019 році битви під Конотопом;
- підкреслення ваги історії останніх 25 років успішного розвитку стосунків;
- спільне опрацювання освітніх матеріалів з історії Польщі українською мовою та з історії України польською мовою для використання у формальній та неформальній освіті;

- залучення матеріалів з історії наших сусідів до медійного простору, навчальних програм, програм обміну молоддю та партнерської співпраці місцевих органів самоврядування.

1. K. Grünberg, B. Sprengel, Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X-XX wieku, Warszawa „Książka i Wiedza” 2005.
2. M. Budyta-Budzyńska, Socjologia narodu i konfliktów etnicznych, Warszawa, PWN, 2010.
3. S. Kałuski, Blizny historii. Geografia granic politycznych współczesnego świata, Warszawa, Dialog, 2017.
4. O. Wasiuta, S. Wasiuta, Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie, Kraków, Arkana, 2017.
5. W. Żelazny, Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2006.
6. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Х. : Фоліо, 2017.
7. Троян С. С. Компаративний аналіз сучасних політик пам'яті в Україні та Республіці Польща *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 6.
8. Пріоритетне партнерство: Спільне бачення українсько-польських відносин. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.irf.ua/content/files/ua_pl__prioritytne_partnerstvo.pdf
9. M. Urban, Ukrainiec jako wróg: rosyjska propaganda i jej wpływ na nastroje w Polsce, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 1(6).[Електронний ресурс] / Режим доступу: http://anteporas.pl/wp-content/uploads/2016/05/6_Urban.pdf
10. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2202297-akcia-iz-zahistu-polakiv-rozprocalasa-odrazu-pisla-ataki-v-lucku-sbu.html>
11. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://wiadomosci.wp.pl/polski-protest-na-ukrainie-sbu-polakow-tam-nie-bylo-6106379028267649a>
12. J. Kulska, Rola pojednania w relacyjnym podejściu do rozwiązywania konfliktów, «Wschodnioznawstwo 2016», Wrocław, Arboretum 2016.

*Діана Антонь,
студентка 3 курсу спеціальності «Політологія» ФСН ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»*

ФЕНОМЕН МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ФЕДЕРАТИВНІЙ РЕСПУБЛІЦІ НІМЕЧЧИНІ ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ УКРАЇНИ

Місцеве самоврядування в Німеччині – це питання компетенції суб'єкта федерації. Кожна федеральна земля має право вирішувати це питання по - своєму, а федеральний центр не має права втручатися в питання організації місцевого самоврядування. Таким чином, правова база для функціонування місцевого самоврядування - це закони федеральних земель. Єдиний законодавчий акт федерального рівня - це 28 стаття Основного закону, яка говорить, що громада має право на самоврядування, а держава зобов'язана це право надати.

Незважаючи на широкі законодавчі можливості для різноманітності організації місцевого самоврядування, майже у всіх федеральних землях місцеве самоврядування організовано однаково. Воно здійснюється на рівні окремих громад, поселень, на рівні муніципальних районів. Існує також ряд великих міст, в яких управління самостійне. У німецькій термінології така модель називається дворівневою.

За винятком Баварії всі землі ФРН мають однопалатні парламенти, що всенародно обираються – ландтаги. У Баварії, крім того, є ще й сенат, який обирається як орган, що представляє інтереси десяти груп населення. Повсюдно глави уряду, - у Гамбурзі – перший бургомістр, у Бремені - бургомістр, у Берліні – правлячий бургомістр, в 13 інших землях – прем'єр-міністр - залежать від більшості у ландтагах.

У віданні федеральних земель перебувають питання політики у сфері культури і народної освіти, охорони правопорядку і навколишнього середовища. Федеральне законодавство застосовується в землях з урахуванням їх широкої автономії. При цьому розподіл федеральної допомоги між регіонами країни узгоджується з керівництвом Європейського союзу у Брюсселі.

Спинимось на особливостях місцевого самоврядування. В країні основною територіальною одиницею місцевого самоврядування є адміністративні округи. У межах кількох сотень округів діють міські, комунальні і сільські органи місцевого самоврядування, які обираються населенням на основі пропорційного представництва.

Податки на нерухомість і виробництво, так само як і прибуткові податки, йдуть на різні операції місцевої влади, але більшість громад і муніципалітетів отримують додаткові субсидії від федерального уряду.

Землі ФРН, будучи відносно самостійними суб'єктами федерації, автономно визначають структуру своїх органів виконавчої влади. Як правило, ці структури очолюють прем'єр - міністри земель, які обираються парламентами і формують земельні уряди.

У межах своєї компетенції земельні уряди формально повністю незалежні від уряду ФРН. У питаннях, що належать до компетенції федерації, на них покладене

виконання відповідних федеральних законів. Завершують структуру органів виконавчої влади місцеві амуніципалітети. Вони підлеглі земельним урядам з питань, віднесених до компетенції самих земель.

ФРН – країна з розвинутою демократичною структурою влади і розвинутим місцевим самоврядуванням. На сьогодні правовий статус органів місцевого самоврядування, порядок їх утворення та функціонування визначається передусім конституціями та законодавством окремих земель. Як наслідок структура цих органів і їх компетенція досить суттєво відрізняються в різних землях Німеччини. Проте спільним є демократизм їх утворення, автономність діяльності та відповідальність за стан справ у своїй громаді.

Незважаючи на різні підходи до законодавства про місцеве самоврядування, що існують у різних німецьких землях, фактично в усіх землях самоврядування є досить розвинутим і в громадах вирішується понад 80% питань, коли громадянин вступає у відносини з владою. Головними функціями органів місцевого самоврядування можна визначити: 1) забезпечення діяльності інфраструктури; 2) побутове обслуговування; 3) соціальні питання; 4) формування середовища проживання і перспективне планування; 5) громадський порядок; 6) стабілізація суспільної системи.

Протягом вже майже 200 років у Німеччині існує особлива організаційна структура регіонального рівня. Оскільки Німеччина є федерацією, побудова такої структури є завданням окремих федеральних земель. Регіональний рівень розміщений між урядами земель з їх міністерствами, з одного боку, і місцевим рівнем – з другого [25, С. 68].

Цей рівень у Німеччині, який називається «крейсами», відповідає українським районам. Рівень областей в Україні відповідає федеральним землям у ФРН. Крейси в Німеччині можна порівняти з районами в Україні. У них проживає в середньому від 150 до 300 тис. населення.

Організаційна структура регіонального рівня в Німеччині ґрунтується на таких основних принципах: субсидіарність і демократична децентралізація - згідно з цим принципом усі політичні завдання регіонального значення виконуються органами самоврядування; фінансова автономія - держава має забезпечити крейси достатніми фінансами, щоб дати їм змогу виконати поставлені завдання; децентралізація державного управління.

Така модель управління на регіональному рівні в Німеччині є дуже ефективною вже протягом понад 200 років. Ще раз узагальнимо переваги цієї моделі:

- чітке визначення меж компетенції у сферах самоврядування і справах, переданих державою;
- відсутність конкуренції, а навпаки, кооперація між службовцями, які відповідають за самоврядування, і службовцями, що виконують державні завдання;
- прозорість управлінських процесів для громадянина, який стосовно всіх питань регіонального управління змушений звертатися лише до однієї установи;
- дуже економна організаційна структура управління, адже немає жодної потреби в забезпеченні діяльності кількох окремих адміністративних одиниць.

Ігор Гліба,
студент 4 курсу спеціальності «Політологія» ФСН ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЗМІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОВОКАЦІЇ ТА МАНІПУЛЮВАННЯ ЧИ АЛЬТЕРНАТИВНЕ ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ

ЗМІ дедалі більше відіграють важливу роль у формування громадської думки, що несе і велику загрозу для свободи людини. Бо вони стають інструментами маніпуляцій та провокації, що загрожує благополуччю людини та людської цивілізації загалом. Особливо в інформаційну епоху, де невелика дезінформація може привести до трагічних наслідків.

Принципова поверховість у висвітленні конфлікту на Донбасі стала своєрідним алібі навіть для всесвітніх медіа, чий авторитет не піддавався сумніву. Так, наприклад, британська корпорація BBC наголошувала на коректності поняття «громадянська війна» щодо характеристики подій на Донбасі. Відповідне трактування BBC офіційно використала у відповідь на скаргу журналіста О. Северина, яку він розмістив на власній сторінці у Facebook. «Ми розуміємо, що ви вважаєте невідповідним застосування терміну «громадянська війна» для характеристики ситуації в Україні. Тим не менш, бойові дії українців проти українців за майбутнє своєї країни є досить масштабними, щоб виправдати використання цього терміну» [2]. Але залишаються багато європейських видань, які характеризують війну на Донбасі як громадянську, що висвітлює українську проблему як внутрішньополітичний конфлікт в Україні, а не як зовнішній вплив на політичну ситуацію в державі. Під впливом ЗМІ у громадян держав ЄС формується враження, що Росія лише побіжно впливає на цю війну, тобто це також можна вважати одним із методів маніпуляції, тобто применшення та певну трансформацію форми взаємозв'язків між Україною та Росією. Це певним чином вносить неможливість правильно зрозуміти ситуацію на східній частині України. Також громадянська війна через призму європейської історії, характеризується як крайнє негативне явище, яке доволі сильно лякає звичайних громадян ЄС. Через використання подібних понять, Україну з точки бачення Росії та проросійських ЗМІ в Європі формує враження про крайню нестабільну ситуацію в Україні, що вносить свої корективи в розвиток відносин між ЄС та Україною.

Згідно з опитуванням, проведеним Центром Разумкова у березні 2013 року 8,9% повністю не довіряють українським ЗМІ, 22,6% скоріше не довіряють, 51,4% скоріше довіряють чим ні [5]; у грудні 2014 р., засвідчило такий кредит довіри до ЗМІ: зовсім не довіряли українським ЗМІ 15,3% опитаних, переважно не довіряли 23,9% респондентів [4]; у березні 2015 р., рівень довіри громадян до українських ЗМІ є критично низьким: зовсім не довіряють українським ЗМІ 17% опитаних, переважно не довіряють 26,6% респондентів, що сумарно становить понад 43% громадян [3]. Можна простежити падіння рівня довіри до українських ЗМІ, що негативно впливає сприйняття їх як надійного альтернативного джерела інформації. ЗМІ це

соціальний інститут формування суспільних позицій та інструмент передачі поглядів та позиції політичної влади. Якщо населення України не довіряє вітчизняним засобам масової інформації, то це приводить до певного інформаційного вакууму, через небажання людей до пізнання політичної та економічної ситуації в країні та створює умови для більшої активності іноземних ЗМІ, через передачу їхньої позиції та бачення на ті чи інші події. Існують багато факторів, які сприяють негативному сприйняттю українських ЗМІ суспільством, зокрема існування різних трактувань відносно важливих для держави понять та антипатія народу до власників багатьох центральних теле- та радіо-каналів.

Входження України до Європейського союзу є довгостроковою перспективою, через побоювання ЄС відносно стабільності політичної ситуації в Україні та певним страхом перед РФ. Цілком можна зрозуміти таке побоювання, наприклад в Україні є побоювання відносно територій, які знаходяться під контролем ЛДНР та ДНР, і доволі часто ці території порівнюються з «раковою пухлиною» через певну відсталість даного регіону та консерватизму, який проявляється у небажанні регіону до реформ та різких змін, також існування великого контролю Росії в цій частині. Цей приклад можна перенести і на європейців, які бачать в українських державних органах влади існування великого російського впливу як в економічному секторі так і політичному. А події в Закарпатті грають тільки проти іміджу країни, бо сам факт виникнення свідчить про наявність політичної нестабільності та не здатності влади ефективно опиратися таким підливним діям. А визначення російського сліду в підпалах, також можна рахувати негативним для України. Це дуже погано впливає на країни ЄС та особливо на їхнє населення, хоч у країн ЄС суспільство є більш активним, але також доволі легко піддається на маніпуляції. І чим більше буде таких випадків тим гірше буде для України, також не варто забувати що Україна перебуває тільки на першому етапі входження до ЄС, який може затягнутися на багато років, що також буде в інтересах Росії. Доволі великої шкоди завдало іміджу України як стабільної держави саме українські ЗМІ, в тому числі і центральні телеканали, які у своїх репортажах показували Закарпаття як етнічно-нестабільний регіон, де можуть виникнути різноманітні за масштабом етнічні конфлікти. Частково таку політику ЗМІ відносно питань державного значення, можна пояснити через економічні та політичні інтереси власників засобів масової інформації.

Інститут аналізу пропаганди (СІА) узагальнив прийоми і виділив ряд найпоширеніших методів маніпулювання громадською думкою, які є популярними і в українських та російських ЗМІ [1, с. 280-281]:

- «Визначення». Ідеї, особистості, об'єкти поєднуються з певними характеристиками (позитивними чи негативними залежно від завдань, які ставлять перед собою маніпулятори), які через їх часте повторення засвоюються людьми як очевидні, які не потребують доказів. Скажімо, ідея про те, що в демократичному суспільстві існує плюралізм ЗМІ, хоча насправді, незважаючи на величезну кількість джерел їх походження, усі ЗМІ контролюються великими рекламодавцями й урядами, що простежується і в

українських реаліях, де велика кількість видань позиціонує себе як незалежні, які показують тільки правдиву інформацію, хоча насправді так не є.

- «Підтасовування карт». Можливість і виправданість застосування точної чи неточної, логічної чи нелогічної заяви з метою пробудження цікавості аудиторії і опанування нею. Наприклад, пробудження загального інтересу до складної екологічної ситуації в певному регіоні – формулювання ідеї, яка опановує масами і переконання аудиторії у тому, що для того, аби справитися з проблемою, необхідно «всім скочити в один човен і гребти в один бік», тобто підтримати певний підкинутий рецепт виходу з кризи

- «Перенесення». Прийом за допомогою якого безумовний авторитет певної особи чи політичної сили переноситься на якусь людину, яку потрібно популяризувати. Скажімо, на парламентських виборах 2002 р. в Галичині, де авторитет Віктора Ющенка і виборчого блоку «Наша Україна» був дуже високим, майже всі депутати-мажоритарники, а також кандидати до органів місцевого самоврядування яким вдалося заручитися підтримкою цих політичних сил, перемогли у своїх виборчих округах. Можна навести й інші приклади, коли об'єкт в очах громадськості штучно прив'язується до чогось такого, що сприймається суспільною свідомістю як дуже добре (чи, навпаки, погане): «Сталін – це Ленін сьогодні»; «Саддам Хусейн – арабомовний Гітлер».

- «Підміна». Полягає у використанні позитивних визначень для позначення негативних дій або навпаки. Так, бандитів називають «борцями за свободу», а найманців – добровольцями. Скажімо, війна у Чечні російськими електронними ЗМІ називалася не інакше, як антитерористична операція. Можемо також згадати такі, наприклад, лексичні пари, як «наведення конституційного порядку» і «військова агресія», «захист прав людини» і «точкові бомбардування», «загальнолюдські цінності» і «принципи західної демократії», «запровадження вільного ринку» і «зруйнування вітчизняної економіки». Кожна із цих пар словосполучень може в певному контексті бути синонімічною. Як наслідок – людина судить не про події, а про їх назви; інакше кажучи, інтерпретація починається уже в номінативних, формально нейтральних висловлюваннях

- «Зміщення акцентів». Чудовою ілюстрацією цього прийому може служити відомий радянський анекдот про висвітлення змагання американського і радянського бігунів. Переміг американець. Радянські коментатори повідомили: «Наш спортсмен прибїг другим, американський – передостаннім». Формально все сказано правильно, а насправді слухачів обмануто. Цей прийом дуже часто використовують навіть провідні світові інформативні агентства.

У квітні 2015 р. знаний публіцист, старший науковий співробітник Інституту Legatum П. Померанцев виступив із заявою щодо російської пропаганди, наголосивши, що «Росія намагається переконати світ у тому, що гарантії США щодо колективної безпеки є порожніми, а метою російських ЗМІ є не показати правоту Російської Федерації, а дезорганізувати і деморалізувати Захід». Водночас П. Померанцев зазначив, що «є кілька методів, які допоможуть подолати російську дезінформацію. Зокрема, це захист

інформаційного простору від фейків, поширюваних російськими медіа, сприяння медіа освіченості суспільства, запровадження антикорупційних мереж, підтримка якісної журналістики в Центральній і Східній Європі, підтримка незалежних російських ЗМІ та допомога росіянам з альтернативним баченням своєї країни» [6]. Фактично державні ЗМІ можуть виступати певним міжнародним провокатором, який частково впливає на політичну стабільність регіону країн ЦСЄ.

Також ЗМІ можуть виступати агентом підбурювання населення проти державної політики або правлячої еліти та навпаки.

Цікавим моментом є те, що свідомість людини розвивається повільно, постійно зустрічає перепони на своєму шляху та перебуває на низькому рівні розвитку, а засоби маніпуляції все більш швидше розвиваються, під впливом технологій, тоді виникає ситуація, коли людина фізично не здатна зрозуміти навколишню політичну реальність адекватно та повноцінно, тобто світ розвивається швидше ніж її творець. А одним із головних елементів цієї відсталості є небажання людини розвиватися та прагнення невеликих кругів людей стримувати розвиток більшості, за допомогою ЗМІ, які відволікають людей від реальності та заповнюють життя людини інформацією про життя інших.

1. Дячук Валентина. Комунікативні особливості формування громадської думки в сучасному "артизованому" суспільстві. *Український інформаційний простір*. 2014. № 2. С. 277-288.
2. Корпорація ВВС наполягає, що конфлікт на Донбасі є «громадянською війною» // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/07/2/7073199/?attempt=1>.
3. Соціологічне опитування. Соціальні інституції. Якою мірою Ви їм довіряєте? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1030.
4. Соціологічне опитування. Якою мірою Ви довіряєте наступним державним і недержавним інституціям? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1000
5. Соціологічне опитування. Чи довіряєте Ви ЗМІ України? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://old.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=87.
6. Світ проти кремлівської пропаганди: Mythbusters, бойкот RT та «антиколорадські» наклейки // Тиждень UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/135174>.

Євгеній Лівак,
студент 3 курсу спеціальності «Соціологія» ФСН ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУЧАСНИЙ СТАН РЕЛІГІЙНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Україна – демократична та багатонаціональна держава. Минаючи завали у сфері релігійно-церковного життя, що дісталися у спадок від минулого, держава рухається курсом реального забезпечення свободи совісті – свободи вільного вибору релігії, світогляду, свободи бути віруючим чи вільнодумцем, надання всім конфесіям однакових прав і можливостей. Сфера релігії вже традиційно посідає важливе місце в житті українського суспільства. На нашу думку, українською владою зараз створено сприятливі умови для розвитку й діяльності релігійних організацій, пропаганди релігійних культів та обрядів, проникнення релігійності в усі сфери соціуму. Це можна пояснювати, зокрема, політичними причинами: з відходом від комуністичної ідеології виникає бажання знищити все, що було їй притаманне (атеїзм наприклад), а також знайти заміну даній ідеології.

Звідси влада вважає за необхідне підтримувати релігійні організації, що відображається у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації», інших державно-правових актах, роботі Державного комітету України у справах національностей та релігій, тощо. Також хочу зауважити, що законодавча база на даний момент не є достатньо широкою, деякі аспекти прописані не чітко: зокрема, слабо обмежена діяльність деструктивних культів, не пояснені принципи відокремлення школи від церкви. До вивчення релігійної ситуації в Україні зверталися у своїх роботах та дослідженнях такі вчені філософи та релігієзнавці В. Бондаренко, Є. Дулуман, В. Єленський, М. Закович, А. Карась, А. Колодний, О. Кисельов, Б. Новіков та багато інших. Деякі дослідники орієнтуються відверто на богословські позиції, що на мою думку, не дасть змогу науковцю бути об'єктивним. На сьогоднішній час на теренах України діє 30,67 тис. Релігійних організацій різних церков, конфесій, напрямів та течій. За період 2000 років релігійна мережа збільшилася аж на третину. Зокрема кількість центрів та управлінь церков зросла із 268 на 320, монастирів збільшилось з 250 до 420. Завдяки плідній праці 192 духовних закладів їхня кількість збільшилася у 1,6 рази. Станом на 2016 рік в Україні у релігійних організаціях задіяно, 29441 священнослужителів, з яких 773 іноземці, значна частина служителів має вищу середню освіту.

Якщо брати до уваги результати моніторингу, який був проведений Українським центром політичних та економічних досліджень імені О. Разумкова, можна говорити, що рівень релігійності українців протягом 2000-2007 років залишався приблизно стабільним. Так, у 2000 р. визнали себе віруючими 57,8% громадян, у 2004 р. - 60,2%, а у 2007 р. – 59%; невіруючими – 11,9%, 10,7% і 9,6% відповідно.

Якщо порівнювати 2000 р. і 2007 р. то регіональні особливості стану релігійності суспільства мало чим відрізнялися. Так, регіоном з найвищою

активністю релігійно-церковного життя і насиченістю релігійними організаціями залишається Західна Україна, де віруючими вважають себе абсолютна більшість (89,6%) опитаних, у (2000 р. – 87,9%), діє найбільша кількість монастирів в Україні (53,6%), духовних навчальних закладів (42%), та найчисельніша мережа громад віруючих (близько 44 %); найнижчий – Схід (47,8%). Релігійна мережа в Україні станом на 1 січня 2014 р. представлена віросповідними напрямками, в межах яких діє 36500 релігійних організацій, в тому числі 85 центрів та 290 управлінь, 35013 релігійних громад (справами церкви опікується 30880 священнослужителів), 471 монастир (чернечий послух несуть 6769 ченців), 360 місій, 80 братств, 201 духовний навчальний заклад (навчається 1975 слухачів), 12899 недільних шкіл. Зростає видання церковних друкованих засобів масової інформації, нині їх кількість складає 390 одиниць. Для богослужінь релігійні організації використовують 23495 культових та пристосованих під молитовні приміщень.

Дослідження темпів зростання кількості церковно-релігійних інституцій свідчить, що розширення релігійної мережі за останні три роки набуло усталеного характеру і перебуває у межах 2 %. За цей час мережа релігійних організацій зросла на 1,8 %. Аналіз поширення релігійних конфесій, течій і напрямів, кількісних показників релігійних громад демонструє вирівнювання їх чисельності в різних регіонах країни. Так, якщо на початок 2009 р. у Західному регіоні (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області) діяло 11541 первинний осередок віруючих (34,9% від загальної кількості громад), то на 1 січня 2014 р. – 11937 (або на 3,4 % більше). У цьому регіоні фактично створена інституційна мережа конфесійно-церковних організацій достатня для задоволення релігійних потреб віруючих. Другим за чисельністю релігійних організацій є Центральний регіон (Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області та м. Київ), де кількість первинних осередків віруючих проти 12045 на початок 2014 р. зросла на 7,3 % і становить 12928 парафій, що дорівнює 36,9 % від загальної кількості релігійних громад.

У Південно-Східному регіоні (Автономна Республіка Крим, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська обл. та м. Севастополь) загальна кількість релігійних осередків складала 9497 одиниць (28,7 % від загального) [1].

Таким чином, на сьогодні утворено мережу релігійних організацій достатню для задоволення релігійних потреб віруючих. Динаміка зростання інституційної мережі свідчить про вичерпність екстенсивного розвитку релігійного середовища. Випереджаючими темпами, порівняно з традиційними церквами, зростає кількість протестантських та неорелігійних організацій, водночас зберігається історично-притаманне домінування православ'я.

Отже, проаналізувавши релігійну ситуацію в сучасній Україні, можна зробити наступні висновки:

- на сьогоднішній час в Україні існують досить сприятливі умови для розвитку релігійних організацій, але це має як позитивні так і негативні наслідки:

стрімко розвиваються антинаукові та псевдонаукові дослідження, що породжує науковий і навіть не релігійний світогляд, а міфологічний в якому немає місця ні науці ні здоровому глузду;

- стрімко та бурхливо розвиваються протестантські релігійні організації, серед яких існують відверто деструктивні організації. В сучасній Україні існує тенденція підміни поняття «духовність» поняттям «релігійність», які не є тотожними. Тобто, у поняттях виховання моральності людини мають працювати і релігійні організації, й інші соціальні інститути;
- релігійні організації беруть активну участь в громадських рухах, ведуть плідну співпрацю з громадськими організаціями у соціальних питаннях, зокрема: волонтерство, допомога дітям, які позбавлені батьківської опіки, людям похилого віку, благодійництвом;
- релігію часто використовують у власних корисливих політичних, фінансових та інших інтересах представники правлячих кланів. Для вирішення цих проблем потрібно підвищувати освіту населення, виховуючи толерантність до тих, хто думає інакше;
- ідеологічний та релігійний плюралізм, свобода слова – необхідні умови розбудови громадянського суспільства, тому існування великої кількості релігій і конфесій в Україні є нормальним явищем. Із соціально-правової точки зору усі вони мають бути рівними, взаємодіяти з органами державної влади, вести активний діалог між собою, а із духовної точки зору людина має в приватному порядку усвідомлювати свою позицію щодо релігійності, виходячи зі своїх переконань, власної совісті, сумління, тощо.

1. Ставрянтні С. С. Аналіз релігійної ситуації в сучасній Україні. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. Випуск 3. 2010.
2. Андрущенко В.П. Нова парадигма. *Філософія, Політологія, Соціологія*. Вип. 91. Київ: Видавн. ім. М. Драгоманова, 2009.
3. Жоль К. К. Соціологія : навч. посібн. Київ : «Либідь», 2005.

Інгрід Мацко,
студентка 3 курсу спеціальності «Політологія» ФСН ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»

КОРУПЦІЯ ЯК ПОЛІТИЧНА ПРАКТИКА В УКРАЇНІ

Багато в чому корупція стає визначальною характеристикою 21 століття. Корупція шкодить життю у різний спосіб. Адже «корупція – багатогранне поняття, що включає в собі безліч аспектів економічного, правового, політичного характерів. Тому важливо відзначити, що до визначення корупції існує різноманіття підходів» [1, с. 33].

Багато хто з дослідників називають це явище кримінологічним, хоча є і така точка зору, що «корупція – поняття не стільки правове, скільки соціальне і моральне» [3, с. 293]. У загальному вигляді корупцію можна визначити як соціальне явище, яке охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування.

Сутність корупції полягає у тому, що вона має соціальну обумовленість, впливає на всі сфери суспільного життя, відзначається транснаціональним характером, економічними, політичними, правовими, психологічними та моральними.

На жаль, корупція має набагато більший прихований та інваріантний характер і далеко не завжди є очевидною для пересічного громадянина. Небезпечність корупції пов'язана, насамперед, з тим, що вона призводить до принципових ціннісних зсувів у системі «засіб-ціль». В демократичній державі досягнення стратегічних і тактичних політичних цілей у системі державно-правових відносин передбачає застосування певних нормативно визначених засобів. Корупція призводить як до застосування не передбачених законом засобів, так і до переслідування корисливих (особистих, групових, кланових) цілей. Більше того, часто осуду піддається не сам факт корисливої мотивації, а спосіб його здійснення (наприклад, пряме втручання у компетенцію того чи іншого суб'єкта політики або брутальний тиск на політичних опонентів). Отримані в результаті корупції дивіденди, якщо їй піддаються осуду, то переважно з погляду цінностей суспільної моралі, демократії та правової держави, а не з позицій кримінального кодексу.

Неможливо усвідомити масштаби корупції в Україні без розуміння чотирьох характеристик радянського суспільства, що й досі її переслідують. А саме: моральна деградація суспільства; віртуальність, тобто систематичне вдавання, ніби речі є не такими, як насправді; соціальна атомізація; фундаментальна деформація радянської правової системи, в якій практично не діяв принцип верховенства права.

Дуже часто лунають заяви про поборення та винищення корупції в Україні. Корупція є у всіх країнах та суспільствах. Тому відмінність пролягає не між

тими, де вона є, а де – немає, а радше між країнами з системною та епізодичною корумпованістю. Усі країни можна розмістити на уявній шкалі корупції. Ті країни, де корупція дуже поширена, а суспільство вважає її «нормальною» або неминучою, де не прикладається реальних зусиль до протидії корупції і немає правоохоронних установ, які мали б бажання та можливість її розслідувати й карати, розташовані в самому кінці шкали з боку системної корумпованості. І навпаки: там, де корупція буває нечасто, а суспільство сприймає її як ненормальне явище, де працюють правила, процедури та механізми запобігання корупції і функціонують ефективні правоохоронні органи, готові її розслідувати й карати, – такі країни на протилежному краю шкали з боку епізодичної корумпованості. І Україні варто почати активний рух по шкалі від системної корупції до епізодичної.

Щоб насправді зменшити рівень корупції, треба одночасно вживати заходів у трьох сферах: правоохоронні органи; ставлення суспільства; економічні стимули та стримуючі фактори. Рішення мають прийматися з урахуванням усіх трьох сфер, інакше будь-яка кампанія зі зменшенню рівня корупції зазнає невдачі.

Кожен в Україні повинен зробити свій посильний внесок; кожен державний службовець, починаючи від президента, суддів, прокурорів і далі аж до найменшого місцевого рівня, кожен житель України та кожне діюче на її території підприємство мусять сприяти зменшенню рівня корупції, інакше нічого не зміниться. Боротьба з корупцією була одним із, а можливо й головним мотивуючим фактором Євромайдану і має залишатися пріоритетним завданням. Кожен повинен не тільки відмовлятися від побутової корупції, а й вимагати від політичних лідерів, щоб ті контролювали корупцію у вищих шаблях, а також створили нарешті ефективну правоохоронну систему й сприяли її роботі.

Американський досвід є свідченням того, як можна досягти прогресу в боротьбі з корупцією в сучасних суспільствах. «Реформа – це завжди питання політики. Вона потребує формування широкої коаліції груп, які виступають проти системи корумпованих політиків» [2, с. 221]. Низова активність на користь реформ може виникнути спонтанно, але без доброго лідерства та організації такі настрої не спричинять змін. Реформа також має соціально-економічну основу: часто економічне зростання продукує нові класи і групи, які хочуть більш сучасної політики.

1. Гамбета Д. Корупція: аналітична мапа. *Політична корупція перехідної доби*; пер. з англ. К. : Вид.-во «К. І. С.», 2004. С. 21–50.
2. Генкіс Е. Корупційні ігри, 1945–1999 доби. *Політична корупція перехідної доби*; пер. з англ. К. : Видавництво «К. І. С.», 2004. С. 214 – 229.
3. Журавський В. Корупція в Україні – не політика / В. Журавський, М. Михальченко, О. Михальченко / НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. К. : Фенікс, 2007. 408 с.
4. Зелена книга державної політики: корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатийта ін. / за ред. Ю. Г. Кальниша. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2010. 88 с.
5. Камлик М. Корупція в Україні. К. : Знання, 1998. 186 с.

Анатолій Мишко,
студент 4 курсу спеціальності «Політологія» ФСН ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ФІНЛЯНДІЯ ТА ЄС

XXI століття для України - це час суттєвої трансформації соціально-політичної сфери суспільства, в ході якого формується його інституційна система. Для становлення України як суверенної і незалежної демократичної, соціальної, правової держави та забезпечення виконання поставлених державою і суспільством завдань необхідно враховувати здобутки зарубіжного досвіду, і, зокрема, становлення та розвиток відносин з міжнародними організаціями.

Для нашого дослідження ми обрали становлення та розвиток відносин з міжнародними організаціями Фінляндії – країни, яка стабільно посідає топові позиції у рейтингах Transparency International та Freedom House, правової держави, яку часто ставлять в приклад як країну з міцними демократичними традиціями, найкращим рівнем представництва жінок у парламенті, високою виборчою активністю громадян, стабільними виборчими інститутами. В країні надається велике значення вирішенню складних проблем мирним шляхом за рахунок парламентаризму. Це помітно в прагненні до консенсусу і компромісів.

Актуальність нашого дослідження полягає у вивченні досвіду становлення відносин Фінляндії з міжнародними організаціями, зокрема з ЄС, та осмисленні його використання при встановленні відносин України з міжнародними організаціями.

Метою дослідження є комплексний аналіз та теоретичне узагальнення досвіду становлення та розвитку відносин Фінляндії з міжнародними організаціями, зокрема з ЄС.

Ступінь наукового вивчення проблеми. На нашу думку, відносини Фінляндії та ЄС недостатньо досліджені українськими науковцями. Серед дослідників, які, вивчаючи політичні системи зарубіжних країн, аналізували деякі окремі аспекти відносин Фінляндії з міжнародними організаціями, можна виділити Я. Бурдяка та А. Романюка. Найбільш ґрунтовними роботами по темі нашого дослідження можна вважати роботи фінських політологів Х Джакобсена, Дж. Джокела та Т. Рауніо.

На нашу думку, неможливо аналізувати членство Фінляндії в Європейському Союзі відокремлено від Європейської економічної зони. Пропозиція президента Єврокомісії Ж. Делора в 1989 році країнам Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) щодо створення Європейської економічної зони (ЄЕЗ) здавалася ідеальним рішенням для Фінляндії, так як давала країні можливість приєднатися до внутрішнього ринку Європи, який базується на кооперативних структурах, на рівних умовах, не вдаючись до широкої політичної інтеграції. З економічної точки зору, на думку Дж. Стора, необхідне рішення було запропоновано відповідно до міжнародного статусу Фінляндії [12].

Слід зазначити, що переговори по ЄЕЗ почалися, але вони просувались важко, неодноразово відкладались терміни, як через країни ЄАВТ, так і через країни Європейської Спільноти (ЄС). В ході переговорів Австрія і Швеція подали заявки на вступ до ЄС в 1990 і 1991 роках відповідно. В Фінляндії також поділяли думку, що угода ЄЕЗ відповідала інтересам країни, і Фінляндія наполегливо працювала, щоб завершити переговори.

В той же час ситуація в Європі змінювалась. В Центральній Європі все сильніше поширювалися вітри свободи. Призначений навесні 1991 року уряд Еско Ахо залишив альтернативи інтеграції відкритими. Це було зміною в порівнянні з минулим: членство в ЄС більше не виключалось. Радянський Союз почав розпадатися, спроба державного перевороту в серпні 1991 року зазнала невдачі і посилила процес розпаду. Президент М. Койвісто підтримував вступ до ЄЕС. Настав час прийняття рішення щодо подання заявки на членство, що було зроблено в кінці року і офіційно оголошено в березні 1992 року. Фінляндія почала переговори про вступ до Європейської економічної спільноти разом з Австрією та Швецією 1 лютого 1993 року.

Європейська Спільнота (ЄС) була перетворена в Європейський Союз у листопаді 1993 року, коли набув чинності Маастрихтський договір. До договору входили положення про розробку спільної зовнішньої та безпекової політики, про підготовку до третього етапу Економічного та валютного союзу та про створення зони свободи, безпеки та справедливості. Результат референдуму, який відбувся в жовтні 1994 року, був передбачуваним: 57% населення проголосували за членство в ЄС [12].

В результаті розширення ЄС у 1995 році до нього приєдналися Австрія, Фінляндія та Швеція. Це було четвертим розширенням ЄС і набуло чинності 1 січня того ж року. Усі ці держави були колишніми членами Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) і традиційно менш зацікавленими в приєднанні до ЄС, ніж інші європейські країни. Слід зауважити, що Норвегія домовилась про приєднання разом з іншими трьома державами, але після підписання цього договору, членство було відхилено норвезькими виборцями на національному референдумі 1994 року.

В результаті розширення 1995 року був створений Північний блок. Швеція та Фінляндія підтримали Данію в питаннях захисту навколишнього середовища та прав людини, і країни Північної Європи також закликали до членства в ЄС країни Балтії. Будучи чистими вкладниками до бюджету ЄС, вони також підтримали проведення реформи бюджету. До розширення 1995 року ЄС мав десять мов для укладання договорів: датську, голландську, англійську, французьку, німецьку, грецьку, ірландську, італійську, португальську та іспанську, до яких з огляду на розширення 1995 року, було додано дві нові офіційні мови - шведську (офіційну мову Швеції та Фінляндії) та фінську [5].

В Європейському Союзі існувало два рівних керівних органа: Рада міністрів, яка представляла держави-члени, та Європейський парламент, що представляв громадян. Європейська Комісія залишалася єдиним органом, здатним ініціювати законодавство.

Реформи мали велике значення для Фінляндії. Протягом кількох років Фінляндія перейшла від статусу країни на межі Європи до членства в Європейському Союзі, країни, яка бере участь у прийнятті рішень. Фіни почали ретельно вивчати історію ЄС, діяльність установ, процедури прийняття рішень та роль маленьких держав-членів ЄС.

Країна вирішила стати активною, конструктивною, прагматичною та орієнтованою на результат країною-членом. Особливе значення надавалося зміцненню інституційної структури та, зокрема, центральній ролі Комісії. Важливо було діяти на основі співпраці: Комісія робить пропозиції, а Рада і Парламент приймають рішення щодо них спочатку окремо, а потім разом. Фіни хотіли відійти від міждержавної співпраці, в якій думка більших держав-членів мала найбільшу вагу.

Після того, як Маастрихтський договір набув чинності, було скликано нову міждержавну конференцію. Фінляндія взяла участь у процесі реформ як повноправний член, і висловила за збільшення повноважень Європейського Союзу, розширення мажоритарного голосування та посилення спільної зовнішньої політики та політики безпеки. У 1997 році робота, завершена з прийняттям Амстердамського договору, дала певні гарантії, що в подальшому голос Фінляндії буде почутий в ЄС.

Слід підкреслити, що членство в ЄС все ще залишалося непопулярним на внутрішній арені, тодішня ЄЕС також не зацікавилася ще одним розширенням. ЄЕС почала працювати над створенням єдиної валюти, і не хотіла, щоб інше розширення відвернуло їх увагу від цього проекту. Президент Єврокомісії Жак Делор запропонував Європейському економічному простору надати доступ ЄАВТ до внутрішнього ринку ЄС без повного членства, за умови, що вони не будуть брати участь у створенні законодавства ЄС.

Проте, під час наступних переговорів щодо внесення змін до Договору про заснування ситуація змінилася. У 2000 році Рада Європи майже виключно обговорювала питання, що регулюють владні відносини між державами-членами, зокрема, кількість голосів у Раді Міністрів та розподіл місць у Європейському Парламенті. У такій ситуації провідну роль відігравали великі держави-члени. Фінляндія та інші малі держави-члени повинні були іти на компроміс для досягнення своїх цілей. Коли через декілька років обговорювався Конституційний договір, Фінляндія та інші малі країни-члени продовжили реформи з позиції оборони. Первинний ентузіазм Фінляндії щодо інтеграції був принаймні частково заміщений обережністю.

На нашу думку, Маастрихтський договір проклав шлях до третього етапу Європейського економічного та валютного союзу (ЄВС). У 1999 році Фінляндія ввійшла до складу єврозони серед першої групи держав-членів, а в 2002 році ввела нові монети та банкноти. Однак, навіть зараз ще обговорюється питання – чи не слід було провести референдум стосовно вступу до єврозони. Уряд, очолюваний прем'єр-міністром Пааво Ліппоненом, вважав, що референдум 1994 року підтримав як розвиток ЄС, так і приєднання Фінляндії до єврозони. Парламент зрештою прийняв позитивне рішення про членство

Слід підкреслити, що порівняно з іншими державами-членами, економіка

Фінляндії була більш нестабільною, адже з часу попередньої девальвації не пройшло і десяти років. Структура експорту країни як і раніше була односторонньою, хоча успіх Nokia змінював цю ситуацію. Було висловлено побоювання, що циклічні економічні коливання сильно та непропорційно вдарять по Фінляндії. Незважаючи на ці страхи, фінський перехід до євро почався позитивно: економіка почала зростати, а інфляція залишалася під контролем.

Побоювання почалися, коли Франція та Німеччина порушили положення про дефіцит бюджету на основі стабільності та зростання на початку 2000-х років. Порушення правил, які були узгоджені колективно, було неочікуваним для Фінляндії, але Німеччина мала вибирати між короткочасними порушеннями та далекосяжними структурними реформами. В цілому, Німеччина сприяла стабільності економіки континенту.

Найбільш важким для Фінляндії став 2008 рік, коли настала світова фінансова криза. Криза, що розпочалася в США, завдала серйозний удар по Фінляндії: у 2009 році валовий внутрішній продукт скоротився на 8% [12]. У зв'язку з кризою євро та повільним розвитком структурних реформ, економіка Фінляндії зробила крок назад.

Під час кризи євро Фінляндія намагалася підкреслити, що рішення, що приймаються, повинні бути дотримані, і що слова та дії інших країн повинні бути вартими довіри. Однак, спільні рішення ігнорувались у зв'язку з неконтрольованим зростанням боргів у деяких країнах єврозони. Зокрема, політика Греції порушила довіру між країнами єврозони. Критика зростала, особливо в Німеччині, Нідерландах та Фінляндії, а також в інших країнах єврозони.

Труднощі поширилися з Греції до Ірландії, Португалії та Іспанії. Лідери держав-членів та міністри фінансів неодноразово зустрічалися з метою виправлення ситуації. Незважаючи на пакети фінансової допомоги, поліпшення економічної координації, регулювання фінансових ринків та встановлення брендмауера, ринок не можна було заспокоїти. Зони євро опинилися в глибокій кризі, і жоден із заходів не був достатньо ефективним або своєчасним. Північні держави єврозони наголосили на важливості жорсткого економічного контролю, а південні підкреслили спільну відповідальність та солідарність.

Найгірший період кризи євро співпав у Фінляндії з парламентськими виборами весною 2011 року. Популістські сили змогли використати цю проблему у виборчій кампанії. Формування нового уряду в цій складній ситуації стало можливим лише за рахунок посилення позиції Фінляндії. В якості передумови для участі в пакеті допомоги вимагались гарантії з Греції та Іспанії. Це був найважчий період членства для Фінляндії.

Ситуація, нарешті, стабілізувалася після прийняття рішень Європейською Радою та заявою Європейського центрального банку, який взяв на себе остаточну відповідальність у 2012 році. Парадокс полягав у тому, що, згідно з опитуваннями громадської думки, підтримка євро фінами залишалась стабільною, досягаючи показників кращих країн єврозони. Те саме стосувалося і підтримки Фінляндією членства в ЄС.

Президент М. Койвісто зазначав, що вступ до Європейського Союзу пов'язаний з політикою безпеки, адже членство дозволяє країні об'єднатися з західними країнами. Для фінів було досить дивно, що не було належного обговорення зовнішньої та безпекової політики. Основна дискусія була з приводу того, як Фінляндія буде діяти в ситуації, коли конфліктують інтереси Росії та Європейського Союзу. Деякі люди вважали за необхідне мати юридично закріплену гарантію безпеки у таких ситуаціях. Нічого подібного не було запропоновано.

Слід підкреслити, що як член ЄС, Фінляндія негайно розпочала просувати питання, пов'язані з посиленням спільної зовнішньої політики, політики безпеки та розробки більш ефективних механізмів прийняття рішень.

На нашу думку, останнім часом ЄС опинився в складній ситуації. Росія окупувала і приєднала Кримський півострів, нехтуючи міжнародним правом. Крім того, Росія безпосередньо і опосередковано викликала стан війни на Сході України своїми діями, що приносить великі страждання місцевому населенню. У відповідь на ці дії ЄС ввів одностайні санкції проти Росії. Як і інші держави-члени, Фінляндія підтримує політику та санкції ЄС. Хоча рішення ЄС було одностайним, між державами-членами існують певні розбіжності. Фінляндія підтримує більшість, визнаючи верховенство міжнародного права, право на самовизначення всіх держав та недоторканність кордонів та інших цінностей, які об'єднують країни.

Будучи членом ЄС, Фінляндія змінила свій статус від чистого одержувача до чистого вкладника. Це означає, що Фінляндія платить більше внесків, ніж отримує підтримку [4].

Через рік після голосування Brexit консолідація Європейського Союзу стала основним пріоритетом для Фінляндії. Brexit сприймається як послаблення єдності Європи. Оскільки Фінляндія не є членом НАТО, вона прагне продовжити оборонне співробітництво з Великобританією після голосування "Брексіт". В даний час країна прагне зміцнити оборонну спроможність ЄС, хоча вона і скептично ставиться до деяких запропонованих реформ в євроні. Окрім посилення європейської оборонної спроможності, зростає роль ЄС у вирішенні гібридних та кібер-загроз. Не дивно, що консолідація ЄС є ключовим пріоритетом для Фінляндії. Слід відмітити, що якщо у березні 2016 року 43% фінів підтримали референдум, то, згідно з недавнім опитуванням в липні 2017 року, після голосування "Брексіт" лише 22% все ще хотіли проводити його [10]. Фіни усвідомлюють, що вони втратять союзника, коли Великобританія вийде з ЄС, і побоюються жорсткого Brexit, що зменшить майбутню співпрацю між двома країнами.

Прем'єр-міністр Фінляндії Ю. Сіпіля вважає, що Brexit ускладнює ситуацію, оскільки Великобританія є чистим учасником бюджету ЄС. Вихід Великобританії з ЄС мав скоротити річний внесок приблизно на 19 млрд. євро, що дозволило б залишити розрив у розмірі приблизно 11 млрд. євро в рік за чистими показниками. Поточний бюджет ЄС становить близько 1000 мільярдів євро протягом семирічного періоду, або приблизно один відсоток валового національного доходу (ВНД) держав-членів. Тепер Фінляндія вкладає близько 2

млрд. євро у бюджет ЄС і отримує приблизно 1,5 млрд. євро, що робить Фінляндію країною з чистим внеском. Проте, на його думку, підхід бухгалтера - це неправильний шлях розвитку ЄС. Фінляндія отримує великі переваги від єдиного ринку та спільної торгової політики ЄСБ і англійці позбудуться цих переваг. Покращення цільового призначення коштів, на думку прем'єр-міністра, допоможе покращити Європу [11].

Можливе також зменшення розміру Європейського парламенту, в якому пропонують перерозподілити 27 із 73 місць Великобританії для інших держав-членів, при чому Фінляндія отримає одне додаткове місце. Європейська Рада повинна прийняти одностайне рішення щодо пропозиції перерозподілу місць у Парламенті, і тоді Європейський Парламент дасть свою остаточну згоду.

Нещодавня пропозиція про те, що ЄС може рухатись до дедалі більш диференційованого або багатошвидкісного Союзу, отримала підтримку у Фінляндії, але, разом з тим, викликала дебати в країні. Уряд підкреслив необхідність зміцнення єдності ЄС, незважаючи на глибокі політичні розмежування між державами-членами через кризи останніх років. Слід підкреслити, що Фінляндія є єдиним членом Північної Європи, яка прийняла Євро. Якщо розділювальна лінія між "євро входом" та "виходом" (euro 'ins' and 'outs') ще більше поглибитись, це також може вплинути на потенціал подальшої співпраці Північної Європи у справах ЄС. Проте, співпраця в Північній Європі була розглянута як одна з потенційних відповідей на зміну політичної динаміки в ЄС, спричиненої Brexit.

«Середньострокова політика» уряду, спрямована на помірковані реформи в ЄС, також пов'язана з непростим компромісом, який існує між проєвропейськими та поміркованими євроскептичними силами в уряді. Цей підхід був підданий критиці в політичних та публічних дебатах. Стверджується, що диференціація у нинішньому ЄС має поглиблюватись, і Фінляндія не повинна вагатись щодо проведення політики інтеграційної та конструктивної взаємодії з ЄС та її основними проектами, забезпечивши собі місце в центрі уваги ЄС.

Слід підкреслити, що під час головування Фінляндії в 2019 році в Хельсінкі відбудуться шість неофіційних зустрічей міністрів та десятки зустрічей чиновників. Відповідно до практики президентства, Фінляндія проведе всі зустрічі у столиці.

Ми підтримуємо думку фінських політологів, що переважна більшість країн ЄС вирішила свою політику безпеки шляхом вступу до НАТО, що частково сповільнило розвиток політики безпеки та оборони ЄС.

1. Бурдяк Я. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів: монографія / Бурдяк В.І., Ротар Н.Ю. Чернівці: Рута, 2004. 328 с.
2. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 393 с.
3. Фінляндія закликає ЄС до участі у миротворчих місіях в Україні *Українська правда*. 2018. 28.02 .
4. Elections to the European Parliament[Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://europarlamenti.info/en/elections/>

5. Enlargement of the European Union (1995) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/1995_enlargement_of_the_European_Union
6. Finland in the European Union [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://vnk.fi/en/finland-in-the-european-union>
7. Finland and the EU. In and happy//The Economist. - Oct., 9th 1997. – Helsinki [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.economist.com/node/102291>
8. Finland's involvement in the EU [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://europa-parlamentti.info/en/decision-making/Finland-involvement-in-the-EU/Finland's EU policy. Finland to hold EU ministerial meetings in Finlandia Hall](http://europa-parlamentti.info/en/decision-making/Finland-involvement-in-the-EU/Finland's_EU_policy.Finland_to_hold_EU_ministerial_meetings_in_Finlandia_Hall) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 27.3.2018 10.41 http://vnk.fi/en/article/-/asset_publisher/tp-utva-linjasi-kansalliset-toimet-salisburyn-hermomyrkkyiskun-johdosta
9. Jacobsen H. With EU membership, Finland finally punches above its weight/Jacobsen H. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euractiv.com/section/eu-priorities-2020/news/with-eu-membership-finland-finally-punches-above-its-weight/>
10. Jokela J. Losing an ally in the EU: the view on Brexit from Finland/ Jokela J. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.lse.ac.uk/brexit/2017/07/26/losing-an-ally-in-the-eu-the-view-on-brexit-from-finland/>
11. Sipilä J.: EU must look to the future. Commitment to common objectives and shared values is needed from the EU Member States for Europe to achieve more//News, 2/23/2018/ Sipilä J. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finland.eu/public/default.aspx?contentid=372366&nodeid=35742&culture=en-US>
12. Store J. EU Membership Has Been Good for Finland. DiplomaatiaNo. 137/138 • February 2015, Nordic-Baltic Region, European Union/ Store J. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.diplomaatia.ee/en/author/jan-store/>
13. The second domino? Finland issues dire Brexit warning to EU: 'It is UNBEARABLE [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.express.co.uk/news/world/909517/brexit-finland-european-union-eu-budget-uk-Sampo-Terho>

*Катерина Натуркач,
студентка 4 курсу спеціальності «Політологія» ФСН ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»*

ВПЛИВ ІДЕОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ НА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО (НА ПРИКЛАДІ ДВОПАРТІЙНОЇ ТА БАГАТОПАРТІЙНИХ СИСТЕМ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ, ФРАНЦІЇ ТА ШВЕЦІЇ)

1. Двопартійна система Великобританії. Великобританія - це держава з розвиненими проявами політичного та ідеологічного плюралізму, хоча там і немає розгалуженого кодифікованого законодавства про політичні партії. У країні споконвіку утвердилась двопартійна політична система. Вона заснована на конкуренції і взаємодії консервативної і лейбористської політичних партій. На загальнонаціональному рівні діє близько 10 партій, але панівними виступають консерватори і лейбористи. Розглянемо детальніше дані дві політичні партії.

Важливе місце в суспільно-політичному житті займає Лейбористська партія (лівоцентристська соціал-демократична організація з багатою історією). Лейбористи захищають інтереси також дрібних підприємців, і службовців, тобто їх ще можна назвати народною політичною організацією, розсовуючи соціальні бар'єри та стереотипи. Ідейно-теоретична основа партії - ідеологія демократичного соціалізму. Лейбористська партія прийшла до влади, завоювавши більшість у парламенті. На травневих виборах у палату громад 2005 р. Лейбористська партія, здобувши переконливу перемогу, дала можливість прем'єр-міністру Т. Блеру стати главою британського уряду в третій раз (з 2007 р. - прем'єр-міністром є Р. Браун) [19, с. 43-44]. Протягом всієї історії були різні шляхи утвердження соціалістичної ідеології, частіше - як у Німеччині або Росії - шляхом революції, війни і крові. Лейбористська партія у Великобританії перемагала безкровно, без будь-яких потрясінь органічно вписувалася в систему демократії, що існувала в країні. У неї була вже невелика практика управління державою.

Перейдемо до головних опонентів Лейбористської партії – консерваторів (архаїчний прототип – «Торі»). Дана партія в минулому столітті стояла у влади частіше і більш тривалий період, ніж яка-небудь інша, та була пов'язана з такими відомими іменами як Уїнстон Черчіль, та Маргарет Тетчер. Спочатку Консервативна партія висловлювала інтереси великих землевласників та духовенства, а потім і широких кіл буржуазії. Вона проповідує традиційні правоконсервативні ідеали та цінності. З моменту заснування консервативна партія Великобританії захищала інтереси аристократів і буржуазію як фінансову, так і промислову, які поступово вийшли з-під опіки ліберальної партії. Консерватори навіть мали можливість час від часу самостійно формувати уряд, настільки ця партія була популярна [3, с. 260]. Нині, Консервативна партія Великобританії традиційно популярна серед багатих

верств населення та у аристократів, її ряди формуються з членів вищих військових, духовенства, вельми заможних депутатів і чиновників.

Третьою за величиною політичною партією Великобританії є Партія ліберальних демократів (архаїчним прототипом даної партії є партія «Вігів»). Дана партія не є такою впливовою як попередні дві. Також варто відзначити ще одну, менш потужну політичну партію – Соціал-демократичну партію, яка відкололася від лейбористської; Маленькі та маловпливові Комуністичну, та Соціалістичну робітничу партії. За підсумками парламентських виборів 2010 р. ні одна з партій не має більшості в палаті громад і не має можливості сформувати однопартійний уряд, що вимагає від провідних політичних сил проведення складних переговорів з метою створення коаліції [21, с. 20].

Отже, Великобританія – країна з унікальною двопартійною системою. При владі перебувають дві опонуючі політичні партії: Лейбористська та Консерваторська. Обидві партії мають яскраво виражену ідеологічну основу: консерватизм, та соціал-демократизм. Консерватори захищають інтереси середніх та вищих кіл населення, в той час, як, лейбористи захищають інтереси дрібних кіл населення.

2. Багатопартійна система Франції. Франція разом з Великобританією, є батьківщиною сучасних політичних партій і має вікові традиції плюралізму і вільнодумства. У післявоєнний період у політичному житті країни конкурували дві основні політичні доктрини: голлістська і соціалістична, інституційними провідниками яких відповідно були правоцентристські політичні організації і соціалістична партія. Продовжувачем голлістських традицій, а саме заснованого Шарлем де Голлем в 1947 р. громадського руху "Об'єднання французького народу", став створений найближчими соратниками генерала в 1958 р. "Союз демократів на захист Республіки" (назва організації неодноразово змінювалося) [3, с. 67]. Ідеологічним і політичним спадкоємцем "Союзу демократів на захист Республіки" вважається «Об'єднання на підтримку Республіки» (виходила з традиційних ліберальних цінностей, виступала за прискорену європейську інтеграцію при врахуванні інтересів Франції).

Програма "Союзу за народний рух" передбачає послідовне здійснення таких неоліберальних заходів: приватизація; перетворення сектора громадських послуг; реформи пенсійної системи; система соціальних допомог; прогресивна система освіти та наукових досліджень; радикальне обмеження незаконної міграції.

Наступною розглянемо «Соціалістичну партію». Дана партія є однією з найстаріших політичних партій, вона веде своє походження від «Французької секції Робочого Інтернаціоналу». Практично до кінця 50-х рр. соціалістичні організації відігравали помітну роль у житті країни. Традиційно партія виступає з лівих позицій за соціалістичне і демократичне перетворення суспільства, висловлюючи погляди інтелігенції, та студентської молоді. Оновлена Французька соціалістична партія (ФСП) була створена в 1971 р. на базі об'єднання ряду невеликих соціал-демократичних організацій під керівництвом Франсуа Міттерана (1916-1996). ФСП виступає під гаслами демократичного соціалізму, за справедливий розподіл під контролем держави виробленого

суспільного продукту, в захист осіб найманої праці і дрібних підприємців [8, с.53].

Таким чином, переходимо до наступної політичної сили – «Національний фронт». Ця політична партія стоїть на засадах французького націоналізму. Дана партія вважається третьою за потужністю політичною силою в державі. Завдяки успіхам в середині 1980-х рр. Національний фронт зміцнів і організаційно та фінансово. Партію почали підтримувати відомі та впливові у Франції особи, було налагоджено процес управління. Велика увага приділялась ідеологічній роботі та комунікації з громадськістю. Зокрема, для роботи над ціннісними продуктами було засновано аналітичні центри, до яких долучались науковці та інтелігенція [8, с. 88].

У парламенті до 2012р. переважали праві партії - "Союз за народний рух" (Н. Саркозі) і "Новий центр", яка утворилася з колишніх членів "Союзу за французьку демократію". Найвпливовішою опозиційною силою були в цей період соціалісти. На лівому фланзі діє також Французька комуністична партія (ФКП), вона є популярною не тільки серед робітничого класу, але і в середовищі інтелектуалів. Проте, в останні роки посилюються кризові явища в ідеології комуністів. ФКП втрачає свій традиційний електорат і колишній вплив, зменшується членська маса. В цілому комуністи солідаризуються повністю або частково з багатьма соціал-демократичними гаслами (частина комуністів співпрацює з лівими і ліворадикальними організаціями - "Європа екологія - Зелені" (екологічна партія), Новою антикапіталістичною партією, партією "Робоча боротьба" та ін.). У країні існує кілька активних буржуазних і дрібнобуржуазних партій, блоків і рухів - "Центр соціальних демократів", Республіканська партія, Республіканська партія радикалів і радикал-соціалістів, "Союз за французьку демократію", "Демократичний рух" [8, с.123].

3. Багатопартійна система Швеції. Політичні партії відіграють найважливішу політичну роль в Швеції . Партійна система Швеції може бути визначена як система поміркованого плюралізму, що характеризується наявністю від 6 до 8 (високий рівень поляризації партійного спектру, поміркованість (а в деяких і зовсім схожість) своїх політичних програм).

Розглянемо декілька найбільш потужних політичних партій: Соціал-демократична робітничка партія Швеції (виступає за подальше збільшення соціальної відповідальності держави і контроль над розвитком економіки в інтересах усіх верств суспільства). Соціал-демократична робітничка партія Швеції (Sveriges socialdemokratiska arbetareparti). Заснована в 1889 СДРПШ є однією з найстаріших і впливових політичних сил Швеції. Мета партії, як свідчила програма СДРПШ в редакції 1920 року, сформованої під впливом марксизму: «Заснувавши соціалістичну організацію суспільства, згуртувати і політично організувати експлуатовані класи ... завоювати політичну владу таким шляхом і таким чином, які вказує розвиток самого суспільства», - практично досягнута. [13, с.26]. Партія центру. Робить акцент на захист прав людини, навколишнього середовища, розвиток системи соціального забезпечення. Партія центру (Centerpartiet), створена в 1913 (до 1957 - Селянський союз), представляє інтереси сільського населення. Вона була

перейменована для того, щоб підкреслити свою орієнтацію на більш широкі верстви виборців середнього класу [20, с.142]. Християнські демократи. Виступає за зміцнення інституту сім'ї та інші заходи з оздоровлення суспільної атмосфери, розвиток приватного підприємництва. Християнські демократи (Kristedemokraterna), партія утворилася в 1964 році для протидії відомих явищ шведського життя, спровокованим світовою сексуальною революцією. Однак мета християнських демократів не тільки боротьба з негативними наслідками секуляризації, вони також стверджують, що кожна людина унікальна, але в той же час потребує співтоваристві для свого розвитку [20, с.90]. «Зелені». Заснована на базі різноманітних пацифістських, жіночих та ін. Рухів. Виступає за охорону навколишнього середовища, розвиток культури політичної участі, підвищення соціальної справедливості. Треба сказати, що безпосереднім стимулом до консолідації екологічного руху в країні став референдум 1980 року по приводу національної програми розвитку атомної енергетики. У 1998 «зеленим» вдалося отримати 4,5% голосів і 16 місць, що дозволило їм вступити до правлячої коаліції разом з СДРПШ. На виборах 2002 року Зелені зберегли свої позиції, отримавши 4,6% місць [25, с.51]. Отже, особливістю багатопартійної системи Швеції є те, що, не зважаючи на величезну різноманітність політичних партій, кожна з них має чіткі позиції та постулати. Ідеологічні напрями чітко відображені у програмах кожної партії, вони активно дотримуються.

1. Ignazi P. Extreme right parties in Western Europe. Oxford: OUP Oxford, 2006. 310 p.
2. Парламентська система Сполученого Королівства: стислий путівник SystemofParliamentintheUK / TheBritishCouncil. К.: Британська Рада. 24 с.
3. Політична програма Демократичного Руху Франції [Електронний ресурс]: <http://www.sondages-election.com/programmes/programme-modem.htm>
4. Політична програма Партії Зелених [Електронний ресурс]: <https://www.mp.se/om/stadgar>
5. Політична програма Християнсько – демократичної партії Швеції [Електронний ресурс]: http://web.archive.org/web/20130731215837/http://www.kristdemokraterna.se/Global/pdf/stadgar_kristdemokraterna.pdf
6. Програма Консервативної партії Великобританії [Електронний ресурс]: <https://www.conservatives.com/manifesto>
7. Програма Лейбористської партії Великобританії [Електронний ресурс]: <http://www.labour.org.uk/blog/entry/the-labour-party-manifesto-2015>
8. Програма Національного Фронту Франції [Електронний ресурс]: <https://www.frontnational.com/pdf/Programme.pdf>

Юлія Райчинець,
студентка 3 курсу спеціальності «Політологія» ФСН ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПОПУЛІЗМ ЯК ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ: ЗАГРОЗА ЧИ ВИКЛИК ДЕМОКРАТИЧНІЙ СИСТЕМІ

Популізм – це модерна проблема, яка досі вивчається, то й розглядатиметься під специфічною призмою вивченого питання та матеріалу. Популізм – це політична філософія, яка підтримує права та владу людей у боротьбі проти привілейованої еліти. Критики популізму назвали це свого роду таким собі політичним підходом, який прагне порушити існуючий соціальний порядок шляхом закріплення та мобілізації ворожнечі. Популісти можуть потрапити будь-де, починаючи від традиційно лівого до правого політичного спектру політики та часто відображати як буржуазних капіталістів, так і соціалістичних організаторів.

Термін «популізм» походить від латинського «*populus*», що означає «народ», міцне з'єднання з самою демократією. Можна припустити, що де демократія, там популізм. Популізм виникає через відсутність балансової держави між двома факторами: ліберальним конституціоналізмом та демократичним мажоритаризмом на тлі ідеї, що закон слід сприймати як верховну владу і поняття волі більшості як основне джерело легітимації. Поява народництва в самій демократії.

«Політичні партії та політики часто вживають терміни «популістський» і «популізм» як приховуючи від своїх противників. Такий погляд висвітлює популізм як демагогію, просто виявляючи зв'язок з громадськістю через риторику або нереалістичні пропозиції, з тим щоб збільшити народну підтримку і привабливість лівого або правого політичного спектру» [3].

Ернесто Лаклау народився в Буенос-Айресі в 1935 році. З кінця 1950-х років він активно брав участь в аргентинському студентському русі, в 1960-х редагував тижневик «Робоча боротьба». Пізніше він зазначив, що режим за правління Хуана Перона і особистий досвід політичної боротьби вагомо вплинули на його погляди і теоретичне мислення. Як і багато його сучасників-філософів, Лаклау прагнув реабілітувати і відновити в правах саму сферу політичного, виявити її специфічну логіку, яка відрізняє її від альтернативних, деполітизованих процесів.

У своїй найвідомішій книзі «Гегемонія і соціалістична стратегія», написаній у співавторстві з Шанталь Муфф, він здійснив критичний аналіз марксистської традиції, підкреслюючи в ній те, що безпосередньо відноситься до сфери політичного: негативність, антагонізм, класову боротьбу, практику гегемонії. «Він показував, що політика – це сфера визначення, де стикаються і змінюють свій сенс політичні символи, а риторичні прийоми утворюють політичну онтологію, тобто зміст політичного світу (аж ніяк не будучи зовнішнім обрамленням деяких поза визначених у політиці процесів). Лаклау наполягав, що не існує поза дискурсивної реальності: політика і є дискурс, її

логіку можна звести до поза дискурсивними закономірностям, таким, як послідовне розгортання суспільно-економічних формацій» [4].

В останні роки Лаклау розвивав свої ранні ідеї, що стосуються популізму: відкидаючи негативні конотації цього терміну, він прямо пов'язував популізм з політикою як такою і з демократією. Для Лаклау популізм є спробою формування універсальних символів, які об'єднують приватні вимоги в моменті антагонізму, конфронтації. Популізм – це низова демократична мобілізація, що протистоїть політиці як технократичне адміністрування.

«Популізм може виникнути з різних точок соціально-економічної структури. Міра «популізму» в цьому сенсі буде пов'язана з глибиною розриву, що розділяє політичну альтернативу. Однак виникає одна проблема. Якщо популізм полягає в утвердженні радикальної альтернативи в рамках спільноти, безумовно, вибір на перехресті, від якого залежить майбутнє компанії, яке не стало синонімом політики і популізму? Популізм є викликом інституційної процедури по відношенню пригнобленого. Це все це політика. Політика створюється лише за допомогою жесту, що включає поточний стан системи та її альтернативу. Тому кінець популізму такий самий, як кінець політики» [2].

Паул Таггарт запропонував деякі особливості, які описують основу руху популізму: ворожість до представницької демократії, «народ» як серцевий простір – центр ідеології популізму, відсутність основних цінностей, тенденція бути високо «хамелеонною», виникнення як реакція на почуття екстремальної кризи і самообмежувальну якість популізму. Існує два основних характерних моменти, які відрізняють популістські партії від основних політичних партій: популістське розуміння терміну «люди» та тип керівництва. За словами Маргарити Кананов, можна помітити три звернення до «народу» в дискурсі про популізм: об'єднані народи (тобто нація чи країна в опозиції до фракцій та партій), які її розділяють на «наш народ» і протиставляється «іншим», які не належать до категорії «наша група» та «звичайні люди», мобілізовані проти високоосвічених, космополітичних еліт.

Деякі мислителі розуміють популізм як соціальний рух. Незважаючи на це, популізм часто виникає з протестуючих соціальних груп та використовує деякі методи, пов'язані з протестними рухами, він також проводить політичні дії через вибори чи референдуми, які є каналами політичної системи. Таким чином, це не є чисто соціальним рухом, а ні політичною партією. Хоча у академічному світі немає консенсусу щодо того, якого забарвлення набуває популізм; та як слід описати, більшість визначень популізму мають два загальних риси: «еліти» та «люди». Популізм – це політико-соціальне явище тому, що:

1. Людина істота соціальна і політична. Поняття досить тотожні і переплітаються. Де є більше двох людей з'являються соціальні групи та владні відносини, а соціальні групи різних соціальних інтересів та угруповань утворюють суспільство.

2. Де є суспільство, там є соціальна нерівність і поділ на «еліту» і «масу», клас правлячих і підпорядкованих, бідні та багаті.

3. Як можна стати успішним політичним лідером серед нестабільної

соціально-економічної ситуації? Скориставшись існуючою кризою на свою користь шляхом типових популістських закликів та звернень до народу.

1. Bryder T., Populism – a threat or a challenge for the democratic system? [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://politicalscience.ku.dk/international_students/present_international_students/taking_exams/past_papers/Populism___a_threat_or_a_challenge_for_the_democratic_system.pdf
2. Laclau E., Emancipace a radikalni demokracie Praha: Karolinum, 2013. – 202 p.
3. Munro A., Populism [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/populism>
4. Матвеев И., Эрнесто Лаклау: «Либерализм без демократии означает технократическое правительство» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://openleft.ru/?p=2582>

*Діана Роман,
студентка 3 курсу спеціальності «Політологія» ФСН ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»*

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ У ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

У сучасному світі політичну систему країни неможливо уявити без політичних партій. Вони отримуючи підтримку виборців, входять до парламенту. Та не завжди партії-лідери у голосуванні отримують рівномірну підтримку населення у територіальному вимірі. Відтак, актуальним у політичній науці є дослідження рівня націоналізації / регіоналізації партійних систем та чинників, які ці процеси обумовлюють.

Останнім часом актуальними стали дослідження, які вивчають територіальну впливовість політичних партій та регіональні особливості партійних систем. Під партійною системою ми розуміємо політичну структуру, яка виникає з сукупності політичних партій різного типу з стійкими зв'язками та взаємовідносинами між собою, а також з державою, суспільством та іншими органами державної влади. Це пояснюється тим, що політичні партії самі по собі не виникають, і самі по собі не існують. З одного боку, вони керуються державою, а з іншого – є залежними від народу в плані їх підтримки на виборах.

Класик політичної науки М. Дюверже запропонував своє визначення партійної системи. «У кожній країні протягом більш-менш тривалого часу кількість партій, їх внутрішня структура, ідеологія, розміри, альянси, типи набувають стабільності. Цей стабільний ансамбль і формує систему партій» [5, с. 69].

Дана проблематика ставить завдання щодо вивчення рівня націоналізації та регіоналізації партійних систем. Націоналізація – це підтримка населенням тієї чи іншої політичної партії на території всієї держави. Таким чином, впливає важлива характеристика, що вказує на інтеграцію не тільки політичну, але і територіальну. Політичні партії ми можемо вважати націоналізованими лише тоді, коли вони отримують рівномірну підтримку у всіх регіонах країни. Якщо ж такого немає, то це свідчить про регіоналізацію партійного впливу. Під нею ми розуміємо – явище за якого підтримка певної політичної сили здійснюється лише в одному чи декількох регіонах. Такі політичні партії називають регіональними. Отож, регіональною партією можна вважати таку, яка характеризується електоральною підтримкою, що поширена не на всю територію країни, а лише на певний регіон чи територіальну область. Часто таку партію ще називають субрегіональною чи периферійною [4, с. 135].

В Німеччині, для прикладу, регіональними партіями можна вважати Християнсько-Соціальний Союз, яка в основному функціонує в Баварії, та Партію демократичного соціалізму, яку підтримує східна Німеччина [3, с. 145]. Ще одним прикладом є ситуація у Бельгії. Тут історично так склалось так, що партії які були до 1960-х років загальнонаціональними, поділились за

електоральною підтримкою на 2 регіони: у Фландрії та у Валлонії. Та не зважаючи на це партії ставлять перед собою цілі загальнонаціонального характеру.

Ідея «націоналізації політики» має американське походження. Першими дослідниками цих явищ вважаються: Дж. Бошлер «Націоналізація посткомуністичних партійних систем»; М. Джонс і С. Мейнварінг «Націоналізація партій та партійних систем: емпірична міра та американський зразок»; Ю. Касуї «Націоналізація партійної системи: концептуальні питання та альтернативні заходи орієнтовані на регіональну діяльність».

Отримання достовірної інформації щодо націоналізації чи регіоналізації партійної системи є важливим аспектом дослідження партійних систем. Російський вчений Р. Туровський написав статтю на тему: «Націоналізація і регіоналізація партійних систем: підходи до дослідження». В ній він стверджував про те, що націоналізація є не стільки наслідком виборів, скільки цілим процесом. Це означає, що варто враховувати чинники, які впливають на результат, самі вибори та їх наслідки [8, с. 162–180].

Серед чинників, які впливають на рівень націоналізації партійних систем, можна виокремити такі: федералізм, етнічна фрагментація, мажоритарна виборча система, рівень політичної автономії регіону, політичний режим [1].

Г. Голосов та В. Григор'єв у своїй статті «Націоналізація партійної системи: Російська специфіка» стверджують про суттєвий вплив на націоналізацію партійної системи особливостей переходу до демократії [4, с. 128–156].

Акцентуючи увагу на зміні політичного режиму, враховуємо і той чинник, що спричинив дане явище. Ним виступає історичне минуле. Наприклад, у Канаді даний фактор пов'язаний з етнічним розселенням, що пояснює електоральний вибір у різних регіонах країни: франко-канадців, англо-канадців, американських індіанців, європейців. Історично склалося, що французи, освоюючи Канаду як нову землю, ставилися до неї і її корінних жителів з повагою. Їх поведінка була відмінною від англійців та іспанців. Це і зумовило майбутній «розкол» в інтересах населення.

Наступним фактором, що впливає на вибір електорату є особистісні якості кандидата. В даному випадку звертається увага на загальні характеристики особи, імідж, наявність чи відсутність патрон-клієнтних зв'язків, матеріальні ресурси тощо. Причому в посткомуністичних країнах вплив цього чинника є значно помітнішим, ніж у країнах ЦСЄ.

Політичні партії з метою завоювання більшої кількості голосів виборців використовують популістські закиди. Вони являють собою обговорення загальнонаціональних проблем, які мобілізують електорат. Таким чином представники партії обіцяють вирішити ці проблеми. Вони можуть бути як економічні, соціальні, так і суто політичні. Слід враховувати, що виборцям на місцевому рівні з їхніми проблемами ці партійні сили можуть бути не цікавими, а значить і не підтримані ними. Як вихід може слугувати діяльність активістів чи їхніх представництв на місцях.

Загальновідомим фактом є те, що засоби масової інформації, а зокрема

телебачення, має істотний вплив на думку виборців, проте рівень цього впливу залежить від складної сукупності чинників [9]. Так, через телевізор у період передвиборчих кампаній найчастіше можна побачити політичну рекламу політичних партій чи окремих їх кандидатів. Крім цього, на екрани виходять різного роду програми, де інформується про діяльність, політичні погляди і переконання осіб, що балотуються.

Президенціалізм також має помітний вплив на націоналізацію партійної системи. Сам термін означає явище за якого президентські і парламентські вибори проводяться одночасно, і перші в свою чергу впливають на результат других. Але така ситуація неповсюдна. Зокрема, Г. Голосов у одному з своїх напрацювань говорить про те, що Російській Федерації притаманний праймериз, коли політичні партії у країні будують свою передвиборчу кампанію опираючись на президентський пост [4, с. 137].

Ступінь націоналізації партійних систем є варіативним і змінним. Рівень націоналізації вказує на структуру партійної системи у територіальному просторі. Маючи високий рівень націоналізації, можна говорити про зверхність загальнодержавних інтересів у суспільстві, над локальними.

Отримання достовірної інформації щодо націоналізації партійної системи є важливим аспектом у дослідженні партійних систем. Ще в перші роки вивчення цієї проблеми науковцями були розроблені ряд варіантів її обчислення (індексації), але вони не завжди були надійними. Лише у 2003 році, американські вчені Джонс та Майнваринг розрахували індекс націоналізації партійної системи, який нині широко використовується у політичній науці. Суть формули полягає в сумі зворотніх коефіцієнтів нерівності територіальної підтримки окремих партій (коефіцієнт Джині) зважених відповідно до розмірів цих партій.

Загальновідомим також є індекс швейцарця Д. Бошлера. Тут поняття націоналізації політичної партії виступає як коефіцієнт Джині в степені якого є десятковий логарифм, що ділиться на логарифм з числа кількості адміністративно-територіальних одиниць країни або окремого регіону. Коефіцієнт Джині варіюється від 0 до 1: чим ближче до 1, тим рівніше розподіляються голоси виборців, що свідчить про більший рівень націоналізації політичної партії (партія має точно таку ж частку голосів у всіх територіальних одиницях). І, навпаки, чим показники ближче до 0, тим менш націоналізована політична партія (тобто усі голоси партії зосереджені водному районі/окрузі/дільниці певного регіону) [1].

Низький рівень націоналізації партійної системи приводить до виникнення регіональних політичних партій. Вони існують і є притаманні для політичних систем деяких європейських країн. Їх існування зумовлюється регіональною ідентичністю, на що вказує існування певної політичної культури. Якщо така політична культура відсутня, то можемо говорити і про відсутність таких партій чи маргінальність їх діяльності. Останніми роками у процесі європейської інтеграції, регіоналізм у Європі активізується. Відтак політичні партії стають важливими акторами у політиці. Багато з них мають своєю метою перерозподілити владні повноваження у бік регіонів.

Регіоналістські партії належать до так званого антисистемного блоку партійної системи, що характеризується непостійним і конфронтаційним характером діяльності, недостатньою інституційованістю і протестуючим електоратом [3, с.144–145]. Класично, регіональні політичні партії являють собою антиглобальні, радикальні, а іноді й екологічні тенденції. Так, радикал-національні партії найчастіше зустрічаються у таких країнах як: Франція, Норвегія, Нідерланди. Регіональні політичні партії можуть стосуватися й іншого політичного плану, за якого вони є прихильниками змін у політико-територіальному устрої однієї держави чи декількох. Такі партійні сили називають регіонал-сепаратистами. Тут доцільно згадати націонал-сепаратистів іспанських провінцій Іспанії (Каталонії та Країни Басків). Та цим їхнє існування не обмежується. Вони діють у Шотландії, Фландрії, Північній Італії.

У політичну науку введено багато назв для таких партій. Серед них є такі: регіональні, етнорегіональні, етнотериторіальні, периферійні, субнаціональні, етнічні, автономістські, регіоналістські. Щодо останніх, варто зазначити, що вони представляють інтереси окремого регіону, але на загальнонаціональному рівні. А регіональні – на місцевому.

Отже, останнім часом актуальними стали дослідження рівня націоналізації та регіоналізації партійних систем. Націоналізація вказує на рівномірну підтримку електоратом політичних партій по всій території держави. Регіоналізація констатує їх підтримку в окремій області, землі чи регіоні. За останнього явища виникають регіональні партії. Ідею націоналізації першими почали досліджувати в Америці. Це були Дж. Бошлер, М. Джонс та інші. Серед чинників, що впливають на націоналізацію є: регіоналізація (федералізм), етнічна структура, мажоритарна виборча система, тип політичного режиму, історичне минуле, представництво сил на місцях, вплив засобів масової інформації, особистісний компонент, президенціалізм, переважання локальних чи загальнонаціональних інтересів.

1. D. Bochler. The Nationalisation of Post-Communist Party Systems [Electronic resource]/ Mode of access: www.bochsler.eu/publi/bochsler_nationalisation-eas10.pdf
2. Алескеров Ф. Системи пропорционального представительства и индексы представительности парламента. М.: ГУ ВШЭ, 2003. 44 с.
3. Байковський П. Регіональні та регіоналістські партії у політичному просторі Європи / П. Байковський, І. Зінько. *Грані*. 2013. № 3. С. 144–149.
4. Голосов Г. Национализация партийной системы: российская специфика / Г.Голосов, В.Григорьев. *Политическая наука*. 2015. №1. С.128–156.
5. Дюверже М. Политические партии. М.: Академический проект. 2000. 556 с.
6. Шестак Н. Емпіричні методи дослідження політичних партій та партійних систем [Електронний ресурс] / *Вісник Львівського університету. Серія соціально-філософські студії*. 2014. №5. С. 144 –155 / file:///C:/Users/User/Desktop/Vlu_fps_2014_5_18.pdf
7. Сморгунов Л. Эмпирический анализ партийных систем. Современная сравнительная политология: Учебн. М.: Российская политическая энциклопедия, 2002. С. 325–338.
8. Туровский Р. Ф. Национализация и регионализация партийных систем: подходы к исследованиям. *Полития*. 2016. № 1. С. 162 -180.
9. Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем [http. filelibsnu.at.ua/navchalno-metod/uchebniki/Shveda_Yu_Teoriya_politychnyx_partij_ta_partijnyx_.pdf](http://filelibsnu.at.ua/navchalno-metod/uchebniki/Shveda_Yu_Teoriya_politychnyx_partij_ta_partijnyx_.pdf)

*Анастасія Святецька,
студентка 3 курсу спеціальності «Політологія» ФСН ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»*

ІДЕЙНІ ВИТОКИ, СТРУКТУРА ТА ДІЯЛЬНІСТЬ РУХУ ROTARY INTERNATIONAL

Ротарі – це одна із найбільш впливових міжнародних організацій гуманітарного і соціального рівня у світі. Це всесвітня організація представників ділового світу та інтелігенції, які вірять у важливість гуманістичного служіння людям та підтримання високого етичного рівня у будь-яких видах професійної діяльності, людей, які вірять у важливість розвитку взаєморозуміння між народами. Сама назва «Ротарі» пов'язана із поняттям ротації – щорічної зміни керівництва. При цьому керівник будь-якого рівня готується до «свого» року мінімум два роки, щоб гарантовано відпрацювати з максимальною ефективністю.

Ротарі має пряме відношення до створення ООН, в чому брали участь близько 60 ротарійців. Сьогодні це єдина суспільна організація, яка має свого постійного представника в ООН. Будучи добровольцями, ротарійці служать суспільному благу у багатьох країнах світу, починаючи з 1905 року. Цій організації вже більше, ніж 100 років.

Шляхом добровільного служіння жінки та чоловіки-ротарійці встановлюють дружні відносини та розширюють коло своїх ділових, професійних і суспільних зв'язків. Участь у міжнародних гуманітарних проектах дозволяє членам клубу Ротарі налагоджувати зв'язки з усім світом, поглиблюючи тим самим міжкультурне взаємопорозуміння. Ротарі служить світу та миру в усьому світі за допомогою своїх освітніх і гуманітарних програм.

Метою діяльності Ротарі Клубів є заохочення і сприяння втіленню ідеалів служіння як основи гідних і цінних акцій і, зокрема, заохочення та сприяння:

- Розвиток знайомства між людьми як можливості служіння.
- Пропаганда високих етичних стандартів в бізнесі і професійній діяльності; відзначення цінності усіх корисних занять; використання професійної діяльності кожного Ротарійця як можливості служіння суспільству.
- Втілення ідеалу служіння кожним Ротарійцем в особистому, діловому житті і в локальній громаді.
- Пропагування міжнародного взаєморозуміння, доброї волі і миру через світову спільноту людей різних професій, об'єднаних ідеалами служіння.

Основою структури Ротарі є Ротарі-Клуби. Кожен Клуб – це самостійна громадська організація згідно чинного законодавства країни розташування, що діє у відповідності з Статутом та Правилами Клубу. Ротарі Інтернешнл (PI) – міжнародна асоціація Ротарі Клубів. Клуб під назвою Ротарі повинен бути зареєстрований в PI та отримати Хартію.

Керівним органом Клубу є правління, яке складається із членів Клубу, а саме: президента, президента-елект, віце-президента, секретаря та скарбника.

Свою історію Ротарі веде з 23 лютого 1905 року, коли в Чикаго, в будівлі Юніті Білдінг на Норт Діборн стріт 127, відбулися перші збори майбутнього Ротарі

клубу, на якому були присутні: гірничий інженер Густав Лоер, продавець вугілля Сильвестр Шилле (він же стане першим президентом клубу), кравець Хірам Шорі та адвокат Пол Гарріс.

Саме Пол Гарріс стає в подальшому ідеологічним натхненником організації. Ідея Пола Гарріса полягала в прагненні розвивати дух дружби і солідарності у світі бізнесу великих міст. Незабаром до групи влилися нові члени Ротарі, які стали поперемінно збиратися за місцем роботи того чи іншого Ротарійця, звідки і виникла ідея обертання та емблема колеса (спочатку емблема являла собою колесо воза). Крім дружнього і ділового спілкування вимальовується ідея служіння громаді і здійснення гуманітарних акцій. Першими проектами, реалізованими Ротарі, стали купівля коня для місцевого священика та встановлення громадської вбиральні біля мерії Чикаго.

Незабаром з'явилися Клуби і в інших містах США. У 1910 році під час першої Конвенції за участі 16 клубів Ротарі, Пол Гарріс був обраний президентом). У 1911-1912 році виникають перші Ротарі Клуби за межами США – у Дубліні, Вінніпегу та Лондоні. В 1912 році було засновано Міжнародну Асоціацію Ротарі Клубів, яка в 1922 році отримала свою сучасну назву Ротарі Інтернешнл (англ. Rotary International).

З того часу рух Ротарі розвивався і зміцнювався в усьому світі, набував організаційної чіткості і здобував повагу своїми гуманітарними акціями. Наприкінці 1980-х до Ротарі стали приймати жінок і на сьогодні жінки складають біля 15% членів Ротарі. У 1989 році рух Ротарі отримав своє теперішнє гасло – «Служіння понад власне Я» (англ. «Service above self»). Це гасло стало духовною основою життя для Ротарійців усього світу.

Членами Ротарі в різні роки були визначні особи світової політики, науки та культури. Серед них – Президент США Джон Кеннеді, Прем'єр-міністр Великої Британії Уїнстон Черчилль, німецький письменник Томас Манн, океанограф та мандрівник Тур Хейердал, лауреат Нобелівської премії миру філософ Альберт Швейцер, король Швеції Карл XVI Густав, композитори Франц Легар та Жан Сибеліус, співак Лучано Паваротті, боксер Мануель Пакьяо та багато інших відомих особистостей (rotary.org).

Майже з перших днів існування колесо було емблемою Ротарі. Перший його ескіз зробив Ротарієць з Чикаго Монтег'ю Бер, гравер, що намалював просте вагонне колесо та декілька крапок та ліній, що відображали пил та створювали враження руху. Це колесо мало символізувати "Цивілізацію та Поступ". Більшість тодішніх Клубів розміщувала малюнок вагонного колеса на своїх публікаціях та бланках.

Офіційний прапор Ротарі Інтернешнл був формально затверджений у 1929 році на Конвенції у місті Далласі (штат Техас). Ротарійський прапор – це біле поле, на якому в центрі розміщена офіційна Ротарійська емблема: колесо, виконане золотим кольором. На вінці колеса виділені чотири заглиблення темно-синього кольору. Слова "Rotary" та "International", також виконані у золотим кольором, розміщуються у верхньому та нижньому заглибленнях. Просвіти втулки колеса та між його спицями – білі.

Прапор Ротарі є розміщений на почесному місці у Всесвітній штаб-квартирі, а

також завжди використовується на всіх Конвенціях та офіційних заходах Ротарі Інтернешнл.

34 тисячі Ротарі Клубів та 1,2 мільйона Ротарійців здійснюють служіння громадам у всьому світі з урахуванням місцевих потреб та проблем. Ротарійці постійно вдосконалюють та адаптують шляхи служіння задля вирішення цих конкретних проблем, впроваджуючи цілу низку проектів служіння. Можна виділити шість найбільш успішних та сталих напрямків служіння Ротарі:

1. Забезпечення миру та попередження/розв'язання конфліктів.
2. Запобігання хворобам та лікування.
3. Чиста вода та санітарно - гігієнічні умови.
4. Здоров'я матері та дитини.
5. Базова освіта та письменність.
6. Економічний та громадський розвиток.

У 1988 р. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) виступила з ініціативою покінчити з поліомієлітом до 2000 року. «Ротарі інтернешнл» підтримала цю ініціативу. У результаті спільних зусиль рівень захворюваності на поліомієліт знизився на 99 % порівняно з 1988 роком, і світ стоїть на порозі повної ліквідації цієї хвороби. У 2008 році Ротарі отримала 100 мільйонів доларів від Фонду Білла і Мелінди Гейтс. В подальшому суму було збільшено до 200 мільйонів доларів. Задля цього Ротарійці надали понад мільярд доларів США і незліченні години безоплатної добровільної праці.

Завдяки ліквідації поліомієліту щороку буде заощаджуватися приблизно 1,5 мільярда доларів — ці кошти можуть бути спрямовані на інші пріоритети охорони здоров'я. А зменшення людських страждань неможливо переоцінити.

Також найбільш вагомими проектами Ротарі є Інтеракт та Ротаракт. Молодіжна програма «Інтеракт» була запущена Правлінням РІ у 1962 році для молодих людей віком від 12 до 18 років. Клуби Інтеракт дають можливість учням середніх шкіл спільно потрудитися на благо дружби та міжнародного взаєморозуміння. Кожний клуб Інтеракт повинен мати засновника в обличчі Ротарі-клубу, який здійснює над ним керівництво та повинен щорічно займатися здійсненням практичних проектів у своїй школі, районі та в інших країнах.

Успішна діяльність та розвиток клубів Інтеракт дали поштовх тому, що у 1968 році. Правління РІ ініціювало нову організацію – Ротаракт (Rotary Action). Ціллю цієї організації є розвиток почуття громадської самосвідомості та потенційних лідерських якостей у молодих людей у віці 18-30 років. Перший клуб Ротаракт був створений Ротарі-клубом у місті Шарлотт (штат Північна Кароліна, США). У Ротаракт зараз входять більш, ніж 6 400 клубів у приблизно 100 країнах, які налічують більше 147 тис. членів. Стержневим у діяльності для реалізації проектів клубів Ротаракт є девіз: «Єдність через практичну роботу».

З цього всього можна зробити висновок, що ротарійці діють за принципом: «Не словом, а ділом». Чекати змін, склавши руки, марно. Змінюйте своє життя, суспільство, країну самі. Не треба відкладати свої плани та ідеї на "колись". Радість та задоволення від причетності до малих та великих змін, розвиток особистості та лідерських якостей – ось, що повинно рухати нами та робити світ кращим!

*Антоніна Симулик,
студентка 3 курсу спеціальності «Соціальна робота» ФСН ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»*

АУТРИЧ-РОБОТА ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ, ЩО МАЮТЬ НАРКОТИЧНУ ЗАЛЕЖНІСТЬ

Актуальність даної теми визначається тим, що наркотики приносять відчутну шкоду не тільки тим, хто їх вживає, але і близьким, оточенню, суспільству в цілому, що й обумовлює актуальність впровадження поетапної, гнучкої системи технологій роботи з даною категорією клієнтів, а також ставляться високі вимоги до спеціалістів, що працюють з даною категорією.

Теоретичні й практичні основи аутріч-роботи з групами ризику (споживачі психоактивних речовин) розробляли М. Доэл І. Нейдлман, С. Шардлоу, А. Шаповал та інші; специфіка аутріч-роботи подана в працях О. Вадзюка, Н. Платонової, І. Григи та Н. Кабаченко.

Соціальні працівники в силу своїх професійних обов'язків стикаються з різними проблемними категоріями населення. Одна з таких є наркозалежні. Вони є невід'ємною частиною суспільства, повноправними його членами і держава повинна дбати, щоб вони користувалися тими ж правами і можливостями, що і інші люди, у тому числі отримували всю необхідну інформацію про наркотики, про ризик, пов'язаний з їх вживанням, і основне про те, як і де отримати допомогу. Донесення до споживача наркотиків інформації та допомога у прийнятті правильного рішення в тій чи іншій ситуації є головним завданням соціального працівника, яке ставить перед ним суспільство. За даними МВС, на сьогодні офіційно налічується близько 500 тис. наркоманів, із них 171,6 тис. уживають наркотики регулярно. Зокрема близько 5 тис. наркозалежних не досягли 18 років [2].

В Україні діє мережа закладів, які працюють у сфері профілактики наркоманії. Серед них - центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах неповнолітніх, спеціалізовані заклади, громадські організації. Проте питання пошуку оптимальних методів роботи з цією категорією клієнтів є і надалі актуальним. Одним із найефективніших методів роботи з наркозалежними є аутріч-робота. Спільноти споживачів наркотиків – це закриті групи, які ведуть замкнутий спосіб життя. Вони знаходяться поза законом і часто конфліктують із законом; піддаються дискримінації і осуду, відповідно це робить споживачів наркотиків важкодоступною групою. Тому аутріч-робота є найбільш ефективним методом досягнення даної цільової групи та її охоплення профілактичними програмами.

Метою аутріч-роботи в середовищі споживачів наркотиків є:

1) підвищення рівня знань: інформування з питань профілактики ВІЛ/СНІДу, вірусних гепатитів, інфекцій, що передаються статевим шляхом серед СІН та їх партнерів;

2) вплив на зміну ризикованої поведінки щодо наркотиків: поширення інформації про ризики, пов'язані з вживанням наркотиків, та формування

навичок менш небезпечного прийому наркотиків;

3) вплив на зміну ризикованої сексуальної поведінки: поширення інформації про ризики, пов'язані з небезпечною сексуальною поведінкою, і формування навичок менш ризикованої статевої поведінки;

4) обмін шприців: забезпечення середовища СІН достатньою кількістю стерильного одноразового ін'єкційного інструментарію поряд з вилученням з обігу використаних голків і шприців;

5) поширення засобів ін'єкційної безпеки: спиртові серветки, дезінфікуючі розчини, перев'язувальний матеріал, кровоспинні джгути, утилізатори;

6) поширення медикаментів першої необхідності: жарознижуючі засоби, засоби для профілактики і купірування передозувань, вітаміни, антибіотики, мазі для лікування абсцесів, засоби для лікування тромбофлебітів, зовнішні антисептичні засоби, еластичні бинти і компресійні панчохи для лікування ПТФС (посттромбофлебітичний синдром), протитуберкульозні препарати, жовчогінні препарати, імуностимулятори;

7) забезпечення доступу до сервісу: організація контактів СІН з медиками, психологами, юристами, працівниками соціальної сфери;

8) сприяння соціальній адаптації СІН: сприяння інтеграції СІН в громадську і соціально-активне життя (зокрема, допомогу у створенні груп самопомоги, спільнот споживачів наркотиків, громадських організацій); допомога у влаштуванні на роботу;

9) розвиток аутріч-роботи: залучення діючих СІН в аутріч-роботу зі зменшення шкоди в якості волонтерів або оплачуваного персоналу;

10) надання психологічної допомоги: аутріч-працівники не є професійними психологами, але повинні вислухати свого клієнта і надати йому допомогу в рамках емпатії (співчуття), а також надати інформацію про те, де можна отримати професійну психологічну допомогу;

11) проведення досліджень: соціальних, епідеміологічних, поведінкових і етнографічних досліджень в середовищі споживачів наркотиків;

12) прибирання території від брудних шприців. Такий захід не тільки підвищує значимість і корисність аутріч-роботи, але й ефективний PR хід, що привертає увагу громадськості до цієї важливої суспільної проблеми.

Аутріч-робота як метод соціальної роботи з споживачами наркотиків ставить перед соціальним працівником високі вимоги у його професійній підготовці. Ефективність аутріч-роботи визначається вмінням соціального працівника знайти підхід до цієї складної групи клієнтів та донести їм інформацію. Тим самим попередивши велике соціальне зло. Аутріч-робота, поряд із проведенням профілактики наркозалежності та забезпеченням можливостей вільного отримання лікування, є частиною комплексної стратегії щодо запобігання розвитку епідемії ВІЛ/СНІДу. Такі заходи допоможуть захистити клієнтів програм, членів їхніх сімей і сексуальних партнерів від зараження ВІЛ та залучити споживачів ін'єкційних наркотичних речовин до програм лікування від наркозалежності.

- Анічин Є. М., Дикань З. В., Сєдих С. М. К. : «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2014. 68 с.
2. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у 2012 році [Електронний ресурс] / *Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді*. Режим доступу: <http://www.dcssm.gov.ua/>.
 3. Нейдлман І. А. Розумна політика стосовно наркотиків. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2001. № 3 (19). С. 31-42.

Маріанна Ступак,
студентка 2 курсу спеціальності «Соціальна робота» ФСН ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»

ФОРМИ УТРИМАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

У зв'язку з проведенням антитерористичної операції на Сході України, важким економічним станом суспільства, багато дітей з втратою годувальника чи повноцінної сім'ї отримали статус дітей-сиріт або дітей, які позбавлені батьківського піклування. Таких дітей влаштовують до державних або сімейних форм виховання.

До державних форм виховання відносять:

- ✓ притулки для дітей;
- ✓ дитячі будинки та загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- ✓ будинок дитини;
- ✓ центр соціально-психологічної реабілітації дітей;
- ✓ соціально-реабілітаційний центр(дитяче містечко);
- ✓ заклади, які підпорядковуються обласним, районним, міським управлінням (відділам) освіти, охорони здоров'я, службам у справах дітей.

Але пріоритетною формою виховання дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування являються сімейні форми виховання :

- ✓ прийомна сім'я;
- ✓ дитячий будинок сімейного типу;
- ✓ усиновлення;
- ✓ встановлення опіки чи піклування.

Станом на 1 квітня 2016 року загалом сімейними формами виховання (опіка, піклування, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу) охоплено 65 тис. 705 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

На мій погляд, жодна з цих форм виховання не може замінити повноцінної моделі сім'ї, адже не зважаючи на ідеальні умови в сімейних формах виховання, дитина не відчуває себе повноцінним членом такої сім'ї та не отримує належної любові. Дослідивши певну літературу та позиції дослідників В.Н. Ослон та А.Б. Холмогорова, я дійшла висновку, що все-таки позитивні зміни у поведінці дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є, адже вони починають емоційно, інтелектуально та духовно розвиватись при умові, що здійснюється належний супровід соціальним працівником такої сім'ї та плідна праця дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування та батьків-усиновлювачів, батьків-вихователів, прийомних батьків з психологом.

Для того, щоб побачити ефективність сімейної форми виховання та зміни в інтелектуальному, духовному та фізичному формуванні дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, розглянемо прийомну сім'ю.

Хоча сама адаптація дитини проходить у 3 етапи у перший рік перебування

в прийомній сім'ї:

- "орієнтування" (взаємне вивчення один одного - два міс.)
- "напруження" (перевага емоційного дискомфорту - від 3 - 8 міс.)
- "відчуження" (перевага негативного ставлення до прийомних дітей - 8 - 10 міс.) або перша криза "сімейної перебудови", прогрес у розвитку дитини та формування певної поведінки та перебудови самої сім'ї проходить ефективно та прогресивно.

У наступні два - три роки після прийому дитини можна виділити наступні етапи:

- "штиль" (усвідомлення взаємного зв'язку та причетності до сім'ї - 11- 24 міс.);
- "депресії" (поступове усвідомлення проблем, що пов'язані з прийомом дитини - 24-30 міс.) або друга криза "сімейної перебудови";
- "прийняття проблем" (прийняття нової сімейної ідентичності і завершення процесу формування нової сімейної системи).

Якою би складною не здавалася динаміка взаємної адаптації прийомної дитини та сім'ї, як стверджують В. Н. Ослон та А. Б. Холмогорова, для прийомної дитини це безумовно позитивний процес, що забезпечує якісні зрушення у її емоційному та інтелектуальному розвитку, а також соціальній адаптації. Дитина починає краще розвиватися, включається у нову сімейну систему на рівні цінностей та норм. В результаті відбувається стабілізація картини світу дитини (вона малює сім'ю, що взяла її на виховання як власну, у неї з'являється своє місце в структурі сім'ї, вона все більше поділяє загальні цінності і правила сім'ї тощо). В емоційній сфері відмічається певне підвищення рівня самоповаги, позитивна динаміка в установах при вирішенні міжособистісних проблем, в оцінці свого емоційного благополуччя. Дитина йде на контакт з однолітками, стає більш відкритою та починає будувати довірливі стосунки з дорослими.

Отже, проаналізувавши праці В. Н. Ослон та А. Б. Холмогорова, можна побачити ефективність сімейної форми виховання дитини- сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, яка перебуває в прийомній сім'ї . Саме в цій формі дитина може найбільше ресоціалізуватись в новій соціальній групі, навчальному закладі та в оточенні серед однолітків, перейняти на себе роль батька чи матері та в майбутньому побудувати власну сім'ю за таким прикладом. Саме в такому типі сімейної форми виховання дитина має власні обов'язки, які вона повинна виконувати, тут не знецінюється її прагнення до розвитку, а навпаки все сприяє тому, щоб цей розвиток відбувався.

1. Наказ "Про затвердження Порядку вибуття дітей із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, й соціального захисту дітей, до сімейних форм виховання" 02.02.2007р. N 302/80/49.
2. Закон України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування." від 13.01.2015р.

*Анастасія Тимар,
студентка 4 курсу спеціальності «Політологія» ФСН ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»*

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ НА УКРАЇНУ

Північна Корея належить до однієї з найдавніших країн Східної Азії, яка має багатовікову культуру, традиції як соціального життєвого устрою, так і політичного. На сьогоднішній день, КНДР є чи не найбільш топовим ньюзмейкером і привертає до себе увагу більшості громадськості з усього світу, адже політична система країни є закритою, а саме керівництво протягом другої половини ХХ століття не робила спроб змінити свій лад на користь демократії чи ринкової економіки. За Конституцією КНДР є «суверенною соціалістичною державою, революційною державою, влада в якій здійснюється робочими, селянами, військовими, трудовою інтелігенцією; принципом державного управління є демократичний централізм» [4, 4].

Більшість вчених характеризують політичну систему країн Азії та Північної Кореї як таку, що має в основному чисто архаїчно-сакральну природу. КНДР визначають елітською мобілізаційною системою, мілітаристською, монархічною державою тоталітарного соціалізму влада якої представлена сильною державою і керує політичною діяльністю народу; соціальні групи виявляють лише формальну волю, а між правителями та підлеглими пролягає велика політична дистанція [5, 89]. Також Північну Корею відносять до четвертого типу транзитивних політичних систем. Це країни, які стали на шлях соціалістичного розвитку, мають тоталітарні риси правління (диктатура, єдина партія, мілітаризація економіки тощо).

Історичні та ідеологічні витоки становлення тоталітарного режиму в КНДР сягають часів, коли Японія, скориставшись поразкою Росії в російсько-японській війні 1904-1905 рр., нав'язала Кореї так званий Договір про захист, що означало становлення японського протекторату над Кореєю, а в серпні 1910 р. анексувала країну. Корейці були позбавлені найелементарніших політичних прав, в тому числі й створення корейських національних організацій. Під впливом Великої Жовтневої революції в Росії, в Сеулі спалахнуло повстання 1 березня 1919 р., а разом із ним і виникнення підпільних марксистських кружків та комуністичних груп, створення Комуністичної партії Кореї 1925 рр.. Антияпонські партизанські загони на чолі з Кім Ір Сеном зіграли значну роль в підготовці народно-демократичної революції в Кореї, сприяли закріпленню корейських комуністів в революційному процесі. Розгромивши армію Японії, Радянська Армія звільнила корейський народ [2, 7].

СРСР прагнув до створення в Північній Кореї національних органів державної влади в рамках концепції народно-демократичної політичної системи. Першими органами такої влади стали народні комітети. Ці органи радянського типу створювались з метою реалізувати соціально-економічні перетворення в країні. В жовтні 1945 р. була створена Трудова партія Кореї

(ТПК), а 9 вересня 1948 р. Перша сесія Верховного народного зібрання оголосила Корейську Народно-Демократичну Республіку (КНДР) [6, 74]. Ця подія стала знаковою, оскільки забезпечила утвердження соціалістичного устрою та завершення етапу революції. Самі події, що відбувалися тоді в КНДР сприймалися саме як «народно-демократична» революція, яка лише має перерости в «соціалістичну». Теорія «народно-демократичної революції» передбачала, що слідом за утворенням «народно-демократичної влади» має бути проведений ряд реформ: ліквідація поміщицького землеволодіння, часткова націоналізація промисловості, банківсько-кредитних установ; встановлення рівноправ'я чоловіків та жінок, проголошення загальнодемократичних свобод (проголошені свободи здебільшого залишались на папері чи розумілися як право народу діяти в підтримку нового політичного режиму, але ніяк не виступати проти нього).

Практично більшість реформ, законопроектів розроблялися та впроваджувалися у співробітництві або під керівництвом радянських військових властей. Таким чином, до кінця 1947 р. на півночі Корейського півострова вже існувало окреме державне утворення зі всіма необхідними атрибутами: свій уряд, фінанси, законодавство, армія, поліція. Аналогічні процеси відбувалися і на півдні, тож розкол Кореї був неминучим. Конституція КНДР стала прототипом Конституції СРСР і пройшла перевірку в Москві, де співробітники ЦК КПРС вивчили її і внесли кілька поправок, а офіційне схвалення Конституції було 28 серпня 1948 р. [3, 32].

Навіть незважаючи на, в деякій мірі, «відкриття» країни та японську анексію, Північна Корея так і залишилася осередком традиційної культури та етнічної однорідності, яка формувалася саме на конфуціанській основі. В такому випадку, основною цінністю держави є стабільність та гармонія, однак ідея індивідуального блага не підтримується. Таким чином, ідеальний устрій завжди уявлявся як вертикальна організована система, що побудована на каркасі ієрархічних взаємовідносин квазі-сімейного типу [1, 90].

Далекосхідна політична традиція передбачає як гарантію стабільності та благоустрою сильну централізовану владу та схиляється до тоталітарного типу правління. Правитель в такій державі повинен бути жорстким та рішучим диктатором, інакше народ перестає вірити, що він наділений певними священними і надприродними якостями. Також становленню тоталітарної системи у Північній Кореї сприяла постійна близькість зі своїм ворогом – Південною Кореєю, це призвело до того, що керівництво КНДР було змушено діяти військовими методами та приносити в жертву особистий благоустрій, а це допомагає країні й далі рухатись в руслі тоталітаризму.

Тоталітарна політична система КНДР за часів Кім Ір Сена спиралася на радянську модель і була дещо схожа з політичною системою Південної Кореї за часів Пак Чжон Хи, яка хоч і орієнтувалася на західну демократію по типу США. Обидві політичні системи характеризувалися сильною роллю армії та органів безпеки, державним контролем економіки, контролем інформації; політична система побудована під харизматичного лідера, державна ідеологія носила національно-суб'єктивний зміст. Ці спільні риси формувалися протягом

віків під впливом китайської культури, конфуціанської ідеології, що і сприяло утворенню політичної системи, яка існує в Кореї на сьогоднішній день. Але якщо Південна Корея була і є більш відкритою, намагається перейняти певні демократичні цінності і йти в ногу з часом, то Північна Корея є закритою від всезагального західного ідеологічного впливу і залишається вірною своїм традиційним конфуціанським доктринам [1, 92].

З розпадом СРСР, в деякій мірі, соціалістична система також зазнала певного краху і спочатку КНДР перебувала в так званому шоковому стані, адже радянське керівництво завжди підтримувало та направляло діяльність державних органів у Північній Кореї. Але з іншого боку це було початком нової епохи, яка була самостійною і створила свій власний курс розвитку держави. Після смерті Кім Ір Сена (а ця подія була не менш шокуючою) до влади прийшов його син Кім Чен Ір, що в подальшому і дало поштовх для утвердження так званої «комуністичної монархії», «червоної монархії», або «династії Кімів» як сьогодні більшість дослідників називають політичний режим, що сформувався у Північній Кореї. Сонгун або «філософія військової першості» - політика, яка визнає керівну роль армії в політичній системі, вперше була впроваджена Кім Чен Іром і активно проводиться й на сьогоднішній день Кім Чен Іном – внуком Кім Ір Сена.

В цілому, Західний світ розглядає політичний режим у КНДР як диктаторський, а концепцію чучхе як щось таке, що пов'язано з тортурами, репресіями, жорстким контролем над життям північнокорейського суспільства, де кожна сфера підлягає перевірці.

Отже, тоталітарна політична система КНДР формувалася під впливом багатьох чинників: анексія Корейського півострова Японією в 1910 р., відбиток так званої «допомоги» Радянського союзу в звільненні Північної Кореї від протекторату Японії, спірні взаємовідносини Північної та Південної Кореї щодо питання об'єднання країни. Багато в чому саме Радянський Союз сприяв утвердженню тієї політичної системи, яка існує в КНДР зараз: навчання професійних кадрів на території СРСР; створення комітетів, системи органів державної влади на радянський зразок; затвердження конституції, яка стала прототипом Конституції СРСР; курс на соціалізм, як напрям майбутньої діяльності партії. Але після краху соціалістичної системи Радянського Союзу, в КНДР почалася нова епоха, яка була пов'язана з остаточним закріпленням ідеології чучхе в лавах вищого керівництва.

1. Асмолов К. В. Северная Корея как идеальная антиутопия или традиционные корни авторитаризма в КНДР. *Серия «Symposium», Конференция «Путь востока»: Межкультурная коммуникация, Выпуск 30.* Материалы VI Молодежной научной конференции по проблемам философии, религии, культуры Востока. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2003. С. 88-105.
2. Иргебаев А. Т., Тимонин А. А. КНДР. Справочник. Москва : Политиздат, 1988. 109 с.
3. Ланьков А. Н. Северная Корея: вчера и сегодня. Москва : «Восточная литература», 1995. 180 с.
4. Социалистическая Конституция Корейской Народно-Демократической Республики. Корея, Пхеньян : Издательство литературы на иностранных языках, 2014. 42 с.

5. Панов М. І., Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: Монографія / за заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2008. 320 с.
6. Шараев П. С. Социально-политические системы стран Корейского полуострова. Томск : Издательство Томского политехнического университета, 2009. 129 с.

Ніна Турянця,
студентка 2 курсу спеціальності «Соціальна робота» ФСН ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»

ПРАВА ДИТИНИ ВІДПОВІДНО ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАВА ДИТИНИ ТА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Права дитини завжди були і будуть важливі та актуальні не лише на суспільному рівні, але й у сімейному колі, серед людей, яким не байдуже суспільство та його розвиток. Кожна дитина народжується з правами. У світі понад 2 мільярди дітей, майже 8 мільйонів з них-це маленькі українці, ось чому саме українське суспільство має зосередити свою увагу на повноцінному захисті та реалізації прав дитини. Саме від забезпечення прав дитини в подальшому будуть формуватися обов'язки, якість їх дотримання та розвиток держави в цілому. Адже все починається з однієї людини, яка завжди переживає стадію дитини і саме цей період в майбутньому формує її особистість, суспільну корисність та значущість для держави.

Дослідивши певну літературу та позиції дослідників О.І. Анатолієвої, С.П. Коталейчук, Н.М. Крестовської, які зробили значний внесок у дослідженнях теоретико-правових аспектів процесу становлення, розвитку та функціонування прав дитини. Я впевнилася, що як тільки Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини, то діти стали однією з найзахищеніших верств населення. Наша держава приділяє значну увагу не лише забезпеченні первинних потреб, а й повному функціонуванню вторинних, а саме: належній повазі, дає змогу виокремитися з-поміж інших, здобути всі рівні освіти, розвивати та вдосконалювати свої таланти.

Основними гарантами забезпечення прав дитини в Україні є такі нормативно-правові документи :

- ✓ Конституція України
- ✓ Конвенція ООН про права дитини
- ✓ Сімейний кодекс України
- ✓ Закон України «Про охорону дитинства»
- ✓ Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»
- ✓ Цивільно-процесуальний кодекс України
- ✓ Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»

Ознайомившись із законодавчою базою України з прав дитини, я зрозуміла, що держава захищає права дитини та повністю гарантує їх функціонування. Дослідивши Конституцію України, Конвенцію ООН про права дитини, закони України з прав дитини, укази Президента України, яких в українському законодавстві налічується понад 27. Я з'ясувала, що як мінімум 5 документів дають право та впевненість з гордістю сказати, що до 18 років : «Ми-діти!».

Із дитячих років батьки, вихователі у садочку, вчителі у школах ознайомлюють дітей з їх правами, адже легше виховати сильну дитину, ніж змінити чоловіка, - писав відомий американський письменник Фредерік Дуглас.

Саме діти та молодь в майбутньому формують або руйнують, змінюють або дають змогу занепасти, активізують або пасивно спостерігають за країною. Забезпечивши всі необхідні права дитини, країна вкладає маленькі інвестиції, ресурси, зусилля у світочів свого суспільства.

Одне з основних прав, яка гарантується в Конституції України є право на життя. Право дитини на життя, це насамперед, право на чесне, суспільно корисне, вільне, гідне життя. І це право в перспективі перепливає в наш безпосередній обов'язок, який керує нами, налаштовує, дає змогу впевнено йти до своїх цілей, долати труднощі і доводити, що ти дійсно гідний права на життя.

Саме від забезпечення правильного виховання, від турботи про дитяче здоров'я, від якості освіти залежить як буде сформована особистість. Вельми приємно, що суспільство намагається знайти альтернативні способи виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, адже саме таким дітям необхідна посилена допомога.

У останні переломні дитячі роки (16-18 років) у дітей йде переоцінка цінностей, осмислення свого буття, пошук себе та ставлення особистісних пріоритетів на життя. На мою думку, саме ця підліткова категорія має бути масово задіяна в суспільному житті, щоб забезпечити свободу на самовираження та інформацією. До прикладу, часткові зміни та корекція саме в сфері самопізнання дитини були б надзвичайно доцільні саме у наш нелегкий час. Дуже добре б було, якщо б держава акцентувала свої зусилля на підтримку дитячих талантів у громадському житті. Це б було змогу підліткам впевнитися, що саме вони відіграють важливу роль суспільному житті.

Отже, проаналізувавши закони з прав дитини та праці О.І. Анатолієвої, С.П. Коталейчук, Н.М. Крестовської можна зробити висновки, що дитина захищена українським законодавством у порівнянні з минулими роками. Держава дійсно піклується про всебічний розвиток дитини, це підтверджує нещодавно прийнятий закон про освіту. Одним з позитивних аспектів є повернення до 12-річного терміну навчання. Особисто я вважаю, що ще 1 рік змусить задуматись дитину щодо свого подальшого освітнього розвитку. Забезпечення прав та всебічний розвиток дитини –це запорука щасливого, міцного та правомірного суспільства, адже саме діти в майбутньому змінюють свою державу. Саме наша країна впевнено йде до цих змін і результати ми вже бачимо.

*Кристина Червеняк,
аспірантка кафедри політології і державного управління ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»*

ПОШИРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У ПОЛІЕТНІЧНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Використання державної мови великою кількістю населення країни має консолідуючий вплив на процес формування нації. З одного боку, національна культура формується і міцніє у мові, а з іншого – мова є визначальною умовою існування нації. Держава без своєї мови втрачає істотні ознаки суверенітету – культурного, інформаційного та цивілізаційного [8, с. 117]. В Україні консолідуючий вплив державної української мови на формування нації тільки утверджується. Перші кроки у цьому напрямку були зроблені відносно нещодавно із введенням квот для україномовної продукції на радіо та телебаченні, а також із прийняттям нового Закону України «Про освіту». При чому цей консолідуючий вплив у різних регіонах кардинально різниться, не в останню чергу через різний рівень поширення української мови у тому чи іншому регіоні.

Дослідженням мовного чинника в Україні займалися багато вчених, адже це питання стоїть на порядку денному постійно від проголошення незалежності держави, а останнім часом є надзвичайно політизованим. У цьому контексті ми спираємося на висновки таких дослідників як: М. Дністрянський [3], М. Степико [8], С. Черничко [9]. Також для ілюстрації основних тез користуємося результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 р. [5] і результатами соціологічних досліджень дослідницьких центрів України різних років [6, 7], які, зокрема, вміщені й у окремих статтях [1, 2] та колективній монографії «Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості» [4].

Припускаємо, що від поширення державної української мови безпосередньо залежить рівень включеності конкретного регіону в процес національної консолідації. Особливо гостро це питання стоїть на порядку денному у поліетнічних регіонах України, в контексті дослідження яких ця проблема є недостатньо висвітленою. Основними особливостями, що дозволяють виділяти поліетнічні регіони на карті України, є високий, у порівнянні з іншими регіонами, рівень етнічної мозаїчності населення, множинність і стійкість ареалів компактного розселення етнонаціональних спільнот і висока інтенсивність міжетнічних відносин та етнополітичних процесів. До таких регіонів ми відносимо Закарпатську, Чернівецьку, Одеську області та анексований Крим (АРК). Саме тому на поширення української мови у поліетнічному регіоні впливає також етнонаціональний фактор – активний потенціал, який мають етнонаціональні спільноти, що там проживають.

Метою даного дослідження є аналіз поширення української мови у поліетнічних регіонах України для визначення його впливу на процес національної консолідації.

За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 р. 67,5%

громадян визнали українську мову рідною, а 29,6% – визначили як рідну мову російську. Частка інших мов, які були вказані як рідна становила 2,9% [5]. За словами науковця С. Черничка, мовна ситуація незалежної України характеризується такими аспектами:

- зміцненням статусу і позицій української мови;
- українсько-російським білінгвізмом та наявністю у країні не тільки сильної російської етнічної громади, а й значної кількості російськомовного населення;
- функціонуванням мов національних меншин та етнічних груп, які прагнуть підвищити статус національних мов в українському соціумі [9, с. 80].

Важливим аспектом також є те, що в Україні існує проблема неспівпадіння мовної та етнонаціональної ідентифікації населення. Це видно з результатів перепису населення та різних соціологічних опитувань. Результати соціологічного дослідження проведеного у березні 2017 р. провідними українськими соціологічними центрами (КМІС, Рейтинг, СОЦІС і Центр Разумкова) показали значне збільшення декларацій про українську національну ідентичність – 90,6% населення вважають себе українцями. Натомість, аналогічних змін не відбулося у мовній практиці: 50,5% населення України використовують українську мову для спілкування вдома, 24% опитаних використовують російську мову, стільки ж респондентів (24%) розмовляють вдома як українською, так і російською мовами, а частка інших мов у домашньому спілкуванні становить 1,3% [2].

У кожному з досліджуваних нами поліетнічних регіонів мовний аспект національної консолідації має свої особливості.

Зокрема, на Закарпатті українська мова є домінуючою. Рідною її вважає абсолютна більшість населення (81,0%). Також тут спостерігається більший рівень мовної асиміляції щодо української мови, ніж щодо російської. Кількість представників етнонаціональних спільнот, які вважають рідною мовою українську (14 291 особа), майже удвічі перевищує кількість тих, хто вважає рідною російську (7 977 осіб, з яких 5 297 осіб – це українці) [9, с. 81]. Це підтверджується і результатами Всеукраїнського перепису (див. Таблиця 1).

Таблиця 1

Мовний склад населення Закарпатської області [5]

	Вважали рідною мовою (%)			
	мову своєї національності	українську	Російську	іншу мову
Українці	99,2	X	0,5	0,3
Угорці	97,1	2,6	0,3	0,0
Румуни	99,1	0,6	0,0	0,3
Росіяни	91,6	8,1	X	0,3
Цигани	20,7	16,4	0,0	62,9
Словаки	43,9	42,1	1,8	12,2
Німці	50,0	38,9	5,6	5,5

Подібна ситуація спостерігається і у Чернівецькій області, де українську як рідну визнають 75,6% населення. Рівень мовної асиміляції представників етнонаціональних спільнот у регіоні щодо української мови (15 875 осіб) переважає такий же показник для російської (13 781 особа, з яких 9 281 особа – це українці) [5]. Крім того, представники найбільших національних меншин – румунів і молдован – також виявляють тенденцію до асиміляції саме в україномовне середовище (див. Таблицю 2).

Таблиця 2

Мовний склад населення Чернівецької області [5]

	Вважали рідною мовою (%)			
	мову своєї національності	українську	Російську	іншу мову
Українці	98,5	X	1,3	0,2
Румуни	91,9	6,8	0,9	0,4
Молдовани	91,6	3,2	1,2	4,0
Росіяни	91,5	8,1	X	0,4
Поляки	40,9	47,8	8,3	3,0
Білоруси	30,1	19,0	50,2	0,7
Євреї	20,7	23,8	55,0	0,5

За результатами соціологічного дослідження від березня 2017 р. (про яке йшлося вище) мовою спілкування для жителів регіону «Південний Захід», у який об'єднані Закарпатська та Чернівецька області, у абсолютній більшості є українська (75,6%). Виключно російською спілкуються тільки 2,0% населення, а як українською, так і російською – 11,1%. Частка інших мов спілкування загалом найбільша по Україні – 11,1% [2], що пояснюється високим рівнем мовної стійкості серед представників окремих національних меншин у цьому регіоні - угорців, румунів і молдован. Особливо в місцях компактного їх проживання.

Державна мова домінує тут також у освіті та засобах масової інформації. До прикладу, за даними аналітичного огляду «Становище української мови в Україні в 2016 році», оприлюдненого рухом «Простір свободи», частка учнів, що навчаються українською мовою становить у Закарпатській області 87%, а у Чернівецькій – 85% [7, с. 21-22]. Саме тому за критерієм поширення української мови Закарпатська та Чернівецька області можуть вважатися такими, де мовний чинник сприяє включенню регіонів у процес національної консолідації.

В Одеській області за даними Всеукраїнського перепису населення українську мову вважали рідною 46,3% населення області, а російську – 41,9% населення. Крім того, тут наявна значна частка білінгвів, які визнають рідною як українську, так і російську мови (опитування проведене у 2006 – 2007 рр. Центром Разумкова). За таким показником мовна ситуація в області виглядає наступним чином: трохи більше половини мешканців – 50,8% вважають рідною українську мову, близько третини (31,8%) – російську, 16,1% є білінгвами [4, с. 295]. Рівень мовної асиміляції представників етнонаціональних спільнот в російськомовне середовище значно перевищує подібний рівень щодо

україномовного середовища: 536 677 осіб (з яких 435 839 осіб – це українці) до 32 909 осіб відповідно [5]. Рівень мовної стійкості титульного етносу і національних меншин (крім представників російської національності) нижчий від показників попередніх проаналізованих областей (див. Таблиця 3).

Таблиця 3

Мовний склад Одеської області (найбільші етнонаціональні спільноти) [5]

	Вважали рідною мовою (%)			
	мову своєї національності	українську	Російську	іншу мову
українці	71,6	X	28,2	0,2
Росіяни	97,0	2,7	X	0,3
болгари	77,8	2,1	19,6	0,5
молдовани	73,3	7,7	18,3	0,7
Гагаузи	77,8	1,7	18,4	2,1
Євреї	3,6	4,4	91,6	0,4
білоруси	20,1	8,5	70,8	0,6

За результатами соціологічного дослідження від березня 2017 р. мовою спілкування для більшості жителів Одеського регіону є російська (52,1%). Виключно українською спілкуються 6,7% населення, як українською, так і російською – 32,3%. Частка інших мов спілкування друга за відсотковим співвідношення після регіону «Південний Захід» – 8,0% [2], що пояснюється, знову ж таки, мовною стійкістю серед представників окремих національних меншин (болгар, молдован, гагаузів тощо).

В АР Крим за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. українську мову вважали рідною 10,1% населення, російську – 77,0% населення, кримсько-татарську – 11,4%. Якщо врахувати частку білінгвів (за даними вищезгаданого опитування 2006 – 2007 рр.), то ситуація з поширеністю державної мови у регіоні виглядала ще гірше: 24,7% кримчан є білінгвами, українську мову рідною вважає лише 3,2% громадян, у той час як російську – 69,5% [4, с. 295]. Рівень мовної асиміляції в російськомовне середовище також дуже високий у порівнянні з подібною асиміляцією в україномовне середовище: 372 290 осіб (з яких 292 923 осіб – це українці) до 3 906 осіб відповідно [5]. Відповідний рівень найвищий по Україні: асиміляція у російськомовне середовище перевищує такий рівень асиміляції в україномовне середовище у 95 разів. До прикладу, в Одеській області – тільки у 16 разів, у Луганській області – у 39 разів, а у Донецькій – у 54 рази. Значна частина етнонаціональних спільнот регіону взагалі не володіє рідною мовою, надаючи перевагу в спілкуванні російській мові. Це характерно для багатьох вірмен, німців, євреїв, караїмів, кримчаків, а також для окремих кримських татар і навіть українців. Рівень мовної стійкості високий лише у росіян та кримських татар. У представників інших національних меншин і титульного етносу цей рівень значно нижчий (див. Таблиця 4).

Таблиця 4

Мовний склад Автономної Республіки Крим
(найбільші етнонаціональні спільноти) [5]

	Вважали рідною мовою (%)			
	мову своєї національності	українську	російську	іншу мову
Росіяни	99,7	0,2	х	0,1
Кримські Татари	93,0	0,5	5,9	0,6
Татари	67,8	0,1	25,0	7,1
Азербайджанці	55,8	0,7	37,9	5,6
Вірмени	52,9	0,3	46,1	0,7
Українці	40,4	х	59,5	0,1
Молдовани	31,0	1,9	66,0	1,1
Греки	23,8	1,1	71,8	3,3
Корейці	20,1	0,1	78,8	1,1
Болгари	18,4	3,1	77,6	0,9
Білоруси	17,1	0,9	81,8	0,2
Поляки	4,1	20,4	74,6	0,9
Євреї	1,9	1,1	96,7	0,3

В Одеській області українська мова переважає в освіті: 69% учнів навчаються тут саме українською мовою [7, с. 22], але російська мова домінує у буденному вжитку та у ЗМІ. Натомість в АР Крим саме російська мова домінувала і домінує (після фактичного включення півострову до складу Російської Федерації) як в освіті, так і у засобах масової інформації. Цьому сприяла і діяльність філій російських ВНЗ в Криму, що здійснювали очне навчання. Переважно у м. Севастополі, зокрема, працювали Філія Московського державного університету імені М. Ломоносова, Інститут економіки і права (філія Московської академії праці та соціальних відносин), Кримська філія Новоросійської державної морської академії, Севастопольська філія Санкт-Петербурзького гуманітарного університету профспілок, Севастопольська філія Саратовського державного соціально-економічного університету. Від 2010 р. взагалі можна говорити про прихований процес деукраїнізації, позаяк поширення української мови не відбувалося, а підтримка російської мови посилювалася [1, с. 336].

За подібних обставин абсурдно виглядають результати опитуванням 2008 р., де більш ніж 75% населення півострову погоджувалися із твердженням, що піддаються насильницькій українізації [6]. Як вказано у аналітичному огляді становища української мови у 2016 р.: «Упродовж усіх років незалежності України конституційні права громадян у Криму на отримання освіти, послуг, інформації українською мовою постійно й систематично порушувалися. Факти відмови у навчанні дітей українською мовою в школах та дитсадках, надання інформації, обслуговування та виготовлення документації російською мовою замість українською було звичним і масовим явищем. Проте після окупації та анексії Криму в 2014 р. наступ на українську мову на півострові набув тотального характеру» [7, с. 11]. Не в останню чергу, і через недалекоглядну

політику держави у гуманітарній сфері. Сьогодні в Криму, незважаючи на декларування рівності мов трьох найбільших етнонаціональних спільнот, фактично проводиться політика «вичавлювання» з вжитку всіх інших мов, крім російської.

Крім того, у великих містах, таких як Одеса, Севастополь і Сімферополь, недостатній розвиток україномовної культури завжди перешкоджав українській етнічній нації завершити необхідний процес модернізації [3, с 252.]. Враховуючи зазначене вище, за критерієм поширеності української мови в Одеській області та АР Крим консолідує вплив фактично відсутній через засилля російської мови.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши поширення української мови у поліетнічних регіонах України, виявлено його кореляцію з процесом національної консолідації. Зокрема, рівень включеності, швидкість і успіх консолідації конкретного регіону у загальнонаціональний контекст безпосередньо залежать від рівня поширення там державної української мови.

Це яскраво проявляється на прикладі досліджуваних поліетнічних регіонів. У всіх цих регіонах є велика частка іноетнічного населення – національних меншин, які з більшим чи меншим успіхом намагаються зберегти ознаки своєї етнічної ідентичності, зокрема свою рідну мову. Проте якщо за критерієм поширення української мови Закарпатську та Чернівецьку області можна вважати такими, де мовний чинник сприяє включенню регіонів у процес національної консолідації, то в Одеській області та АР Крим консолідує вплив за цим критерієм фактично відсутній. В останніх двох регіонах засилля російської мови і значний прошарок російськомовного населення є причиною сповільнення процесу національної консолідації.

А у випадку з Кримом, захист етнічних росіян і російськомовного населення – це одна із визначальних причин для анексії півострову Російською Федерацією. Фактично анексія і подальша окупація вказали на те, що прорахунки і недостатня увага до гуманітарної й етнонаціональної політики, а також неконтрольованість процесу національної консолідації і недостатнє залучення до нього усіх без винятку регіонів, зокрема і через поширення державної української мови для включення їх у загальнонаціональне мовне поле, веде в кінці кінців до фатальних наслідків.

1. Гай-Нижник П.П. Реінтеграція Криму та послаблення кримської регіональної проросійської ідентичності в контексті реалізації державної політики національної безпеки України / П.П. Гай-Нижник, О.В. Батрименко, Л.В. Чупрій *.Гілея*. 2015. Вип.103 (№12). С.333–339.
2. Гринів І. Національне питання: Україна як Європа [Електронний ресурс] / Ігор Гринів, Мирослав Чех. *Дзеркало тижня. Україна*. 2017. 17 червня (№23). Режим доступу: https://dt.ua/internal/nacionalne-pitannya-ukrayina-yak-yevropa-245832_.html
3. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 490 с.
4. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: [Монографія.] / М. Панчук, В. Євтух, В. Котигоренко та ін. К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 396 с.
5. Результати Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] /

- Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/>
6. Соціологічне опитування Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова в Криму [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. Листопад, 2008. Режим доступу: <http://old.razumkov.org.ua/ukr/polls.php?item=40>
 7. Становище української мови в Україні у 2016 році : аналітичний огляд [Електронний ресурс] / Рух добровольців «Простір свободи». – 40 с. – Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/1ScYcGPhLeu5Y7P8Cg1wOX1sk7ITqf3D9VhQBZgNRpac/edit>
 8. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. К. : НІСД, 2011. 336 с.
 9. Черничко С. Державна мовна політика України на Закарпатті за роки незалежності. *Регіоналістика: інформаційно-аналітичний журнал науково-дослідного інституту політичної регіоналістики*. 2011. №2. С. 80-82.

Олександр Черкасов,
студент 1 курсу спеціальності «Соціологія» ФСН ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

СОЦІОЛОГІЯ СПОРТУ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Порушуючи тему вивчення соціологією такого сучасного продукту цивілізації, як фізична культура і спорт, слід розуміти, що дослідження протиріч у розвитку сучасного спорту і обґрунтуванні шляхів їх подолання, еволюції потреб людини в спортивному професіоналізмі, способах уявлення спорту для масової аудиторії, потреб глядацької аудиторії в колективному видовищі, будується на вивченні спорту як системи, де основною формою виявлення ступеня культури людини і суспільства в цілому є гра.

Сьогодні у нас викликає інтерес феномен виникнення і розвитку такого поведінкового моделювання, як добре збалансована система неформального громадського руху футбольних фанатів. Що послужило причиною їх зародження, які завдання вони реалізують в ході своєї діяльності, які умови для їх існування і розвитку в сучасній Україні.

Соціологія спорту (від англ. sport — розвага, гра) — галузь соціології, що вивчає соціальний генезис, зміст, структуру, соціальну роль і соціальні функції фізичної культури і спорту як суспільного явища, закономірності їх функціонування та подальшого розвитку в сучасному суспільстві у взаємозв'язку з іншими соціальними інститутами (сім'я, освіта, виховання, політика, економіка та ін.), а також вплив фізичної культури і спорту на зміни в соціальній структурі суспільства і в цілому на суспільний прогрес.

Поняття "Соціологія спорту" введено в науковий ужиток німецьким соціологом Г. Ріссе в 1921 р. в однойменній праці, де проаналізовано сутність і роль спорту як важливого соціокультурного феномена. Розвиток науки пов'язаний з дослідженнями К. Дима, Г. Ленка, Г. Плеснера (ФРН), Ж. Дюмазадьє, Ж. Маньяна, Ж. Мейно (Франція), П. Рассела, І. Кріфтиса (Англія), Г. Люшена, Ч. Макклоя, Д. Строка (США), М. Левена (Бельгія), К. Майора (Австрія), Х. Ортеги-і-Гассета (Іспанія), А. Наторіо (Італія), Т. Ниво (Японія), М. Пономарьова, В. Столярова, П. Степового (Росія), М. Візітея (Молдова), В. Морозова (Білорусь), С. Гурвича, В. Петровського, В. Платонова (Україна).

Спорт і фізична культура розглядаються в С. с. як свідомо ігрова діяльність, що визначається внутрішніми та зовнішніми факторами розвитку індивіда і суспільства. В сучасному суспільстві спорт є одним з головних чинників усебічного розвитку людини, зміцнення її здоров'я, підготовки до праці та інших суспільно необхідних видів життєдіяльності. Заняття фізичною культурою і спортом передбачають не тільки духовну активність, а й усебічні знання людини про своє тіло і свої можливості. Така взаємодія в спорті фізичних і духовних сил сприяє ефективному вихованню у людей життєвонеобхідних якостей: мужності, стійкості, патріотизму, самовідданості, товариськості. Спорт виник у давні часи як система фізичних вправ, пов'язаних

з підготовкою людини до гри, змагань, праці та боротьби за своє існування. У Стародавній Греції заняття різними видами фізичних вправ стають обов'язковим елементом виховання та розвитку особистості. В епоху Середньовіччя спорт знайшов своє відображення у численних лицарських турнірах, різноманітних народних іграх і звичаях. Починаючи з ХІХ ст. відбувається своєрідне відродження і подальший розвиток спортивних ідеалів античної культури, завдяки регулярному проведенню Олімпійських ігор, чемпіонатів світу та Європи з різних видів спорту, які активно впливають на міжнародне співробітництво, зміцнення миру і дружби між народами. На початку ХХ ст. значно зростають соціальна роль і соціальні функції фізичної культури і спорту в суспільстві у зв'язку з індустріалізацією, урбанізацією та такими їх негативними наслідками, як гіподинамія, зростання психічних стресів, порушення екологічної рівноваги тощо. Нині спорт як засіб фізичного виховання, зміцнення здоров'я, реабілітації, соціальної особистості, підготовки її до трудової і військ, діяльності набув значного поширення у більшості країн світу.

Соціологія спорту займається проведенням соціологічних досліджень у різних сферах фізкультурно-спортивної діяльності: спорту вищих досягнень (олімпійський спорт), масового (народного) спорту і професійного спорту — різновиду трудової діяльності, де спортсмен виступає як предмет купівлі і продажу на ринку.

З 90-х рр. соціологія спорту набуває дедалі більшого розвитку і в незалежній Україні, де її введено як навчальну дисципліну у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах фізичного виховання і спорту. Поширюється географія досліджень у сфері фізичної культури і спорту засобами соціологічних центрів і наук, лабораторій, які розробляють найбільш актуальні проблеми: спорт як соціокультурна система та його соціальні функції в суспільстві; зв'язок спорту з іншими соціальними інститутами (сім'я, держава, економіка, виховання); спорт і праця; спорт і дозвілля; спорт і молодь; фізкультурно-спортивні цінності різних верств населення, а також питання спортивного менеджменту, соціальної реадaptaції спортсменів і фізичної реабілітації людей різних демографічних груп.

Активно спорт входить в структуру сучасного суспільства в середині ХХ століття, а в життя і українського суспільства після другої світової війни і особливо в кінці ХХ століття. Багатостороння значимість спорту обумовлює численність його функцій: 1) спорт як «школа характеру, мужності, волі»; спорт як частина системи знань; спорт як засіб міжнародного культурного обміну; спорт як частина економічної системи; 2) розвинена інфраструктура, матеріальна база (стадіони, спортивні зали, басейни); 3) активна підготовка професійних кадрів (училища олімпійського резерву, коледжі, інститути, академії фізичної культури).

Координаційна функція спорту полягає в регулюванні змагальної діяльності та спеціальної підготовки учасників спортивного акту до неї, дисциплінованість, норми і досягнення, що виникають в процесі цієї діяльності. Сюди також включено систему подання спортивних змагань масовому

глядачеві і врегулювання взаємовідносин між спортивними колективами і неформальними громадськими рухами глядачів-уболівальників.

1. Тарасенко В.И. Социология потребления: методологические проблемы. К., 1991. С. 25.
2. Ортега-и-Гассет Хосе. Восстание масс. *Дегуманизация искусства*: Сборник. М., 1991. С. 86.
3. Дробноход М. Стійкий екологічно безпечний розвиток: український контекст. *Дзеркало тижня*. 2001. 2-8 червня.

*Едгар Кохан,
студент 1 курсу спеціальності «Політологія» ФСН ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»*

ТОТАЛІТАРИЗМ ЯК РЕЗУЛЬТАТ РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА ЧИ ЙОГО ДЕГРАДАЦІЇ

Сьогодні дослідження такого явища, як “тоталітаризм” є не менш важливим, ніж це було в ХХ ст., адже його прояви: від ідей, болісних методів вирішення тих чи інших не менш болісних питань у суспільстві до відвертих тоталітарних тенденцій в режимах (суцільна ідеологізація та політизація суспільства, введення у вжиток серед народу поняття “об’єктивного ворога”, тотальне панування, як факт в середині держави та намір у зовнішній політиці) є нашою дійсністю, дійсністю нашого світу політики, наприклад існування режиму КНДР. Дослідивши витоки цього явища, яке у повній своїй силі проявило себе у ХХ ст., ми дізнаємось, що саме призвело наше людство до появи тоталітаризму, адже як би не дивитись на це явище, воно є результатом людських рук і тільки; мало того, ми повинні не тільки звернути увагу під час дослідження на процеси, які сприяли появі тоталітаризму, з метою запобігти його, але і приділити не меншу, або навіть більшу увагу причинам появи цих процесів. Не варто забувати, що тоталітаризм – це явище, яке виникло, якщо заглянути в концепцію тоталітаризму Ханни Арендт, внаслідок збігу багатьох обставин та процесів, які непомітно тягнулись із сторіччя в сторіччя, що звісно дасть нам змогу подивитись на сьогоднішні подібні, невинні, непомітні процеси (глобалізація, інтеграція економіки, накопичення світового капіталу, демократизація світу, тобто послаблення хватки політичної влади) з більшою підозрілістю та застереженням, адже навряд чи люди минулих епох замислювались над тим, що прояви імперіалізму в міжнародній політиці, народження расизму та його споріднення з націоналізмом приведе до наслідків таких колосальних масштабів, які потягнулися за створенням тоталітаризму та тоталітарного режиму, як його найтотальнішого прояву.

Тобто, це дослідження дасть змогу нам взяти на озброєння саме розуміння того, що всі, на перший погляд неважливі суспільно-політичні процеси є ключовими і можуть призвести до неочікуваних наслідків, але ж ці наслідки можливо чисто гіпотетично спрогнозувати, якщо подивитись на тоталітаризм не як на об’єкт моральної критики, а як на наслідок чогось, а саме це “щось” і може виявитись нашою дійсністю, або ж її альтернативою в нашому часі.

Ханна Арендт – видатний політолог, яка вперше дала відповідь на запитання: “Звідки виник тоталітаризм? Де його витоки?” У 1951 році, видавши книгу “Витоки тоталітаризму”, де провела дослідження витоків тоталітаризму при цьому з використанням історичного підходу – аналізу епох, процесів та явищ, які безпосередньо та опосередковано могли вплинути та вплинули на зародження такого феномену, як тоталітаризм.

Загалом тоталітаризм досліджувався в ХХ ст., але його дослідження відбувалось під впливом багатьох факторів: наявність чи відсутність тих чи інших матеріалів (багато важливих документів були під грифом “Цілком таємно”), думка громадської більшості, адже відомо, як ще казав колись Алексіс де Токвіль, що ліберальному суспільству характерний вплив громадської більшості, який Токвіль назвав “тиранією громадської думки”. Тобто, це був чинник, який навіть ускладнював дослідження тоталітаризму. Показовим прикладом цього є навіть концепція самої Ханни Арендт, адже у 1961 році, коли вийшла на світ книга “Банальність зла: Ейхман в Єрусалимі”, де вона аналізувала функціонування інститутів тоталітарного режиму Третього Рейху з метою визначення вини Ейхмана у вирішенні “Єврейського питання”, а також і охарактеризування правомірності дій Ізраїльської держави по відношенню до Ейхмана. Ханна Арендт зазнала критики зі сторони громадськості (через “аморальність”, яка насправді є науковою холодністю та об’єктивністю, як писав навіть Хайдеггер у письмі до неї [3, с. 166].) Також Арендт зазнавала численних звинувачень у антисемітизмі та погроз, ну і звісно книгу заборонили у самому Ізраїлі, адже в книзі піднімається питання долучення самих євреїв до винищення свого народу.

Витоки тоталітаризму. За концепцією Ханни Арендт – виникнення тоталітаризму є збігом багатьох історичних процесів та обставин. Спершу, внаслідок великих відкриттів, які потягнули за собою розвиток торгівлі, промисловості та накопичення капіталу, з’являється клас буржуазії, а з нею і комерційний імперіалізм, принципи та суть якого і є початком усього.

Принцип “Експансія заради себе (заради експансії)” так само як і капітал в економічній сфері для збільшення його же кількості, стає основним принципом функціонування та розвитку держав, внаслідок чого з’являються Британська, Французька, Португальська, Іспанська імперії. На момент свого становлення імперіалізм не був небезпечним та виявлявся лише в суто економічно-культурному пануванні над країною, яка ставала колонією. Тобто “імперіалізм не означає побудову імперії, а експансія не означає завоювання” [1, с. 194], як пише Арендт.

Тоталітарні режими є теж носіями імперіалізму, але уже “первісного імперіалізму”, який уже означає, як і завоювання так і побудову імперії, що витікає з його тотального контролю, як наміру у світовій політиці та фактом у внутрішній. Іншими словами, імперіалізм в тоталітаризмі прийняв стару, давню форму, яка відійшла від своїх економічних основ, але де залишив слід капіталістичний імперіалізм у виді принципу експансії заради експансії, могутності заради могутності.

Але основна небезпека, яку ніхто не помітив в імперіалізмі є її ідеологічним підґрунтям; світогляд, який імперіалісти нав’язували народам усієї Європи, що пізніше стало основою тоталітарних ідеологій. “Імперіалізму знадобилось би винайти расизм, як єдине можливе “пояснення” своїх дій, навіть якби ... у світі ніколи до цього не було расового способу мислення” [1, с. 260]. Тобто, намагання поділити імперіалістами людство на панів та рабів, вищу та нижчу расу (мова йде про заморське панування над колоніями) є за

Арендт тієї небезпекою, яку ніхто не помітив. Адже, що ж є основою націонал-соціалізму (панування раси)? Або більшовизму(диктатура пролетаріату)? Цей принцип закріпився імперіалістами в політиці, а також у сприйнятті людьми цього принципу, як чогось належного та цілком природнього.

Імперіалізм також вплинув і на рухи в Європі, зокрема на пан-ідеї, які за концепцією Арендт виступають праобразами тоталітаризму. Тобто, коли відбулось зародження протидії реакціонерів, яких не влаштувало, що вигода капіталістів є метою існування держави, а не як колись – втілення національної ідеї, то вони самі взяли на озброєння ті принципи, які й були характерними імперіалізму. Відбулось це наступним чином: імперіалізм, який по суті своїй є протилежністю націоналізму (економічна вигода, а не національна), примирився, умовно кажучи і з ним, а якщо писати словами Арендт, то “націоналізм та імперіалізм переплутались між собою” [1, с. 233]. Завдяки цьому злиттю на світ явився “первісний націоналізм”, за Арендт це той самий націоналізм, де мірилом вигоди є нація, але окрім цього йому характерні деякі принципи, які не були характерні націоналізму до цього; внаслідок впливу імперіалізму на нього йому став притаманний принцип поділу на своїх та чужих, розуміння нації як “обраного народу”, а її ідею як світову (або історичну) істину усіх істин.

Цей “первісний націоналізм”, тобто пан-ідеї, які згодом замінились тоталітарними рухами увібрали в себе від імперіалізму також і її небезпечні риси(поділ на вищих, нижчих, підкорених та господарів рас, бажання експансії, завоювань), та які користувались популярністю серед населення, яке вважало ці принципи та норми нормальними, які згодом стали основою ідеологій тоталітарних рухів.

Панславізм (слов’янофільство) та пангерманізм є ідеологіями, які за концепцією Ханни Арендт є праобразами тоталітарних ідеологій; в роки їх розповсюдження формувались політичні погляди майбутніх тоталітарних вождів (як Адольфа Гітлера так і Йосифа Сталіна). Саме пан-ідеї вивели Європу з заморського імперіалізму в континентальне, яке уже керувалось не економічними, а історично-національними інтересами та значеннями. Поява пан-ідей і є реакцією на те, що економічні поняття виходили на передній план в політиці в Європі.

Ці рухи створили новий тип національних чуттів, які були глибшими за відчуття старого націоналізму основою якого був патріотизм, саме цим вони і залишається слід фанатизму в тоталітарних рухах. Погляди на навколишній світ таких рухів характеризують поняття “ворожого світу” який оточує їхню ідею. Також характерною рисою, яку у спадок увібрали у себе і тоталітарні рухи є положення та погляд на історію та майбутнє і на обґрунтування ідеї, як писала Арендт “В протилежність істинним національним... рухам народів, які завжди розпочинали з поглиблення в національне минуле, пан-ідеї не затримувались (на цьому) ... адже перекладали основу своєї народної спільності в майбутнє” [1, с. 319]. Відображенням цього уже в тоталітарних рухах є поняття “Тисячолітнього Рейху”, “Шлях до комунізму”, які й опирались на те, що це

лише буде, а не на те, що це було колись в “золоті віки” нації, як це характерно старому націоналізму.

Найважливішою рисою пан-ідей, яку перейняв тоталітаризм є беззаконня; пангерманізм та панславізм ставили себе вище такого поняття, як держава взагалі. “Ворожнеча до держави як інституту пронизує теорії усіх пан-ідей” [1, с. 325], пише Ханна Арендт. Ця риса беззаконня є фундаментальною в тоталітарному режимі, адже саме вона дозволяє провести межі між тоталітарними та авторитарними режимами. За концепцією Ханни Арендт, як би це не було парадоксально, але фашистський режим Муссоліні не є тоталітарним; парадоксально, адже саме для охарактеризування цього режиму і виник термін “тоталітаризм”. В доктрині фашизму сказано, що “Не нація творить державу, а держава націю” [4], тобто держава за доктриною фашизму є вище за націю та національну ідеологію загалом, отже фашистському режиму не характерна ця риса беззаконня, яку тоталітарні рухи перейняли у пан-ідеях.

Історичний підхід Ханни Арендт трактує витoki тоталітаризму, як наслідок чисельних соціально-економічних процесів та чинників, але таке пояснення зводить все до того, що це був збіг історичних обставин, але якщо пояснити концепцію Арендт діалектичним підходом, то зникне фактор випадковості, який в науці не прийнято сприймати схвально.

Тоталітаризм є наслідком розвитку людства, або ж деградацією, дивлячись що повинно в його витокaх більше – ірраціональні (реакціонери-консерватори) чи раціональні (капіталізм) тенденції в політиці та світі. Раціоналізація, яка охопила усю Європу в епоху Нового часу утворила політичну систему, яка базувалась на грошах і витісняла старі положення в усіх сферах, особливо в політиці. Тобто, політична система, яка сформувалась до XIX ст. є втіленням раціоналізму, а його протидія, тобто діяльність реакціонерів проти цієї системи є поширенням ірраціоналізму; вони вступили в боротьбу (кінець XIX ст.), адже політичний світ одночасно і раціоналізувався, і потерпав від поширення ірраціоналізму, як реакції та протидії встановленим положенням в політичній сфері, поки вона не завершилась вибухом ірраціоналізму, який несе за собою консервативні, романтизовані, ідейні порядки минулих століть в політику та їх масову підтримку серед населення Європи; у виді появи пан-ідей, а згодом і такого феномена XX ст., як тоталітаризм, який за концепцією Арендт є більшої міри їхнім спадком.

Саме тому ті чинники та обставини, які за концепцією Арендт є історичними можна пояснити, як поширення двох протилежностей у світі політики. У XIX ст. відбувається стрімка зміна в положеннях політики: на заміну “національної ідеї” та “історичної мети” прийшла “економічна вигода”, імперіалізм став економічним та перейшов на заморську основу, але до початку XX ст. все різко перевернулось назад; з’являються пан-ідеї, які мають забути уже на той час національну ідею, імперіалізм переходить на континентальну основу і не керується уже кількістю ресурсів, а здебільшого уже історичними цілями, які теж нібито зникали під економічними, але чомусь вони не зникли, вони знову проявили себе, а без причини – просто, як збіг обставин цього

статись не могло. Виходить, що тоталітаризм є результатом розвитку людства (його раціоналізацією), адже саме це спонукало противників такого розвитку (реакціонерів) прокинутись та протидіяти цим положенням; що і призвело до появи пан-ідей, а згодом і тоталітаризму. Це відображає, що йшла саме боротьба, а не розвиток, адже тоді не було би опору і не було би цих непередбачуваних переворотів назад до старих положень; це все є боротьба між раціональними та ірраціональними тенденціями в політиці та світі, отже поява тоталітаризму є наслідком розвитку людства, яке отримало потужний супротив, але чи можна тоді його називати дійсно розвитком – залишається питанням.

1. Арндт Х. Истоки тоталитаризма. М.: ЦентрКом, 1996. 671 с.
2. Арндт Х. Банальность зла: Эйхман в Иерусалиме. М.: Европа, 2008. 424 с.
3. Арндт Х., Хайдеггер М. Письма 1925-1975 и другие свидетельства. М.: Издательство института Гайдара, 2016. 456 с.
4. Муссоліні Б. Доктрина фашизму // [Електронний ресурс]: Львів, 2007 // <http://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1932.Mussolini.php>

*Інна Ребриш,
студентка 3 курсу спеціальності «Правознавство» Юридичного
факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ В ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Поняття злочину є центральним у будь-якій правовій системі. Проте у кримінальних законах ряду країн визначення поняття злочину або зовсім не даються, або є формальними (такими, що відображають лише юридичну властивість злочинів). Формальне визначення поняття злочину дається, зокрема, у КК Іспанії, ФРН, Швеції, Франції, США. Формальними, як правило, є доктринальні визначення поняття злочину у зарубіжній теорії права. Злочин визначається діяння, заборонене законом (причому часто – не тільки кримінальним) під загрозою покарання. На відміну від багатьох інших країн, в Україні поняття злочину не лише має значне теоретичне обґрунтування, а й отримало своє законодавче закріплення і містить у собі необхідну і достатню кількість ознак, які дають можливість відмежувати злочин від інших правопорушень та від правомірної поведінки.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України «злочин є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину». Наведене поняття злочину є формально-матеріальним. Із нього випливає, що злочин є діяння (дія або бездіяльність), якому властиві такі обов'язкові ознаки: 1) це діяння вчинене суб'єктом злочину; 2) воно є винним; 3) вказане діяння є суспільно небезпечним; 4) відповідне діяння передбачене чинним КК. Останнє, крім того, має на увазі, що обов'язковою ознакою поняття злочину є також 5) кримінальна караність. Відсутність хоча б однієї із цих ознак вказує на відсутність злочину.

Не є злочином діяння, яке: а) посягає на об'єкти, що не охороняються КК (особисті відносини між подружжям, благочинність тощо); б) із необхідністю не заподіює істотної шкоди об'єктам кримінально-правової охорони або принаймні не створює реальної загрози її заподіяння; в) заподіює шкоду об'єктам кримінально-правової охорони або створює реальну загрозу заподіяння їм шкоди, але ця шкода не є істотною .

КК встановлює вичерпний перелік злочинів. Тому ознака кримінальної протиправності заперечує можливість застосування норм КК за аналогією. Наприклад, особа не може нести відповідальність за шпигунство на шкоду інтересам іншої держави, крім України, за ухилення від сплати аліментів на утримання інших осіб, крім власних дітей і батьків, за інші діяння, які прямо не передбачені КК як злочини.

В історії кримінального права поняття злочину визначалося по-різному. Залежно від того, чому надавалось більшого значення — соціальній чи правовій характеристиці злочину, — можна виокремити три визначення цього поняття: формальне, матеріальне і формально-матеріальне.

Формальне визначення— відбиває юридичну природу, юридичні ознаки злочину: злочином визнається таке діяння, яке передбачається законом як кримінальне каране (злочинним є те, що карано, або злочинним є те, що передбачено кримінальним законом).

Матеріальне визначення відрізняє лише соціальну сутність злочину, протиріччя його певним соціальним цінностям (злочин — суспільно небезпечне діяння).

Формально-матеріальне визначення поєднує в собі соціальну і юридичну характеристику злочину (злочин — суспільне небезпечне і передбачене кримінальним законом діяння).

Таким чином, якщо поставити питання про те, яке з цих визначень є більш обґрунтованим, більш цінним, то насамперед необхідно мати на увазі, що будь-яке визначення того чи іншого поняття тільки тоді може виконувати свої функції, коли воно максимально точно і вичерпно відображає істотні, типові ознаки певного діяння, явища. У цьому розумінні формально-матеріальне визначення має перевагу— воно дозволяє відповісти не лише на питання, які діяння закон визнає злочином, але й на питання, чому закон визнає їх злочинами, що в сукупності відбиває соціальну і правову природу, суть злочину.

Злочином визнається суспільно небезпечне, винне, протиправне і кримінально каране діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Кожна з цих ознак злочину відображає його різні істотні властивості, має свій зміст. Суспільна небезпечність як матеріальна ознака злочину полягає в тому, що діяння або заподіює шкоду відносинам, які охороняються кримінальним законом, або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди. Це — об'єктивна властивість злочину, реальне порушення відносин, що склалися в суспільстві. Виникнення, зміна, втрата суспільної небезпечності діяння обумовлені об'єктивними закономірностями суспільного розвитку, нерозривним зв'язком з тими соціально-економічними процесами, що відбуваються в суспільстві.

У частині 1 ст. 11 КК суспільна небезпечність як обов'язкова ознака злочину тільки називається, її зміст закон не розкриває. Між тим порівняльний аналіз різних видів правопорушень (адміністративних, дисциплінарних тощо) свідчить, що їх суспільна небезпечність не рівнозначна суспільній небезпечності злочину: суспільна небезпечність злочину як виду правопорушення є значно більшою. Не тотожні за своєю небезпечністю і різні злочини. Досить порівняти вбивство і крадіжку. Оцінка суспільної небезпечності діяння як ознаки злочину відбувається на двох рівнях: по-перше, на законодавчому, коли законодавець криміналізує суспільно небезпечне діяння; по-друге, на правозастосовному, коли орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя оцінюють суспільну небезпечність вчиненого злочину. Тому суспільна небезпечність і належить до оціночних понять. Критерієм оцінки суспільної небезпечності, її ступеня виступають об'єктивні і суб'єктивні ознаки злочину: об'єкт, на який посягає злочин, наслідки, спосіб вчинення злочину, форма вини, мотив і мета тощо. Тільки оцінка всієї їх сукупності може розкрити об'єктивну, реальну небезпечність злочину - його тяжкість. Значення суспільної небезпечності як матеріальної ознаки злочину полягає в тому, що вона, по-перше, є основним об'єктивним критерієм визнання

діяння злочином, його криміналізації; по-друге, дозволяє дати класифікацію злочинів за ступенем тяжкості; по-третє, визначає межу між злочином та іншими правопорушеннями; по-четверте, є однією з загальних засад індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання.

Другою обов'язковою ознакою злочину, що виражає його внутрішній психологічний зміст, є винність. У цій ознаці відбивається найважливіший принцип кримінального права — принцип суб'єктивного ставлення, тобто відповідальності тільки за наявності вини, що впливає зі ст. 62 Конституції України. Частина 2 ст. 2 КК закріпила цей принцип, вказавши, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вини не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Таким чином, закон про кримінальну відповідальність виключає об'єктивне ставлення, тобто відповідальність за шкоду, заподіяну за відсутності вини. Вина відповідно до ст. 23 КК є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Злочин являє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного: діяння і психічного (свідомого і вольового) ставлення до нього. Як діяння не може бути розкрито поза зв'язком з психічним ставленням особи до нього, так і зміст психічного ставлення (вини) не може бути визначений поза зв'язком з характером діяння: об'єктом, на який вона посягає, способом, наслідками та іншими його об'єктивними ознаками. Вина значною мірою визначає характер діяння і ступінь його тяжкості і є важливим критерієм визнання його злочином.

Обов'язковою ознакою злочину є також його протиправність. Протиправність як формальна ознака злочину означає передбачення його в кримінальному законі. Кримінальна протиправність тісно пов'язана із суспільною небезпечністю: вона є суб'єктивним вираженням об'єктивної, реальної небезпечності діяння для суспільних відносин, її законодавчої оцінки. Тому кримінальна протиправність — юридична, правова оцінка суспільної небезпечності, закріплена в законі. Саме суспільна небезпечність, її ступінь визначає об'єктивні межі протиправності. За цими межами питання про криміналізацію діяння поставати не може. Виділення законом кримінальної протиправності як обов'язкової ознаки злочину являє собою конкретне вираження принципу законності в кримінальному праві: кримінальній відповідальності і покаранню підлягає лише особа, що вчинила таке суспільно небезпечне діяння, яке передбачено законом як злочин. Кримінальний закон дає вичерпний перелік злочинів. Тому, якщо навіть діяння становить небезпеку для суспільства, але не передбачене законом про кримінальну відповідальність, воно не може розглядатися як злочин. Звідси впливає найважливіше положення про неможливість застосування кримінального закону за аналогією до діяння, що прямо в ньому не передбачене. Частина 4 ст. 3 КК прямо вказує, що застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією забороняється.

З ознакою протиправності пов'язана четверта обов'язкова ознака злочину — його караність. Під караністю розуміють погрозу застосування покарання за злочин, що міститься в кримінально-правових санкціях. Караність за своєю

сутністю впливає із суспільної небезпечності і протиправності діяння. Діяння тому і є кримінальне караним, що воно суспільно небезпечне і передбачене кримінальним законом як злочин. У той же час діяння, за яке в законі передбачене кримінальне покарання, не втрачає властивостей злочину, якщо в конкретному випадку його вчинення за нього не буде призначене покарання (наприклад, після закінчення строків давності, за амністією та ін.). М. Мельник справедливо писав, що «зовсім неправильно ототожнювати караність як ознаку злочину із застосуванням покарання в будь-якому випадку його вчинення. Караність слід розуміти як встановлення в законі за вчинення певного діяння кримінально-правової санкції, яка дає можливість застосування в належних випадках (а не завжди) покарання».

Отже, злочини являють собою особливу різновидність поведінки людей і інших суб'єктів суспільних відносин. Законом регулюються тільки поступки (вчинки) людей, їх дії або бездіяльність. Не можуть регулюватися нормами права думки людей або певні риси характеру. Поза своїми діями, людина не існує для закону. Якщо ж закон карає за тенденцію, за образ думок, то він служить знищенню рівності людей перед законом, роз'єднує їх. Закони, які роблять головним критерієм не дії як такі, а образ думок діючої особи — це не що інше, як позитивні санкції беззаконня. Злочин — це, перш за все, діяння (дії або бездіяльність), яке відрізняється від права і від правомірної поведінки певною сукупністю ознак.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.41.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України №7 від 04.06.2010р. «Про практику застосування законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. 2011. №8. С .2-6.
4. Бурдін В. М. До питання граматичного тлумачення окремих термінів КК України. *Актуальні проблеми кримінального та кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування* : зб. тез доповідей Регіонального круглого столу (21-22 лютого 2013 р.). Хмельницький, 2013. С. 31-35.
5. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України [вступне слово д-р юрид. наук, проф. М.І.Мельник]. К. : Атіка, 2013. 224 с.
6. Вереша Р. Поняття та ознаки злочину. *Право України*. 2014. №12. С. 97-103.
7. Кримінальне право України: Загальна частина / За ред. Бажанова М.І. К.: Юрінком Інтер, 2012. 480 с.
8. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін. К.: Правові джерела, 2013. 487 с.
9. Мельник М. Злочин без покарання. *Право України*. 2010. № 4. С. 30-34.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 9-е вид., переробл. та доп. / Відп. ред. Яценко С.С. К.: А.С.К., 2014. 848 с.

Владислав Котигорошко,
студент 3 курсу спеціальності «Психологія» ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

КОНФЛІКТ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Політичний конфлікт можна розглянути в розрізі формування правового вчення, а саме конституційного, як основи правового формування державності.

У політології під конфліктом (від лат. *conflictus* – зіткнення) розуміють завершальну ланку механізму розв'язання суперечностей у системі суспільних відносин. Іншими словами, конфлікт – це не відхилення від суспільних правил, а норма співіснування людей у соціумі, форма встановлення і зміни пріоритетів у системі інтересів, потреб, взаємин у суспільстві взагалі [2]. Відзначаючи певні позитивні соціальні функції конфлікту, водночас слід зауважити, що ці ролі та функції різняться залежно від типу суспільства, в якому вони виникають і розвиваються.

Згідно із загальноприйнятими уявленнями, основною причиною політичного конфлікту частіше за все виступає обмеженість ресурсів, на які претендують різні соціальні верстви, групи або окремі індивіди, але яких (ресурсів) не вистачає для задоволення інтересів чи потреб усіх зацікавлених суб'єктів. Причиною політичного конфлікту в соціально-політичних спільнотах або між ними виступає сумнів індивідів або груп в законності і справедливості наявного розподілу матеріальних та інших благ. Ще одним важливим чинником виникнення політичного конфлікту є боротьба за владні повноваження, їх реалізація або утримання. На цій основі часто виникають глибокі розбіжності між різними політичними силами, партіями, їх лідерами тощо через відмінність поглядів, а іноді непримиренність інтересів, несумісність цілей і орієнтацій.

В узагальненому вигляді дослідник С. Шубін причини виникнення політичного конфлікту зводить до таких чинників: обмеженість матеріальних ресурсів та ціннісних орієнтацій і значні обмеження з боку представників влади; протилежність інтересів мас з інтересами правлячої еліти пряме політичне, ідеологічне, економічне зіткнення пригноблених з інтересами тих, хто має владу та інші блага [7, с. 74].

Дослідник Н. Сокур основну причину конфліктогенності перехідного до демократії суспільства вважає також в тому, що відбувається руйнування старої системи ціннісних орієнтацій і психологічно важливих точок опори в суспільстві. Це руйнування не може відбуватися без конфліктів, без радикальних змін політичних і особистісних позицій. Не може не позначитися на причинах соціальної напруженості в перехідному суспільстві велика тривалість суспільно-політичних перетворень перехідного часу [1].

Однак якщо у стабільних політичних системах соціальні конфлікти, як правило, вирішуються шляхом або консенсусу, або пошуку такого рішення, яке

відповідало б інтересам усіх сторін-учасниць конфлікту, то небезпекою, яка властива перехідним політичним системам, є те, що через відсутність механізмів вирішення конфліктів їхній позитивний потенціал дуже швидко стає руйнівним. Отже, конфлікт має усі шанси перетворитися із форми суспільно-політичного розвитку на вкрай негативне явище, яке фактично повністю унеможлиблює будь-які конструктивні реформотворчі дії. Саме така ситуація склалася і в Україні. Розглянемо особливості перебігу конфліктів в Україні та їх вплив на розвиток політичної системи України.

Для політичного середовища України проблематика конфліктів та їх регулювання особливо важлива в останні роки. Саме за останній період держава зазнала територіальних втрат, зіткнулася із актами агресії та насилля, постала перед загрозою економічної катастрофи. Суспільно-політичне життя супроводжується найтривалішими, наймасштабнішими та найгострішими конфліктними проявами, що змінили погляди населення, вплинули на ідентичність українців, трансформували політичний режим, подолали невизначеність інтеграційного розвитку країни та визначили місце держави у міжнародному співтоваристві. Проте руйнівний потенціал політичних конфліктів в Україні несе серйозну загрозу не лише стабільному розвитку нашої держави та мирному співіснуванню населення, а й цілій системі міжнародної безпеки.

Отже, на сьогодні стоїть питання про спроможність як державних, так і міжнародних інституцій ухвалювати адекватні та своєчасні рішення, приймати відповідні норми та принципи, використовувати доцільні засоби та методи управлінської діяльності, тобто застосовувати такі механізми, які б сприяли якнайшвидшому врегулюванню та мирному вирішенню конфлікту на сході, відновленню територіальної цілісності держави та забезпеченню міжнародної безпеки, а також не дозволили б внутрішній суспільно-політичній обстановці трансформуватись у так званий пост конфліктний синдром чи перерости в новий насильницький конфлікт.

З метою забезпечення конструктивності та динамічності конфлікту, запобігання негативних чи насильницьких наслідків останнього, конфлікт потребує управлінського впливу, що в основному забезпечується шляхом створення та функціонування ефективних інститутів, прийняття та закріплення нормативно-правових документів та впровадження загальнозначущих рішень.

Управління політичним конфліктом може здійснюватись на мега-, макро- та мікрорівнях, тобто глобальному, регіональному та державному, а також у двох вимірах – внутрішньому – через поведінку самих сторін конфлікту та зовнішньому – через залучення третьої сторони. Система управління політичними конфліктами безпосередньо залежить від динамічних характеристик останнього.

Так, на початковому етапі боротьби управлінськими діями можна попередити ескалацію чи генералізацію конфлікту (використовуючи засоби побудови довіри та забезпечення безпеки у відносинах, раннє попередження, превентивну дипломатію, превентивну підтримку миру та виховання в дусі миру тощо) або навпаки, сприяти трансформації протиріч у конфлікт. На етапі

ескалації конфлікту важливо застосовувати стратегію врегулювання, що в основному полягає в примиренні сторін, припиненні насильства, проте, не вирішує глибинних причин конфлікту.

Задля повного вичерпання конфлікту, відновлення чи переформатування відносин необхідно використовувати тактику розв'язання чи вирішення конфлікту, що спрямована на виявлення джерел і вияснення причин останніх і містить набір дій для їх викорінення. Стратегія трансформації конфлікту, яку часто відносять до складової конфліктного менеджменту виражає найбільш широкий та повний рівень змін в процесі впливу на конфлікт за для його розв'язання і свідчить про ефективність застосованих механізмів впливу на протиборство.

Реалізація політико-дипломатичних заходів можлива через політичний діалог та роль третьої сторони. У вітчизняному політичному просторі політичний діалог як інструмент регулювання конфліктів здійснювався на мегарівні – Женевський формат переговорів, саміти G8, G20; макрорівні – Мінський та Нормандський формати переговорів; мікрорівні – національний діалог та діалогові пропозиції й форми взаємодії інститутів громадянського суспільства [6, с. 137].

Заходи економічного характеру, що виступають додатковим елементом до політичної стратегії впливу на конфлікт виражаються в економічній та фінансовій підтримці сторони конфлікту, економічних санкціях, ембарго, бойкотах, встановленні квот і обмежень, митній політиці, заморожуванні рахунків тощо. Заходи гуманітарного характеру (організаційно-правова, матеріальна, психологічна підтримка населення та забезпечення їх безпеки й вільного доступу до інформації) свідчать про рівень підтримки груп населення, що з власної волі чи мимовільно стали учасниками конфлікту, а також визначають можливість інтервенції у конфлікт.

Однак, використання гуманітарної допомоги нерідко несе загрозу ескалації конфлікту, що й продемонстровано на прикладі конфлікту на сході України. Військово-політичні заходи передбачають введення особливих правових режимів, посилення охорони громадського порядку, вилучення незаконної зброї та боєприпасів, створення та координація певних органів, які контролюватимуть військово-політичні відносини тощо і в основному визначають загальну стратегію дій державної влади.

Правові заходи повинні бути спрямовані не тільки на реалізацію нормативно-правового регулювання конфлікту, а також на сприяння ефективному застосуванню вже існуючих правових документів у конкретному конфлікті, при цьому будь-які політичні механізми впливу за для їх ефективності потребують нормативно-правового закріплення.

Однією з важливих складових компромісу між різними сегментами української політичної еліти в нещодавній політичній кризі стало повернення до Конституції України в редакції 2004 р. Тим самим було відновлено парламентсько-президентську форму правління, скасовану доволі сумнівним способом у 2010 р. Проте з огляду на вимушений характер цих змін та недосконалість конституційної моделі зразка 2004 р. незабаром до Основного

закону доведеться вносити чергові зміни. При цьому до питання конституційного устрою України на цей раз слід підійти дуже ретельно та з позицій ефективності функціонування політичної системи, а не вигоди правлячої еліти, інакше чергових гострих навколо владних конфліктів просто не уникнути [6, с. 138].

Однією з найбільших проблем сучасної України є олігархічний політичний режим, що сформувався ще за часів президентства Л. Кучми, а в наступні роки тільки утвердився. За клики до демонтажу олігархічного режиму в Україні неодноразово лунали зі сцени Євромайдану та знаходили підтримку в середовищі широких народних мас. У зв'язку з цим існує небезпека необдуманих кроків у цьому напрямі, спрямованих або на знищення української олігархії як такої, або на перерозподіл належної їм власності на користь наближених до нової влади бізнесменів. Враховуючи зазначене, нині перед українською владою стоїть завдання не демонтувати олігархічну систему, а примусити її працювати в інтересах Української держави та суспільства. І зробити це можна лише через встановлення і підтримку постійного конструктивного діалогу з лідерами провідних фінансово-промислових груп для пошуку шляхів виходу із ситуації, що склалася.

Ще одна проблема політичної системи України, що не була вирішена за роки конфлікту, а, навпаки, навіть зросла, – корупція. За роки незалежності корупція стала ключовим неформальним інститутом політичної системи України, вплив якого почасти більший, ніж багатьох формальних інститутів. Тому перед українською владою нині стоїть важливе завдання здійснити комплекс реформ, спрямованих не просто на зниження рівня корупції в українському суспільстві, а на усунення самих можливостей для зловживань і корупційних дій з боку посадовців усіх рівнів. Це завдання є особливо актуальним, оскільки воно, поряд з люстрацією, було одним із лейтмотивів дискурсу Євромайдану, а тому громадськість, швидше за все, буде вимагати його вирішення.

Таким чином, політичне середовище країни є яскравим прикладом протистояння між різними політичними суб'єктами: партіями, блоками, суспільними групами та окремими індивідами. У процесі політичного конфлікту суб'єкти за допомогою механізму політичної боротьби намагаються отримати можливість впливати на формування та розподіл суспільних та державних цінностей.

Така протидія між політичними суб'єктами є доказом необхідності суттєвої зміни усього апарату управління на усіх рівнях політичної взаємодії, і головне, змісту та якості управлінської діяльності. Тобто, йдеться про нагальну потребу кардинальних інституційно-процесуальних змін в результаті глибоких реформ в державі і суспільстві.

Політична діяльність української держави демонструє нам відставання українського суспільства від більшої частини світової спільноти в усвідомленні політичної реальності та наслідків політичного протистояння. З огляду на вищезазначене, ця тема є актуальною, теоретично і практично значущою.

1. Сокур Н. В. Державна політика по зниженню соціальної напруженості у перехідному суспільстві (сфера трудових відносин) 2001 року. Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Одеса, 2011. 20 с.
2. Колтунов О. Ю. Політична коректність: концептуальні основи та технологічні прийоми Автореф. дис. ... канд. політ. Наук: 23.00.02. К., 2015. 20 с.
3. Криволапчук В. О. Політичний конфлікт, як об'єкт політичних і правових досліджень. *Південноукраїнський правничий часопис : щоквартал. наук. журн.* 1997. 2009. № 3. С. 6–9.
4. Подорожна Т. С. Етапи новітнього конституційного процесу в Україні. *Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць.* 2012. Вип. 55. С. 178–183.
5. Станкевич І. П. Політичний конфлікт та технологія його запобігання. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка : Філософія. Політологія.* 2014. № 87-88. С. 70 – 73.
6. Сітарський С. М. Політичний конфлікт та сучасні українські реалії. *Економіка та держава : міжнародний науково-практичний журнал.* 2016. № 8. С. 137–139.
7. Шубін С.П. Соціально-філософські аспекти сучасного політичного конфлікту на Півдні України. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї.* Вип. 6. Київ ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2014. С. 157.

*Станіслав Данко,
Аспірант кафедри політології та державного управління ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»*

КОНЦЕПЦІЯ «РУССКОГО МИРА» ЯК ТЕОРЕТИКО-ІДЕОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Останнє десятиліття ХХ століття ознаменувало собою закінчення цілої епохи світової історії у багатьох аспектах: політичному, соціальному, культурному і, якщо можна так сказати, цивілізаційному. Потрясіння і докорінні зміни на політичній карті світу, які відбулись у 90-их роках минулого століття, здебільшого пов'язують із розпадом могутньої імперії на азіато-європейських просторах, яку називали Радянський Союз, або Союз Радянських Соціалістичних Республік. Після його неочікуваного зникнення на теренах Східної Європи з'явилися нові незалежні країни. З іншого боку, якщо дивитися на цю подію з більш широкої точки зору, то в 1991 році утворився геополітичний вакуум, який негайно потрібно було заповнювати новими геополітичними стратегіями, зв'язками, союзами, альянсами, міжнародними організаціями тощо.

Кожна з новоутворених країн опинилася в нестабільній міжнародній ситуації. Тому кожній з країн необхідно було визначити чіткий курс як у внутрішній політиці, так і в зовнішній. Зокрема, це стосувалось України і Росії, які фактично після трьохсотрічної історії перебування у спільному політичному утворенні, типу Московського царства, Російської імперії та Радянського Союзу, по суті повинні були стати рівноправними гравцями на міжнародній арені, як дві рівні, дружні європейські держави. І в Україні, і в Росії звичайно залишалися, і це природно, спільні інтереси, цілі як у двох перспективних сусідів на політичній карті світу. Та і економічні зв'язки, спільне господарство, інфраструктура залишали Україну залежною від політичних процесів всередині самої Росії та від її політично-цивілізаційного вибору.

Проте навіть після припинення існування СРСР, загалом картина відносин між Росією та колишніми республіками сильно не змінилися. Оскільки корінної зміни політичних еліт у цих країнах не відбулося, звідси практично всі вони стопорили у питаннях євроатлантичної інтеграції, демократичних трансформаційних процесах, а глави держав прагнули повернути стару авторитарну систему правління країнами, то міжнародні зв'язки між колишніми республіками залишалися відносно стабільними.

З приходом до влади в Росії Володимира Путіна та його команди, яка уособлювала старі консервативні кола реваншистського характеру та сприймала розпад СРСР як найбільшу трагедію ХХ століття, як програш у «холодній війні» із Заходом, характер зовнішньої політики Російської Федерації в порівнянні з періодом правління Бориса Єльцина змінився на більш агресивний, жорсткий та непримиренний. Метою її політики стало відновлення

колишньої могутності Росії вже не як держави, а як імперії. Тому для нової російської влади такі держави, як Україна, Білорусія, Казахстан, Грузія були лише геополітичною помилкою, яку треба в обов'язковому порядку виправити. Звідси, гібридні та не гібридні війни, які веде й веде Росія на початку ХХІ століття є лише намаганнями правлячої російської верхівки виправити ці помилки.

Це геополітична стратегія сучасної Росії. Замість того, аби за рахунок економічних перетворень та політичних реформ стати лідером в регіоні, вона фактично повернулася до політики СРСР, правонаступницею якого вона і є. Так виникає концепція «Русского мира», як пояснення і виправдання, легітимація зовнішньополітичної стратегії сучасної Росії на сучасному етапі.

На практиці в основі модерного «Русского мира» нічого нового немає. Це все та ж цивілізаційна тріада імперської ідеології – «православ'я, самодержавство, народність» – яка була сформульована ще в 30-ті роки ХІХ ст. міністром народної освіти Російської імперії С. Уваровим [2]. Але справжнє дихання концепції «Русского мира» як новій потужній спрямовуючій політичній ідеї Росії нашого часу дав Патріарх Московський і всієї Русі Кирил. 3 листопада 2009 року він виступив, за оцінкою офіційного сайта Московської Патріархії, з програмною промовою на відкритті ІІІ Асамблеї «Русского мира». Ця промова насамперед примітна тим, що в ній Предстоятель найбільшої помісної Православної Церкви протягом свого 25-хвилинного виступу жодного разу не згадав Христа, лише тричі – Бога і воднораз 38 разів повторив словосполучення «Русский мир» – термін, що в контексті патріаршої промови звучить явно як геополітичний концепт, мало пов'язаний із церковним ученням [1].

В Україні до 2014 року Росія намагалась активно спекулювати ідеями та основними тезами «Русского мира», прекрасно усвідомлюючи ментальну слабкість та не досконалість «Русского мира» як цілісної доктрини без України. Втрата України в контексті подій на Майдані 2013-2014 років безумовно стала причиною чергової трансформації міфологеми, що активно пропагується через російські засоби масової інформації: «Русский мир» звузився, стиснувся та став ще агресивнішим, мілітаризованим.

В цьому контексті, концепт «Русского мира» перманентно трансформується. В цьому його перевага, але в цьому і його недолік. Для продовження активних дій у веденні гібридних воєн у Європі, воєнних операцій на Близькому Сході чи в інших точках планети та мобілізації суспільства вже не є достатнім поєднання радянських та квазіімперських міфів. Саме тому найближчі п'ять років слід очікувати нової хвилі переоформлення російських консервативних ідеологем. Цей процес залежатиме не тільки від процесів всередині самої Росії, але ще більше від того, наскільки активно вестиме власну інформаційну політику в контексті війни Україна та її стратегічні союзники [3].

Отже, «Русский мир» – геополітична стратегія сучасної Російської Федерації, як короткострокова перспектива спрямована на утримання й остаточне закріплення російської сфери впливу на євразійських теренах; як довгострокова перспектива – відновлення нової багатонаціональної держави на

подобі СРСР чи Російської імперії, тому несе очевидну загрозу для країн, що за замислами реалі заторів доктрини підпадають під визначення «Русского мира».

1. Друзенко Г. Геополітика від Патріарха: Царство Небесне vs Руський світ [Електронний ресурс]. *Дзеркало тижня*. 2009. № 44.
http://gazeta.dt.ua/POLITICS/geopolitika_vid_patriarha__tsarstvo_nebesne_vs_ruskiy_svit.html
2. Чорноморець Ю. Як не крутить Патріарх Кирил концепцію Руського світу, а все виходить «православ'є-самодержав'є-народність».
<http://risu.org.ua/ru/index/blog/~chernomorets/36693/>
3. Штогрін І. Якою має бути інформаційна політика України в умовах війни? Радіо Свобода.
<https://www.radiosvoboda.org/a/28338927.html>

*Володимир Логойда,
аспірант кафедри цивільного права та процесу ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»*

ПРАВОВИЙ СТАТУС КРИПТОВАЛЮТИ В КРАЇНАХ ЄС

Ідея про створення недержавної (децентралізованої) цифрової валюти (криптовалюти) для приватних транзакцій, зокрема в мережі Інтернет, з такими її перевагами, як анонімність, безінфляційний характер, відсутність обтяжливого валютного та фіскального контролю з боку держави, швидкість транзакцій, тільки на перший погляд здається всього лише черговим кроком в напрямку науково-технічного прогресу та цифровізації всіх сфер суспільного життя. Суспільство, що вже давно адаптувалося до використання платіжних карт, систем інтернет-банкінгу і наразі при звичається до безконтактних розрахунків за допомогою NFC-технологій з використанням мобільних телефонів тощо, справді розглядає стрімке поширення криптовалют переважно лише як новий, передовий рівень якості платіжної інфраструктури економіки. Безсумнівно, навіть це, прикладне значення криптовалют, теж потребує чітких відповідей на значну кількість юридичних питань, що виникають у зв'язку з її функціонуванням у відносинах між суб'єктами права, зокрема анонімністю транзакцій, неможливістю їх скасування [3], незадовільним рівнем правового захисту учасників системи. Та все ж проблема визначення правового статусу криптовалют зумовлена значно глибшими причинами і основна з них – виклик, що його кидає державі і публічній фінансовій системі економічна самоорганізація сучасного суспільства, горизонтальна координація діяльності його членів. Винайдення децентралізованої валюти і швидке здобуття нею популярності в сфері проведення розрахунків поставило під питання не більше і не менше, як монополію центральних банків на емісію грошей, що логічно тягне за собою питання про втрату державами та контролюючими їх політико-економічними групами емісійного доходу (ширше – взагалі контролю за фінансовою системою) та повернення суспільства до економічної свободи періоду XVII століття і раніше, тобто до функціонування економіки за відсутності потреби у такому інституті, як центральний (емісійний) банк. Звичайно, цей процес не буде одномоментним – за дослідженнями Світового економічного форуму за 2 роки лише до 10% світового ВВП буде обслуговуватися за допомогою крипто валюти [2]. Однак, хоча і цей обсяг є суттєвим, вже сама можливість проведення розрахунків за товари / роботи / послуги без посередництва держави і обтяжень, які це посередництво зумовлює (податки, зокрема), з часом призведе, щонайменше, до домінування криптовалют над фіатними грошима, а отже ставить геоекономічні та геополітичні питання щодо перегляду ролі держави та публічних фінансових інститутів у довгостроковій перспективі.

Саме тому дискусії про правовий статус криптовалюти та, як похідне питання, про технічну можливість та засоби правового регулювання цього інформаційно-економічного інструменту, є ключем до відповіді на питання, чи знайдуться централізована і децентралізована фінансові системи модель співіснування або ж вони є антагоністами і на нас чекає боротьба з криптовалютами (м'яка – шляхом регуляторної і фіскальної політики або жорстка – методом заборон і юридичного переслідування), в результаті чого одна із систем мусить припинити своє існування у сьогоденні вигляді.

У цьому контексті та з огляду на задекларований Україною курс на реформування національного законодавства в напрямку його адаптації до права ЄС, важливим є вивчення досвіду правового регулювання статусу криптовалюти в Європейському Союзі та його державах-членах з метою використання такого досвіду українськими суб'єктами нормотворчої діяльності.

Не дивлячись на порівняно коротку історію розвитку криптовалюти, питанням її правового регулювання вже приділялася і продовжує приділятися значна увага дослідників як в галузях фінансового, цивільного, господарського та інформаційного права, так і в галузі економіки та фінансів. На національному рівні це, насамперед, О. Бречко, М. Гребенюк, Т. Желюк, Р. Лук'янчук, К. Пашенко, А. Проценко, В. Селезньов, С. Чаплян, С. Шимон та ряд інших. З-поміж закордонних дослідників певне теоретичне значення мають роботи Б. Бейна, Д. Вахрушева, С. Вепрева, С. ван Вінгердена, А. Вондрачкової, А. Грінспенса, В. Достова, О. Железова, Р. Коена, Е. Мака, В. Перова, Р. Урбана, Ф. Феїрбенкса, Р. Фолсома, Л. Фрю, А. Хідзева, П. Шуста та інших.

У роботах вказаних дослідників висловлюються різні концепції щодо правового статусу криптовалют, найбільш поширена з яких відносить криптовалюту до специфічного різновиду цифрової валюти (відмінного від електронних грошей і віртуальних валют), без державного контролю їх емісії. Тим не менше, як вітчизняна, так і зарубіжна юридична наука, а також суб'єкти владних повноважень, нормативна і правозастосовча практика ще не виробили відносно єдиного підходу до правової оцінки статусу криптовалюти як об'єкту цивільних правовідносин, у зв'язку з чим питання потребує подальшого вивчення і обґрунтування на науковому рівні, закріплення на рівні національного законодавства та, з огляду на транскордонний контекст, міжнародно-правової уніфікації. Тому метою даної статті є спроба визначити найбільш сучасні і перспективні тенденції до унормування цього явища в межах ЄС, а відтак – і сформулювати перспективний напрямок розвитку профільного українського законодавства.

Для цього ми використаємо, насамперед, спеціально-юридичні методи дослідження, такі як : порівняльно-правовий, метод тлумачення норм права, з належною увагою і до загальнонаукової методології пізнання, насамперед діалектичного та аналітичного підходів.

Як вже зазначалося вище, стрімкий розвиток криптовалют означає спробу витіснення держави і провідних фінансово-банківських груп світу з сфери

фінансового посередництва і контролю відносин в сфері цивільного обігу. Держава та місцеве самоврядування внаслідок анонімності транзакцій з криптовалютами ризикують втратою частини податкових надходжень від оподаткування доходів та обороту, що підірве фінансово-ресурсну базу їх функціонування, тоді як фінансово-банківський капітал позбавляється значної (переважної) частини ринку фінансових послуг, зокрема в галузі розрахунково-касового обслуговування, відповідних прибутків та контролю за економічними процесами. Ясна річ, зазначені суб'єкти будуть консервативно підходити до сприйняття криптовалюти як явища об'єктивної дійсності і намагатимуться боротися з цим явищем з посиленням на цілі і завдання держави у сфері протидії корупції, легалізації коштів, здобутих незаконним шляхом, протидії фінансуванню тероризму і розповсюдження зброї масового знищення, ухиленню від сплати податків (штучно перебільшуючи значення останніх в якості справжніх мотивів такої боротьби).

Проте західна традиція права та сучасний західний конституціоналізм побудовані на засадах лібералізму, демократії, поваги до права власності, свободи підприємницької та іншої не забороненої законом діяльності. Відтак, пряма жорстка заборона криптовалют, як явища, що більш характерна для східних країн на зразок Росії, Китаю, В'єтнаму тощо, не може бути визнана юридично прийнятною у західному суспільстві. Тим більше, що подібна пряма заборона йшла б також всупереч інноваційній моделі економік західних країн. Тому країни ЄС, як і інші провідні країни Західного світу, що не входять до блоку з географічних (США, Канада, Австралія, Японія, Південна Корея) чи політичних (Швейцарія, Норвегія тощо) міркувань, обрали поміркований підхід до криптовалюти, т.з. *soft-power*, в основі якого лежать регуляторні, а не заборонні методи впливу, тобто наразі на території жодної з країн блоку криптовалюта не є нелегальним інструментом. Втім це зовсім не означає відсутності у політичних і ділових еліт цих країн наміру вихолостити саму суть ідеї, закладеної у криптовалюту при її створенні – усунути державу та її агентів з системи розрахунків між суб'єктами приватного права. Просто досягнення цих цілей уявляється більш ефективним шляхом бюрократизації і фіскалізації відповідних відносин, а не їх повної заборони, що дозволить, з одного боку, надати традиційній економіці сучасні засоби розрахунків і, з другої сторони, запобігти при цьому негативним (з точки зору держави) наслідкам.

На сьогоднішній день врегулювання статусу криптовалют має значення навіть для дискусії, до чієї компетенції слід (Європейського Союзу та/чи його держав-членів) слід віднести регулювання цього явища. Тобто підлягають застосуванню положення *acquis communautaire*, чи норми національного рівня держав-членів ЄС, чи обидва нормативних масива. Відповідь на це питання слід шукати у ст. 2-6 Римського Договору про функціонування ЄС 1957 р. (в редакції Лісабонського договору 2007 р., що набрала чинності з 2009 р.), згідно з якими :

✓ до виключної компетенції ЄС відноситься грошова політика в зоні євро - якщо б криптовалюту визнали грошима / електронними грошима;

✓ до спільної компетенції ЄС та держав-членів відносяться питання внутрішнього ринку та захисту прав споживачів (субсидіарна компетенція держав-членів, якщо немає регулювання з боку ЄС), технологічний розвиток (компетенція ЄС, якщо вона не перешкоджає реалізації компетенції держав-членів), економічної політики (ЄС визначає умови координації політики держав-членів) – якщо б криптовалюту визнали іншим об'єктом цивільних прав (не грошима).

Як вже було зазначено вище, питання правового статусу криптовалюти не лише у світі в цілому, але і в межах Європейського Союзу є дискусійним, тому поточна позиція як на рівні блоку, так і на рівні переважної більшості держав-членів, полягає у тому, що регулювання цього правового явища входить до т.з. спільної компетенції ЄС та його держав-членів. Аналогічної позиції дотримується В. Є. Селезньов [7].

Одним з обґрунтувань цього і, ймовірно, найбільш визначальним поки що правовим документом загальноєвропейського рівня стосовно правового статусу криптовалюти, є рішення Суду Справедливості Європейського Союзу від 22.10.2015 р. у справі №С-264/14 «Skatteverket vs David Hedqvist» [6].

Спир виник у зв'язку з тим, що підданий Швеції Девід Хедквіст звернувся до Податкової юридичної комісії Швеції за індивідуальною податковою консультацією щодо того, чи є об'єктом оподаткування податком на додану вартість обмін фіатних грошей (т.з. традиційних валют різних держав, що перебувають в обігу) на криптовалюту біткоїн і навпаки, що мав проводитися компанією заявника. Він отримав попередню податкову консультацію, що такий обмін звільняється від оподаткування ПДВ згідно п. «е» ст. 135 Директиви Ради ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість» №2006/112/ЕС від 28.11.06 р. З таким висновком, однак, не погодився податковий орган Швеції (Skatteverket), який оскаржив зазначену індивідуальну податкову консультацію до Вищого адміністративного суду Швеції. Осільки питання потребувало доктринального тлумачення положень *acquis communautaire*, суд у відповідності до ст. 267 Римського Договору про функціонування ЄС 27.05.14 р. вирішив звернутися за попереднім правовим висновком до Суду Справедливості Європейського Союзу. Крім зацікавлених сторін (заявника та податкового органу) у справі в якості зацікавлених осіб взяли участь також Уряди Королівства Швеція, Федеративної Республіки Німеччина та Естонії (шляхом подання до суду власних письмових позицій по суті справи).

Питання, поставлені Вищим адміністративним судом Швеції перед Судом Справедливості ЄС, звучали наступним чином :

1. Чи вважаються операції з обміну віртуальних валют на традиційні валюти постачанням послуг за винагороду згідно змісту ст. 2 Директиви Ради ЄС Про спільну систему податку на додану вартість №2006/112/ЕС від 28.11.06 р.?

2. Якщо такі операції вважаються постачанням послуг за винагороду, чи звільняються вони від оподаткування ПДВ згідно ст. 135 Директиви Ради ЄС Про спільну систему податку на додану вартість №2006/112/ЕС від 28.11.06 р.?

Нагадаємо, що відповідно до вищезгаданої ст. 135 Директиви (зокрема п. «е») держави-члени звільняють (від оподаткування – В. Л.) такі операції:

«(е) операції, в тому числі передавальні, що пов'язані з валютою, банкнотами й монетами, котрі використовуються як законний засіб платежу, за винятком предметів колекціонування на кшталт золота, срібла та інших металевих монет і банкнот, котрі зазвичай не використовуються як законний засіб платежу, або нумізматичних монет».

У винесеному 22.10.15 р. рішенні Суд Справедливості ЄС зробив ряд правових висновків щодо правової природи криптовалюти та оподаткування податком на додану вартість операцій з нею, однак у специфічний спосіб – суд більш чітко визначив, чим вказаний об'єкт цивільних правовідносин не є, водночас залишивши можливість законодавцю як рівня держав-членів, так і загальноєвропейського рівня визначити в перспективі остаточну кваліфікацію криптовалюти з точки зору права. Отже, згідно з висновками суду:

✓ Біткоїн не можна визнати електронними грошима у їх традиційному розумінні, оскільки не існує єдиного емітента віртуальної валюти (натомість вона створюється мережею за допомогою спеціального алгоритму) і, на відміну від електронних грошей віртуальній валюті притаманні власні одиниці обліку (наприклад, 1 біткоїн) – п. 11, 12 рішення;

✓ Біткоїн також не можна вважати матеріальним майном в розумінні ст. 14 Директиви Ради ЄС Про спільну систему податку на додану вартість №2006/112/ЄС від 28.11.06 р., оскільки віртуальна валюта може виступати виключно в ролі платіжного засобу – п. 24 рішення;

✓ Хоча біткоїн-адреси і є аналогами банківських рахунків, однак все ж сама віртуальна валюта біткоїн не може вважатися ані поточним банківським рахунком, ані депозитним рахунком, ані платежем чи грошовим переказом. Перекази віртуальних валют можуть бути здійснені без залучення банків чи інших фінансових установ, а сам біткоїн виступає прямим платіжним засобом між суб'єктами розрахунків, на відміну від грошових чеків, боргових зобов'язань чи інструментів кредитування. Більше того, здійснення розрахунків між суб'єктами відповідних відносин є єдиним призначенням вказаної віртуальної валюти – п. 11, 37, 42, 52 рішення;

✓ При цьому віртуальна валюта біткоїн також не може вважатися цінним папером або інструментом, що посвідчує право особи на майно – п. 55 рішення.

Стосовно режиму оподаткування ПДВ операцій по обміну фіатних грошей на цифрові валюти, суд зазначив, що операції з обміну платіжних засобів «не відповідають визначенню і ознакам, притаманним операціям з постачання товарів» і повинні вважатися операціями з надання послуг (п. 26 рішення). Таким чином, суд, в розвиток положень висновку п. 24 рішення, знову підкреслив, що віртуальна валюта не є товаром в розумінні матеріального майна. Водночас, суд (п. 49, 53 рішення) повважав, що вказані операції охоплюються п. «е» ст. 135 Директиви Ради ЄС Про спільну систему податку на додану вартість №2006/112/ЄС від 28.11.06 р. і звільняються від оподаткування ПДВ. На думку суду : «Операції з нетрадиційними валютними

коштами, тобто такими, що не визнані законним платіжним засобом, вважаються фінансовими операціями, допоки такі валютні кошти приймаються учасниками відносин в якості альтернативи законним платіжним засобам і не мають жодного іншого призначення крім проведення розрахунків між ними».

З огляду на відсутність достатнього правового регулювання, юридичну прогалину, що виникла, намагається заповнити Єврокомісія, що пропонує унормувати статус криптовалюти через доповнення Директиви Європейського парламенту та Ради ЄС «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради і Директиви Комісії 2006/70/ЄС» №2015/849 від 20.05.15 р. Суть пропонованих доповнень полягає у визнанні криптовалюти цифровим виміром вартості та електронним засобом платежу. Однак наразі ці зміни ще не ухвалені, отже говорити про якусь остаточну позицію зарано. Тому, важливе значення має також правове регулювання статусу криптовалют державами-членами ЄС.

Як вже зазначалося вище, жодна з країн ЄС на національному рівні не визнала використання криптовалюти нелегальним, проте підходи різних держав-членів до правової кваліфікації цього явища суттєво відрізняються, що очікувано спричинить дискусії при розгляді нормативних пропозиції Єврокомісії по доповненню Директиви №2015/849.

Так, у Королівстві Нідерланди та Бельгії криптовалюта прирівняна до електронних грошей. Федеральне управління фінансового контролю ФРН у 2013 р. зробило висновок про те, що криптовалюта є т. з. «приватними грошима», оскільки визнається такими учасниками відповідних правовідносин у розрахунках між собою за цивільно-правовими зобов'язаннями, а отже може використовуватися в якості замітника фіатних грошей при здійсненні платежів [4, 5]. Чехія і Австрія розглядають криптовалюти як нематеріальний актив, найперше в цілях податкового регулювання [1]. Фінляндія розглядає транзакції в криптовалютах як фондові контракти на різницю, тобто як фінансовий інструмент. Фінансовим інструментом вважає криптовалюту і влада Болгарії. Швеція, після вищевказаного рішення Суду Справедливості ЄС, розглядає криптовалюти як засіб платежу (розрахунків). Іспанія прирівнює угоди з використанням біткоїнів до бартерних в цілях оподаткування, тобто заперечує грошову природу цього активу, а в ігорному бізнесі криптовалюту у 2014 році визнано електронним засобом платежу. Водночас, Люксембург пішов найдалі в межах ЄС і на рівні фінансового відомства визнав криптовалюти в якості валюти, заявивши про намір активно сприяти розвитку даної технології на державному рівні. Сполучене Королівство, визнаючи нерегульований статус криптовалюти, зауважує, що її слід сприймати в якості приватних грошей та іноземної валюти у більшості випадків, включно з цілями оподаткування. Більшість інших держав-членів наразі законодавчо не регулює питання і навіть не визнає власної компетенції в цьому питанні або потреби у державному втручанні на даному етапі, але на правозастосовчому рівні не визнає за криптовалютами статусу платіжних засобів, електронних грошей, фінансових

інструментів і, тим більше, статусу фіатних грошей [9]. Це, в тому числі, знайшло відображення і у вищезгадуваному фінальному комюніке міністрів фінансів та голів центробанків країн G-20 на зустрічі у Буенос-Айресі (березень 2018 р.), де представлені, зокрема, і передові країни ЄС, - у згаданій заяві взагалі має місце відхід від самого терміну «криптовалюта» (запропоновано термін «криптоактиви»), аби уникнути подібності термінології і, як наслідок, помилкового розуміння правової природи даного об'єкта цивільних прав. Долучився до дискусії і ЄЦБ, який ще у жовтні 2016 р. заявив, що криптовалюта є скоріше засобом обміну, але не платежу [8].

Таким чином, можна зробити висновки, що правовий статус криптовалют в Європейському Союзі та на рівні держав-членів ще недостатньо унормований, про належну правову кваліфікацію цього явища ще тривають дискусії. Найбільш перспективним уявляється позиція регуляторних органів Німеччини: визнання криптовалют приватними грошима, які не мають загальнообов'язкового (фіатного) характеру, статус яких у віртуальному просторі (допустимість для використання в якості засобу розрахунків по приватних зобов'язаннях) визнається (обумовлюється) виключно домовленістю конкретних учасників цивільних правовідносин. При цьому ЄС та його держави-члени уникатимуть визнання за криптовалютами статусу безготівкових фіатних грошей, оскільки це порушить монополію держави на емісію грошей, і намагатимуться максимально персоналізувати їх використання з метою забезпечення публічних фіскальних інтересів.

1. Гребенюк М. В., Лук'янчук Р. В. Правовий режим криптовалют: досвід ЄС. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. №4. С. 310-323.
2. Желюк Т., Бречко О. Використання криптовалют на ринку платежів: нові можливості для національних економік. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. №3. С. 50-60.
3. Пашенко К. Порівняльний аналіз фінансово-правової сутності електронних грошей та криптовалют. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 97-100.
4. Проценко А. Т. Правовий статус віртуальних валют: світовий досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2016. № 2 ч. 3. С. 130-134.
5. Проценко А. Т. Фінансово-правова сутність криптовалют: електронні гроші чи грошовий сурогат? *Юридичний науковий електронний журнал*. №2/2016. С. 85-89 / http://pravoisustilstvo.org.ua/archive/2016/2_2016/part_3/23.pdf
6. Рішення Суду Справедливості Європейського Союзу від 22.10.2015 р. у справі №С-264/14 «Skatteverket vs David Hedqvist» / <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=170305&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=651981>
7. Селезньов В. Є. Проблеми правового регулювання цифрових валют у ЄС. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 189-192.
8. Чаплян С. Правовий статус криптовалют. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. №2. С. 148-165.
9. *Regulation of Bitcoin in Selected Jurisdictions. The Law Library of Congress, Global Legal Research Center*. 2014. / <https://www.loc.gov/law/help/bitcoin-survey/>

Лешанич Мирослав.

здобувач кафедри міжнародної політики факультету міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ІНСТИТУЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ТРАНЗИТНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Розглядаючи політичні партії як інститути слід враховувати: а) базові елементи, які є відображенням їхніх інституційних ознак: програма, організаційна структура, соціальна база тощо; б) особливості соціокультурного середовища в якому партії функціонують (наявні соціально-політичні розмежування, транзитне суспільство / усталена демократія і т. д.); в) особливості інституційного середовища (форма правління, виборча система).

Аналізуючи основні параметри політичної партії у транзитному суспільстві слід, перш за все, описати класичну модель політичної партії, яка сформувалась протягом ХХ ст. Парадигмальною установкою дослідників політичних партій було переконання, що партія як політична організація повинна розглядатися в системі відносин «громадянське суспільство – партія – держава», тобто як посередник між суспільством і державою. По-друге, партія розглядалася як політичний інститут головна мета діяльності якої – це боротьба за владу, участь у реалізації владних відносин. І. по-третє, партія розглядалась як організація, яка має мати програму (ідеологічний профіль), організаційну структуру (обумовлена статутом), соціальну базу (як правило фіксоване членство) [10; 14; 15; 16].

В 1970 – 1980 рр. в політичному житті західних країн відбуваються процеси, сутність яких можна назвати як криза партійної демократії. Насамперед йдеться про соціальні зміни, серед яких необхідно виокремити зростання середнього класу, активність жінок у політичному житті, міграція населення тощо. Важливо також зазначити про кризу традиційних ідеологій і формування системи постматеріальних цінностей (пов'язаних з кар'єрою, культурними запитами, престижем тощо).

В той же час ряд дослідників вважає, що криза охопила старий тип партій – масові, і дала поштовх до появи нових форм партійного життя – всеохоплюючих і картельних партій.

Перехід до демократії у країнах Центрально-Східної Європи також сприяв появі нових партійних утворень в умовах трансформації соціальних і політичних структур. Нові політичні партії, як правило, організаційно будувались за принципом всеохоплюючих партій, а їх особливість функціонування була обумовлена особливостями демократичного переходу.

Проблема формування інституційних ознак політичних партій у «нових демократіях» активно розробляється як зарубіжними (В.Гельман [2], Г.Голосов [3], Дж. Ішияма [7], Т.Карозерс, Р.Катц [17], Р.Кітчелт [18], С.Ліпсет [8; 9], П.Майер [17], А.Рьоммеле [12], Дж.Сарторі) так і вітчизняними фахівцями (В.Бунь [1], М.Кармазіна, А.Колодій, А.Ключкович, В.Лебедюк, Ю.Остапець [10], А.Романюк [11], М.Примуш).

Розвиток і діяльність політичних партій у суспільствах, що трансформуються певною мірою визначаються процесом демократичного транзиту. Дослідженням демократичного транзиту займається окрема галузь порівняльної політології «теорія переходу», або транзитологія.

Аналізуючи перехід до демократії, більшість транзитологів, виокремлюють при цьому ряд стадій. Тривалий час популярною була модель демократичного переходу, запропонована американським політологом Д. Растоу. Порівнюючи переходи до демократії у Швеції (з 1890 до 1920 рр.) і Туреччині (з 1940 до 1960 рр.), він виокремив три фази: підготовчу фазу, у процесі якої загострюються конфлікти між основними соціальними і політичними силами; фазу прийняття рішень, коли досягається компроміс між політичними акторами щодо нових правил демократичної політичної гри; фазу звикання, за якої демократичні інститути набувають стійкості. Головною умовою успішного демократичного переходу він вважав національну єдність.

Схожу модель переходу до демократії пропонують американські політологи Ф.Шміттер та Г.О`Доннел. Вони виокремили такі стадії переходу: лібералізації, демократизації, ресоціалізації.

На кожному з перехідних етапів партійна система має свою конфігурацію і на її становлення впливають відповідні фактори. На етапі лібералізації режиму відбувається політичне розмежування на правих і лівих, правлячі партії і опозиційні партії. Далі розмежування відбувається в межах правлячої партії і опозиції [13].

На етапі демократизації, як вважає російський дослідник С. Єлісеєв, визначальний вплив на розвиток партійних систем мають інституційні чинники: політико-правове закріплення кордонів національної держави; вибір системи правління; вибір виборчої системи [6, с. 76].

Суттєвий вплив на еволюцію політичних партій має вибір в процесі транзиту форми правління. Досвід перехідних суспільств свідчить, що парламентська система є більш стабільною і сприяє розвитку політичних партій. Прямі вибори президента підсилюють політичну поляризацію і надають політичній конкуренції мажоритарного характеру та сприяють персоналізації політики. Але серед інституційних чинників виборча система є найбільш потужним фактором формування партійної системи.

Значним, на думку Ю.Остапця, є вплив на еволюцію політичних партій в умовах трансформації об'єктивного процесу розвитку партійних структур в сучасному світі. Така закономірність існує і описана науковцями. Йдеться про історичні етапи інституціоналізації політичних партій. В політичній науці виокремлюють наступні етапи; 1) аристократичні угруповання; 2) політичні клуби; 3) масові політичні партії; 4) всеохоплюючі політичні партії; 5) картельні політичні партії. Відтак політичні партії, які утворюються в нових демократіях будуть діяти і діють, як правило, на принципах функціонування всеохоплюючих і картельних партій [10, с. 8].

Універсальні партії (електорально-професійні партії або «партії-хапай-всіх») вже не претендують на інтелектуальне і моральне домінування, орієнтуючись на безпосередній успіх на виборах. Ці «інтеркласові» організації

вважають другорядним зростання своїх лав, але намагаються об'єднати навколо себе максимальну кількість виборців різноманітної соціальної, етнічної та іншої приналежності для вирішення головних питань поточного моменту. Такі партії утворюються навколо прагматичного лідера (лідерів), частіше всього загальнонаціонального масштабу, котрий пропонує суспільству ідеї злагоди, компромісу, балансу інтересів.

Процес перетворення ідеологічних партій в універсальні відбувається в напрямку укріплення їхнього безпосереднього зв'язку з державою, а також посилення зв'язків між партіями. На цій підставі виникає тип «картельних партій». Цей тип партій стає механізмом розподілу державних постів між професійними групами політиків. Такий механізм ґрунтується, в першу чергу, на безпосередньому зв'язку політика і виборця, без допомоги партійної організації. Крім того, він базується на широкій коаліційній основі та на скороченні дистанції між виборцями і політичними лідерами. Одним із його ресурсів є також значні державні субсидії для партійної діяльності. Виявлені тенденції призводять до того, що електоральна конкуренція стає більш керованою: партіями керує «колективна солідарність» і в деяких випадках «стимул до змагання... замінюється позитивним стимулом не конкурувати» [17].

Звичайно, що для посткомуністичних країн можна говорити і про особливу специфіку становлення в них партійних систем. Перш за все слід відмітити, що на відміну від країн Західної Європи, де процес партійного будівництва відбувався знизу, в країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) все відбувалося навпаки – згори до низу. Тобто, спочатку відбувається інституційне оформлення еліт (груп інтересів), а потім створюються умови для виникнення і інституціоналізації політичних партій. Звідси і констатація дослідниками низького рівня політичної участі в країнах демократії «третьої хвилі».

В. Меркель виокремлює 5 факторів, які впливають на конфігурацію партійних систем в посткомуністичних країнах:

1. *Характер трансформаційного конфлікту.* Йдеться мова про те, у якій формі відбувався трансформаційний конфлікт: як пакт укладений між елітами, чи як колапс старого режиму під тиском народних мас. Загалом же дослідники називають шість основних форм (ідеальних типів, які в реальності можуть пересікатися) зміни автократичних систем: а) поступова еволюція; б) зміна систем під керівництвом старої еліти; в) зміна системи під тиском знизу; г) пакт еліти; д) колапс режиму; ж) розпад держави і утворення нових держав. Особливості трансформації в Східній Європі були пов'язані з роллю старих еліт і правлячих комуністичних партій.

2. *Наявність «історичних» партій.* Такі партії мають суттєвий вплив на еволюцію партійних систем при умові, що «історичні» партії в достатній мірі інституціоналізовані, а період авторитарного / тоталітарного режиму тривав недовго.

3. *Вплив політичних інститутів.* Серед всіх інститутів найбільш суттєвий вплив на конфігурацію партійних систем мають форма правління

(парламентська, президентська, чи їх модифікації) та виборча система. Їх поєднання дістало назву «інституційний дизайн».

4. *Наявність традицій клієнталізму.* Клієнталізм в поєднанні з різними формами регіоналізму і патерналізму характерний для не модернізованих суспільств.

5. *Вплив соціетальних розмежувань.* Традиційні лінії соціетальних розмежувань доповнюються в Східній Європі лінгвістично-етнічними. Таке розмежування є актуальним для Словаччини в якій наявна велика угорська меншина. Крім того на початковому етапі трансформації головним є розкол по лінії – підтримка / непідтримка режиму [10, с. 9].

Львівські вчені вважають, що розвиток сучасних партійних систем у Центральній-Східній Європі зумовлений трьома переломними моментами поставторитарної та демократичної історії партій. Перший зумовлений колапсами авторитарних режимів у регіоні, другий – наслідками перших/установчих виборів, третій – особливостями та наслідками євроінтеграційних процесів [11, с. 285–288].

Дослідник еволюції партійних систем в країнах ЦСЄ Г.Кітчельт сконструював три (ідеальних) типи партій в період переходу до консолідованої демократії:

1. Програмні партії – це партії, які пов'язані з існуючими конфліктними лініями і які мають ідеологічну і/чи світоглядну основу. Як правило вони представляють інтереси певного прошарку населення. Вони мобілізують групи виборців на основі своїх програмних документів.

2. Харизматичні партії – партії, ідентичність яких визначається харизматичним вождем і не прив'язана до змістової складової їх політики. Виборці не можуть розраховувати на послідовність і певний результат політики обраного ними лідера. Такі партії погано вписуються в демократичну систему врядування.

3. Клієнталістські партії також заважають консолідації демократії. Такі партії хоч і обіцяють загальні блага, але насправді піклуються насамперед про забезпечення своєї клієнтелі шляхом розподілу різного роду ресурсів: субвенцій, податкових пільг, соціальних благ [18, с. 76].

К. Джанда виокремлював наступні типи партій в країнах ЦСЄ: 1) партії масових демократичних рухів; 2) партії – залишки комуністичних партій; 3) відновлені довоєнні партії (ліберальні, консервативні, селянські); 4) етнічні партії (угорські партії в Румунії, Словачії); 5) релігійні партії; 6) партії постматеріальних цінностей (феміністичні, захисту оточуючого середовища тощо); 7) «екзотичні» партії (партії шанувальників пива) [6, с. 132].

Отже, для партогенезу країн нової демократії в силу неусталеної партійної системи притаманна тенденція формування партійних утворень з нестійкою електоральною базою, у яких провідну роль відіграє партійне керівництво. Даний процес пов'язаний з декількома обставинами. По-перше, партії вимушені звертатися до широкого кола виборців головним чином тому, що не можуть розраховувати на підтримку електорату із усталеною партійною прихильністю, оскільки при авторитарному правлінні подібна прихильність

була відсутньою. По-друге, партії не прагнуть до збільшення кількості своїх членів, оскільки їх фінансові ресурси не залежать від кількості членів, а при меншій чисельності членів скорочується ймовірність потенційно міцних викликів існуючому партійному керівництву. По-третє, деполітизовані громадяни посткомуністичних країн не виявляють особливої схильності до ідентифікації з ідеологіями і партійними символами, вони скоріше надають перевагу сильним особистостям. Тому найбільші шанси в посткомуністичній політиці мають універсальні партії, де партійне керівництво грає домінуючу роль, а партійна організація – другорядну.

Значний вплив на еволюцію партійних систем мають суспільно-політичні поділи. Фундатори теорії соціально-політичних поділів С.Ліпсет і С.Роккан розглядали становлення та розвиток партійних систем країн Заходу у тісному зв'язку з революційними перетвореннями і суперечностями, що виявлялися між центром і периферією, між державою і церквою, між містом і селом, між власниками і робітниками [8, с. 204 – 235]. Цей підхід презентує партійні системи як відображення соціетальних конфліктів чи структур політичної конкуренції, що склалися між різноманітними групами населення.

Структура соціополітичних розмежувань в країнах Центральної і Східної Європи має свої особливості. Розмежування, що виходять із соціалістичного минулого і відображаються перш за все в ментальних характеристиках виборців – авторитарних ціннісних установах на сильну державу і сильного лідера, хоча і втрачають значимість, все таки визначають існування «розколу» між тими, хто отримав вигоду від «старого» режиму і тими, хто виграв в результаті «перехідного» періоду.

А. Рьоммеле, визначив такі чотири ключові відмінності у політичних розмежуваннях у Центральній та Східній Європі на відміну від Західної Європи.

По-перше, це хід і складність транзиту. Посткомуністична Європа насправді переживає «потрійний» транзит, який передбачає не просто демократизацію, але і масштабний перехід до ринкової економіки, а також державне будівництво. Те, на що Західній Європі знадобилося декілька століть (від створення нації-держави до капіталізму і згодом до демократії), посткомуністичні країни повинні завершити одночасно на протязі максимально короткого проміжку часу.

По-друге, різниця електоратів. Хоча західні партійні системи, ймовірно, більше не заморожені, і західні електоральні альянси демонструють все більшу нестабільність, в середині партійної системи, що склалася на Заході, зберігається сильна схильність до спадкоємності та інерційності. З іншої сторони, в Східній і Центральній Європі електорат набагато відкритіший і піддається впливу, набагато нестабільніший та невизначеніший.

По-третє, відмінності у виді партії. В тому вигляді як вони сформувалися, партії Західної Європи здатні були мобілізувати колективні політичні ідентичності. Встановлюючи напівпостійні зв'язки з тими, хто знаходився по ту чи іншу сторону важливих розмежувань, вони використовували потенціал вже існуючих організаційних мереж. Електорат таким чином був ефективно

сегментований у відносно стабільні і закриті блоки. Обставини руйнування комунізму, які потягнули за собою широкомасштабну відмову від існуючих раніше ідентичностей та мереж, не могли дати новим партіям Центральної і Східної Європи таких переваг. Нові партії були скоріше харизматичними і клієнтськими, ніж програмними.

По-четверте, роль ЗМІ. В країнах Центральної і Східної Європи ЗМІ підлягали жорсткій цензурі і контролю при комуністичних режимах. Вони виконували роль інструмента правлячої еліти, за допомогою якого популяризувалася державна політика і правляча ідеологія. Посткомуністична політика лібералізації і приватизації все змінила, і сучасні актори швидко адаптувалися до нової свободи [12, с. 30-45].

Не можливо оминати увагою також ідею Дж. Сарторі, що політичні еліти можуть актуалізувати, чи навпаки замовчувати ті чи інші протиріччя, які виникають у суспільстві. Особливо актуально це, на нашу думку, для посткомуністичних країн, де передвиборча риторика більшості політичних лідерів/партій побудована на конфліктних питаннях.

Узагальнюючи різноманітні авторські підходи, можна виокремити сім проблемних вимірів, які співвідносяться з конфліктними лініями С. Ліпсета і С. Роккана, і які є характерними для посткомуністичних суспільств. Це наступні виміри: культурно-етнічний, релігійний, соціально-економічний, зовнішньополітичний, постматеріальний, вимір «місто – село» та вимір «підтримки режиму».

Висновки. В суспільствах, які перебувають в стані трансформації, реєструється велика кількість партій. Звичайно, що лише частина з них приймає участь в політичному житті суспільства, а відтак не всі з них можуть бути віднесені до партійної системи. На нашу думку до партійної системи слід відносити ті партії, які: а) виражають суттєві інтереси суспільства і користуються підтримкою громадян; б) дотримуються політичних і правових норм, що регулюють партійну конкуренцію; в) здобувають представництво в державних органах влади (насамперед, парламенті).

Основні чинники, які впливають на формування політичних партій і партійних систем у перехідних суспільствах є наступні: а) об'єктивні умови, які обумовлюють специфіку функціонування партійних систем у сучасному світі; б) логіка трансформаційного процесу в тій чи іншій країні; в) вибір форми правління; г) виборча система; д) суспільно-політичні поділи.

Охарактеризувавши особливості функціонування політичних партій у перехідних суспільствах, можна виокремити такі «ідеальні типи» партій: а) харизматичні партії; б) клієнтські партії; в) програмні партії; г) квазіполітичні партії.

1. Бунь В. Соціополітичні поділи як детермінанти електорального вибору: суть та основні теорії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія.* 2009. Вип. 12. С. 79–83.
2. Гельман В. «Учредительные выборы» в контексте российской трансформации. *Общественные науки и современность.* 1996. № 6. С. 46–64.
3. Голосов Г. Форматы партийных систем в новых демократиях: институциональные

- факторы неустойчивости и фрагментации. *Полис*. 1998. №1. С.106–130.
4. Деттербек К. Картельные партии в Западной Европе. *Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире*. М.: ИНИОН РАН, 2006. С. 45–54.
 5. Донова О. Социально-политические размежевания и их трансляция в политическую систему стран Центральной и Восточной Европы *Политическая наука*. 2004. № 4. С. 101–125.
 6. Елисеев С. Социальные и политические размеживания, институциональные предпосылки и условия консолидации партийных систем в демократическом транзите. *Политическая наука: Социально-политические размеживания и консолидация партийных систем*. 2004. № 4. С. 64–89.
 7. Ишияма Дж. Партии-преемницы коммунистических и организационное развитие партий в посткоммунистической политике. *Полис*. 1999. № 4. С. 14–27.
 8. Липсет С. Структуры размеживаний, партийные системы и предпочтения избирателей. Предварительные замечания. *Политическая наука: Социально-политические размеживания и консолидация партийных систем*. 2004. № 4. С. 204–235.
 9. Липсет С. Неизбывность политических партий. *Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире*. 2006. № 1. С. 14–27.
 10. Остапець Ю. Еволюція партійної системи України в умовах трансформації соціальних і політичних структур. Ужгород: ЗПППО, 2016. 252 с.
 11. Романюк А. Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 462 с.
 12. Реммеле А. Структура размежевания и партийные системы в Восточной и Центральной Европе. *Политическая наука*. 2004. № 4. С.30–51.
 13. Хомин І. Методологічні засади дослідження міжпартійних взаємодій у суспільствах, що трансформуються. *Вісник НТУУ «КПІ». Серія: Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 2. – 2012. – С.38–43.
 14. Шведа Ю. Партії та вибори: енциклопедичний словник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 750 с.
 15. Herbut R. Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002. 224 s.
 16. Janda K.. Political Parties: A Cross-National Survey. New York: The Free Press, 1980.178 p.
 17. Kitschelt H. European Party Systems: Continuity and Change. *Developments in West European Politics*. London: MacMillan Press., 1997. 363 p.

Манайло-Приходько Рената
аспірантка кафедри політології і державного управління ФСН ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРУВАННЯ ПАРТІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ «УСТАНОВЧИХ ВИБОРІВ»

У процесі демократичних переходів, в тому числі і в посткомуністичних країнах Східної Європи, «установчі вибори» відіграють трояку роль: 1) інституційну – встановлюють систему політичних інститутів, в рамках яких розвивається електоральна конкуренція; 2) біхевіоральну – формують «меню» переваг і патерни поведінки виборців, тим самим визначаючи і контури нової партійної системи; 3) трансформаційну – створюють основу легітимації нових політичних режимів і суттєво обмежують можливості повернення до старих, або переходу до нових недемократичних форм правління [4, с. 46].

Установчими виборами в Україні можна вважати вибори ВР України 1990 р., 1994 рр. та президентські вибори 1991 та 1994 рр. Вибори до ВР УРСР у березні 1990 р. були першими альтернативними виборами. Напередодні виборів було утворено Демократичний блок, який на виборах домогся значного успіху: із 442 обраних депутатів Верховної Ради 111 користувалися його підтримкою. Блок здобув перемогу у п'яти областях: Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Волинській, Київській.

Демократичний блок завоював 25% мандатів у ВР УРСР. У парламенті було сформовано опозицію – Народну раду, яку очолив академік зі Львова І. Юхновський. Лідером комуністичної більшості (неофіційна назва «Група 239») було обрано О. Мороза. Головою ВР УРСР обрано першого секретаря ЦК КПУ В. Івашка, а з липня 1990 р. – Л. Кравчука.

Перші президентські вибори відбулися 1 грудня 1991 р. У виборах брали участь шість кандидатів: Л. Кравчук, В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, В. Гриньов, І. Юхновський, Л. Табурянський. Основними конкурентами були представник влади – глава парламенту (а до цього – секретар ЦК КПУ) – Л. Кравчук і представник опозиції – дисидент В. Чорновіл. Націонал-демократичний табір не зміг дійти згоди щодо висунення єдиного кандидата, тому у виборах також брали участь Л. Лук'яненко та І. Юхновський.

Перемога Л. Кравчука над лідером опозиції В. Чорноволом під час президентських виборів пояснюється, зокрема, консервативною орієнтацією українських виборців, які не були готові до радикальних змін.

Натомість Л. Кравчук позиціонувався у свідомості більшості виборців як загальнонаціональний політик, що дозволило йому мирним способом прийти до незалежності України. Крім того, Л. Кравчук уособлювався з партійною номенклатурою незалежної України, яка також його підтримувала, знаючи, що його перемога забезпечить їй домінування в українському політикумі. Результати виборів подано у Таблиці 1 [2].

Таблиця 1

Результати президентських виборів 1 грудня 1991 р.

Результати	К-ть здобутих голосів	Результат у відсотках, %	Партійність
Кравчук Леонід	19 643481	61,59%	Самовисування
Чорновіл В'ячеслав	7 420 727	23,27 %	Народний Рух України
Лук'яненко Левко	1 432556	4,49 %	Республіканська партія України
Гриньов Володимир	1,329,758	4,17 %	Самовисування
Юхновський Ігор	554719	1,74 %	Самовисування
Табурянський Леопольд	182713	0,57 %	Народна партія

Якщо брати результати виборів у регіональному вимірі, то можна констатувати, що Л. Кравчук переміг у більшості областей України, здобувши понад 50 % голосів виборців. Найбільшу кількість голосів виборців він здобув на сході України (Донецька обл. – 71, 47 %, Запорізька обл. – 74, 73 %, Луганська обл. – 76, 26 %, Миколаївська обл. – 72, 33 %, Одеська обл. – 70, 69 %). В. Чорновіл переміг на Західній Україні (Івано-Франківська обл. – 67, 1 %, Львівська обл. – 75, 86 %, Тернопільська обл. – 57, 45 %), здобув значну кількість голосів на Правобережжі, але загалом вибори програв. Найменшу кількість голосів він отримав на сході України (Донецька обл. – 9, 59 %, Луганська обл. – 9, 94 %, АР Крим – 8, 03 %, Одеська обл. – 12,83 %) [7].

Президентські вибори 1991 р., по-перше, окреслили різницю в уподобаннях виборців Заходу і Сходу України. У західному регіоні перемогу отримав В. Чорновіл з середнім результатом 46, 4 %, а Л. Кравчук мав середній показник 35, 61 % голосів виборців. По-друге, на виборах були представлені прокомуністичні сили, партійна номенклатура (Л. Кравчук), національно-демократичні сили (В. Чорновіл, І. Юхновський, Л. Лук'яненко), представник нового підприємництва (Л. Табурянський). Перемогу здобув представник партійної номенклатури, таким чином гарантувавши їй трансформацію у нові владні структури зі збереженням повноти влади.

Наступні установчі парламентські (березень-квітень 1994 р.) і президентські (червень-липень 1994 р.) вибори були позачерговими. Їх позачерговість була результатом політичної кризи і домовленості між ВР України і Президентом України щодо їх проведення.

Вибори до Українського парламенту проводилися за новим виборчим законом, який встановлював мажоритарну систему абсолютної більшості. Відповідно до закону обраним вважався той кандидат, «який одержав на виборах більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, але не менше як 25% від числа виборців, внесених до списку виборців даного округу». Другий тур виборів також відбувався за системою абсолютної

більшості. У ст.43 Закону було введено ліміт явки виборців на виборчі дільниці: «Вибори вважаються такими, що не відбулися, якщо в них взяло участь менше як 50% від числа виборців, внесених до списку виборців даного округу» [5].

Ці статті Закону призвели до того, що 27 березня 1994 р. було обрано всього 49 депутатів. Після завершення другого туру виборів, 10 квітня 1994 р. було обрано 405 депутатів, і Верховна Рада України розпочала свою роботу. У силу відсутності у суспільстві впливових політичних партій, у законі практично нічого не говорилося про участь партій у виборчому процесі.

Під час цієї виборчої кампанії також простежується західно-східний вектор відмінностей електоральних уподобань громадян. Хоча внаслідок того, що на парламентських виборах переможець не один, а декілька, ці відмінності мають менш виразний характер. Різний рівень повноважень Парламенту і Президента роблять різними в очах виборців не лише функції органу, що обирається, а й «ціну» виборів і голосування з точки зору їхніх політичних наслідків. Для того, щоб описати вплив, який справляють повноваження виборчих інститутів на електоральну поведінку, К. Рейф і Г. Шмітт ввели поняття виборів «першого» і «другого» порядку [1, с. 25].

Незважаючи на значну кількість різних партійних угрупувань, які заявили про себе напередодні парламентських виборів 1994 р., жодне з них не стало достатньо впливовим. Серед них: ДемПУ, НРУ, ПЗУ, СПУ та ін. Більшість з них не вирости у міцні організації, що були би здатні виражати інтереси певних прошарків суспільства. Вони мали слабкий вплив на політичні процеси і були неспроможні повною мірою реалізувати суспільні інтереси через інститути і механізми влади. Для цього були об'єктивні чинники: відсутність у більшості із партійних керівників досвіду політичної діяльності; брак детально розроблених програм державного будівництва; руйнівний характер їхньої діяльності.

Головними конкуруючими напрямками напередодні місцевих і парламентських виборів 1994 р. були: націонал-демократичний і комуністичний. Участь політичних партій у парламентських виборах 1994 р. була номінальною. Станом на березень 1994 р. Міністерством юстиції було зареєстровано 7 партій, фактично ж брали участь близько 15. Оскільки на той час виборці добре пам'ятали домінуючий вплив КПРС, то в окремих регіонах (передусім Західному) вигідніше за все було балотуватись безпартійним.

Нині, як вважає Ю.Остапець, впевнено можна сказати, що парламентські вибори 1994 р. були найбільш демократичними виборами в нашій державі. Основою цього твердження є те, що, по-перше, в ході виборчого процесу не було відчутного тиску адмінресурсу, який у виборчих кампаніях почав використовуватись пізніше. По-друге, електоральний простір був чітко структурований на лівих, правих, центристів та незалежних (безпартійних) кандидатів і виборцю нескладно було робити свій вибір. По-третє, порівняно невеликими були фінансові затрати на організацію і проведення виборчої кампанії. По-четверте, підприємці (пізніше олігархи) не брали активної участі у виборчому процесі. У цей період відбувається накопичення капіталу,

перерозподіл ринку, а тому участь в електоральному процесі була для них другорядною. По-п'яте, у виборах не брали участі PR-технологи [8, с. 172].

Результати виборів до ВР України у розрізі партійності депутатів подано в Таблиці 2 [6].

Таблиця 2

Партійний склад Верховної Ради України II скликання (1994 р.)

Назва партії	К-ть мандатів
Комуністична партія України	96
Народний Рух України	21
Селянська партія України	16
Соціалістична партія України	14
Українська республіканська партія	11
Конгрес українських націоналістів	5
Партія праці	5
Конгрес українських націоналістів	5
Партія демократичного відродження України	3
Соціал-демократична партія України	2
Демократична партія України	2
Громадянський конгрес України	2
Українська консервативна республіканська партія України	2
Християнсько-демократична партія України	1
Українська національна асамблея	1
Партія економічного відродження Криму	1
Партійні депутати	182
Позапартійні депутати	233
Всього	415

Відповідно до норми Регламенту Верховної Ради, який діяв на той час, партії мали право створювати свої парламентські фракції за наявності не менше як 25 депутатів. Таким чином, норма закону дозволяла створити фракцію тільки КПУ. Однак внаслідок того, що до НРУ приєдналося чимало його симпатиків з числа безпартійних, а до СПУ делегувалося декілька депутатів-комуністів, у ВР вдалося створити фракції ще двох партій. Переважна більшість інших депутатів увійшла до 6-ти депутатських груп, які, діючи на позапартійній основі, не мали ані чітких принципів, ані партійної дисципліни.

Регіональний вимір електоральних уподобань чимось нагадував вибори до ВР України 1990 р. Знову на Заході перемогу отримали кандидати від політичних партій націонал-демократичного спрямування. При чому жоден представник КПУ не був обраний від цього регіону до парламенту. Результати виборчих уподобань західного регіону подано в Таблиці 3 [6].

Таблиця 3

Результати виборів до ВР України 1994 р. в Західному регіоні України

	УРП	УКРП	НРУ	КУН	УНА	ХДПУ	СДПУ	ПДВУ	ДПУ	СелПУ	Б/П
Львівська (22)	1	1	5	3				2			10
Тернопільська (10)	3	1	2	1	1						2
Івано- Франківська (11)	1			1							9
Волинська (8)	1									1	6
Рівненська (10)	2		4								4
Чернівецька (8)			1				1		1		5
Закарпатська (10)						1					9
Всього	8	2	12	5	1	1	1	2	1	1	45

На сході України голосування мешканців було абсолютно іншим. Найбільшу кількість голосів виборців отримали КПУ, СПУ, ПП, ПДВУ. Показовою в порівнянні з Західною Україною є кількість виборчих округів. Якщо на заході – 69, то на сході – 148. Саме густонаселеність, урбаністичність сходу України і є вагомим чинником у виборчих процесах.

Як для Сходу так і для Заходу, Півдня і Центру характерною була наявність великої кількості безпартійних кандидатів, які отримали депутатські мандати. Результати виборчих уподобань мешканців Східного регіону подано в Таблиці 4 [6].

Таблиця 4

Результати парламентських виборів 1994 р. в Східному регіоні України

	КПУ	Б/П	ПП	СелПУ	ПДВУ	СПУ	ГКУ
Дніпропетровська (32)	1	24	3	2	1	1	
Донецька (48)	23	19	1	1		3	1
Запорізька (18)	8	7		1	1	1	
Луганська (24)	15	8				1	
Харківська (24)	6	15				2	1
Всього	53	73	4	4	2	7	2

Голосування на півдні України було дещо схожим на волевиявлення на сході. Результати парламентських виборів на півдні України подані в Таблиці 5 [6].

Таблиця 5

Результати парламентських виборів 1994 р. в Південному регіоні України

	Б/П	КПУ	СелПУ	СДПУ	СПУ	ПЕВК
Одеська (23)	14	6	2	1		
Миколаївська (11)	5	5	1			
Херсонська (9)	2	5	1		1	
АРК (18)	11	6				1
Севастополь (4)	1	3				
Всього	33	25	4	1	1	1

Центральні області України в основному віддали свої голоси за кандидатів від КПУ та Сел.ПУ. Результати парламентських виборів в центральній Україні подані в Таблиці 6 [6].

Таблиця 6

Результати парламентських виборів 1994 р. в Центральному регіоні України

	Б/П	СПУ	КПУ	СелПУ	УРП	НРУ	ДПУ	ПП
Київ (11)	6				1	4		
Київська (17)	11	1		1	1	3		
Вінницька (16)	16							
Кіровоградська (12)	6		4			1	1	
Полтавська (15)	12		2	1				
Хмельницька (12)	7	2	1	1	1			
Черкаська (12)	7		2	3				
Житомирська (11)	8		2	1				
Сумська (11)	3	3	4			1		
Чернігівська (10)	6		3					1
Всього	82	6	18	7	3	9	1	1

Президентські вибори 1994 р. завершували цикл установчих виборів в Україні. Перемогу на виборах здобув Л.Кучма 51, 15 % голосів виборців, натомість як його суперник Л.Кучма 46,06 %. За результатами другого туру виборів відбувся чіткий електоральний поділ України на Захід і Схід. На Заході в кожній з дванадцяти областей, включно з Києвом, більшість голосів у другому турі виборів здобув Л.Кравчук, а на Сході в кожній з інших дванадцяти суміжних областей і в Криму – Л.Кучма.

Саме тому С.Гантінгтон у своїй книзі «Зіткнення цивілізацій» електоральну карту результатів II туру президентських виборів в Україні показав як ілюстрацію її розколу між двома цивілізаціями Східною і Західною. Він назвав Україну розколотою країною з двома різними культурами в якій лінія розлому проходить по її центру декілька століть підряд.

Регіональний розподіл голосів виборців подано в таблиці 7 [6].

Таблиця 7

Результати голосування у II турі президентських виборів 10 липня 1994 р.
у розрізі регіонів

Регіон	Л.Кучма (%)	Л.Кравчук (%)
Захід		
Івано-Франківська	3,1	89,0
Львівська	3,6	90,6
Тернопільська	10,6	83,0
Центр		
Київська	18,8	41,9
Вінницька	20,0	49,3
Черкаська	18,3	39,7
Південь		
Одеська	42,7	23,5
Херсонська	36,5	26,5
АРК	69,3	20,5
Схід		
Харківська	34,9	24,9
Донецька	54,5	9,9
Луганська	54,8	16,4

Л. Кучма виграв вибори не завдяки кращій господарській програмі, а завдяки ставці на етнолінгвістичні та геополітичні питання. Зокрема, він обіцяв надати російській мові статус державної, а також говорив про потребу зміцнення зв'язків з Росією. Л.Кравчук в свою чергу акцентував увагу на ідеї зміцнення української державності, національно-культурному відродженні.

Як стверджує В. Хмелько, у 1994 р. регіональний розподіл голосів між двома кандидатами в Президенти виявився найтісніше пов'язаним із розподілом виборців на прихильників і неприхильників близьких відносин з Росією. При цьому виникло питання: а зчим же пов'язана різна поширеність бажання таких відносин з Росією у різних регіонах? Природно було припустити, що це пов'язано з відмінностями етнічного складу населення різних регіонів. З іншого боку, певний зв'язок розподілу голосів зі ставленням до російської мови давав підстави також припускати, що поширеність бажання близьких відносин з Росією якоюсь мірою пов'язана з відмінностями у мовному складі регіонів [9].

Отже, установчі вибори в Україні успішно виконали покладені на них функції в у мовах демократичного пактового переходу. По-перше, вони встановили інституційний дизайн, який окреслив особливості електоральної конкуренції та еволюції партійної системи. По-друге, виокремили моделі електоральної поведінки населення України, показавши її регіональний характер. По-третє, стали основою легітимації майбутнього політичного.

1. Бунь В. Вплив інституційних факторів на електоральні вибір // *Формування органів влади як результат виборчого процесу 2006: Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції*. Львів: ЦПД ЛНУ ім.І.Франка, 2006. С.22–28.
2. Вибори Президента України 1991 [електронний ресурс] // Режим доступу:

- https://uk.wikipedia.org/wiki/Вибори_Президента_України_1991
3. Вибори в Україні 1994 р. – К.: Парламентське видавництво, 1995. – 267 с.
 4. Гельман В. «Учредительные выборы» в контексте российской трансформации . *Общественные науки и современность*. 1996. № 6. С. 46–64.
 5. Закон України «Про вибори народних депутатів України» (18 листопада 1993 р.). Ужгород, 1993. 42 с.
 6. Народні депутати України 2-го скликання // Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/d_index_arh?skl
 7. Офіційний сайт Центральної Виборчої Комісії [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua>
 8. Остапець Ю. Електоральні процеси на Закарпатті у контексті загальнонаціональних виборів: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 412 с.
 9. Хмелько В. Через що політикам вдається розколювати Україну [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://dt.ua/articles/47092>

Наукове видання

ЄВРОПА І ПОЛІТИКА

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «УКРАЇНА – ЄС: ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАГОСТРЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ, КОНФЛІКТУ ПОЛІТИК ПАМ'ЯТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН»

За зміст наукових праць та достовірність наведених фактів і статистичних даних відповідальність несуть автори.

Підписано до друку 12.05.2018 р. Формат 60x90/16
Папір друкарський. Друк різнографічний.
Умовн. друк. арк. 6,2.
Наклад 65 прим.

Розтиражовано ПП Роман О.І.
м. Ужгород, пл. Ш.Петефі, 34/1 Тел.: 61-23-51